

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1989 2

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök: dr. Kun László bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. alezredes,
dr. Illovsky Vladimír bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly
és Zimmermann Béla

RECORD
Ipari Kiszövetkezet nyomdaüzeme
2116 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

-
- 1 TAUBER ISTVÁN: A cigánység és a bűnözés
-
- 20 FÓRUM
-
- 20 DR. CSALAY ANDRÁS: A rablás társadalmi megítéléséről
-
- 28 TAPASZTALATCSERE
-
- 28 PISKORNÉ OLASZ ANNA: Száz szombathelyi elítélt vizsgálata
-
- 33 DR. POTZNER IRÉN: Egy hivatásos pártfogó élményei
-
- 40 TÁJÉKOZTATÓ
-
- 40 DR. BOROS JÁNOS: A büntetésvégrehajtás és a tudományos kutatás
-
- 47 A BV TÖRTÉNETÉBŐL
-
- 47 DR. MEZEY BARNA: A kiegyezés börtönügye a költségvetés tükrében (1867–1872)
-
- 55 KÖNYVEKRŐL
-
- 55 BOKOR ÁGNES: Szegénység a mai Magyarországon (dr. Langó Katalin)
-
- 58 KORINEK LÁSZLÓ: Rejtett bűnözés (dr. Szentpétery Petronella)
-
- 60 SZEMLE
-
- 60 Nemzetközi tapasztalatok (válogatta: Bánki Erika)
-

I A cigányság és a bűnözés

A bűnözés társadalmi termék. Ma már ez a megállapítás a tudományos életben evidenciának tűnik. Mindamellettt kétségtelen, hogy a bűnös ember viselkedésében szerepet játszanak bizonyos biológiai, pszichológiai tényezők is. A bűnözés társadalmi produktum. E tétel csupán annyit jelent, hogy elsősorban társadalmi összefüggések következménye.

A kutatások azt is bebizonyították, hogy a deviancia ezen formája döntően a társadalmi ellentmondások, feszültségek eredménye. E szempontból a társadalom egyenlőtlenségei a leglényegesebbek, különösen a társadalmi struktúrában meglévő egyenlőtlentésekkel mutat szoros kapcsolatot a kriminalitás.¹

Vizsgálatok sora bizonyítja, hogy a különböző társadalmi rétegek bűnözési intenzitása eltérő és általában az alsóbb rétegekhez tartozók – rétegüknek az össznépesességhez viszonyított arányánál – nagyobb mértékben vesznek részt bűncselekmények elkövetésében.² Ez egyben azt is jelenti, hogy hazánkban a bűnözés erőteljesen rétegspecifikus, ami más oldalról, aspektusból nézve arra is utal; egy egyén, társadalmi csoport kriminalitása döntően annak a függvénye, hogy az adott egyén, társadalmi csoport milyen pozíciót foglal el a társadalom szerkezetében. Más egyéni vagy csoporttulajdonságok jelentősége ehhez képest eltérül.

A magyar történelem mostohagyermekai

A cigányság történeti fejlődésével Magyarországon több tudományos kutatás és publikáció foglalkozott.³ Nem tartom feladatommak e tanulmány keretében a téma részletes ismertetését, de néhány összefüggésre fel kell hívnom a figyelmet.

A cigányság mint észak-indiai eredetű népcsoport hosszú vándorlás után tömegesen a XV. században jelent meg Európában. Kezdetben a legtöbb ország toleranciával, sőt privilégiumokkal fogadta őket abban a reményben, hogy beilleszkednek. Ez azonban hamis illúzióknak bizonyult. A konfliktusok kiéleződtek, s elkezdődött a cigányokat sújtó diszkriminációs korszak, mely a II. világháború befejezéséig, egyes helyeken még tovább tartott. A magyarországi fejlődést ugyanez a tendencia jellemezte annyi eltéréssel, hogy nálunk a diszkrimi-

1. Dénes–Tauber–Tóth: A krimináleiológi új értelmezése. Belügyi Szemle, 1986/8.

2. Szabó András: Bűnözés-ember-társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1980.

Vigh–Tauber–Madácsi: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés kapcsolata. BM. Könyvkiadó, 1988.

3. Heiczinger János: Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. Fejér Megyei Történeti Évkönyv. Székesfehérvár, 1978.

náció nem volt olyan éles, mint Európa sok országában. A fejlődést a Horthy-korszak nyílt fajüldöző rezsimé⁴ tetőzte be hazánkban.

A felszabadulást követően megszüntettek minden diszkriminációs intézkedést, jogszabályt, de egyéb nem történt. A cigányok egyenlő jogokat kaptak, segítséget nem. Holott többségük a társadalom legalsó rétegeihez tartozott. Közismert az az összefüggés, hogy az egyenlőtlenek számára biztosított egyenlőség csak az egyenlőtleniséget termeli újjá. Ez történt hazánkban is. Miközben a társadalom többségének életkörülménye – az ötvenes évek végétől, a hatvanas évekre – rohamosan javult, a cigányság helyzete lassan változott, vagyis nőtt az olló köztük és a társadalmi átlag között.

A cigányság számára az MSZMP Politikai Bizottságának 1961. június 20-i állásfoglalása jelentette a történelmi sorsfordulót. Ezt követően ugyanis az állami és politikai vezetés egy sor valóban haladó és hatékony intézkedést hozott a cigányok társadalmi felemelkedése érdekében. A társadalom többségének szemlélete, hamis tudata, előítélete ezzel párhuzamosan, sajnos nem módosult. Számos döntést, intézkedést egyszerűen elszabotáltak, vontatottan teljesítettek, így csak a hetvenes évek elején lehetett érzékelni az említett állásfoglalás kedvező hatását.

A „sommásan vázolt” fejlődésnek leglényegesebb következménye, hogy a cigányok többsége még napjainkban is a legproblémásabb, azaz a többszörösen hátrányos helyzetű társadalmi csoportokhoz tartozik.

A cigányság bűnözésének problémái a szakirodalomban

A cigányság bűnözésének kérdésére először figyeltek fel a gyakorló **bűnüldözők**. A hatvanas évek elején a rendőrök, nyomozók azt tapasztalták, hogy magas a cigány lakosság kiminalitása. A Belügyi Szemle hasábjain meg-megújuló vita bontakozott ki e kérdésről. A vitákat vizsgálatok, elemzések előzték, illetve követték.

A vita első szakasza 1963-ban zajlott.⁵ Valamennyi szerző egyetértett abban, hogy a cigányság felemelése nem csak az állami szervek, hanem az egész társadalom feladata. Legfontosabb teendők: a cigánytelepek felszámolása, a cigányok foglalkoztatási, műveltségi szintjének növelése, és a velük szemben megnyilvánuló előítéletek visszaszorítása. A vitában az alábbi kérdések merültek fel. Egyfelől, milyen feladatai vannak a rendőrségnek a Politikai Bizottság 1961-es határozata végrehajtásában? Másfelől szükség van-e a cigány bűnelkövetőkkel szemben (avagy a cigányok bűnözésének megelőzésére) speciális rendőri intézkedések alkalmazására?

Egyesek úgy vélték, hogy a rendőrségnek nincsenek sajátos feladatai a cigánysággal kapcsolatban, ezek más szervek hatáskörébe tartoznak. Néhányan rámutattak arra, súlyos társadalompolitikai következményei lehetnek annak, ha e feladatokból „rendőrségi” ügyet csinálnak. Mások azzal érveltek, hogy a cigányokkal kapcsolatban a rendőrségnek van a legtöbb tapasztalata. Ezek

4. *Mezey Barna–Tauber István*: A magyarországi cigányság helyzetének rendezését célzó jogi szabályozás egyes kérdései. Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae Tomus XXIII. 1980.

Mezey–Pomogyi–Tauber: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1944–1985. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1986.

5. *Tauber István*: A cigánybűnözés kriminológiai problémái. Rendőrtisztví Főiskola, 1982. 56. oldal

hasznosítása pedig nélkülözhetetlen, mert a cigányok bűnözése mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben eltér az össz-bűnözéstől.

A vitában ismertetett statisztikai adatok a ma olvasói számára fontosabbak, mint az idézett vélemények. Az egységes bűnügyi statisztika csak 1964-től szolgáltat adatokat, bár bizonyos statisztikai adatgyűjtés azelőtt is volt. Ezek szerint a cigány lakosság kriminalitása lényegesen magasabb⁶ a nem cigány lakosságénál. Egy területi elemzés kimutatta, hogy amikor a mozgó cigánybűnözők nagy része Somogy megyében tömörült, a cigányok által elkövetett bűncselekmények képezték az összes e megyében ismertté vált bűncselekmény 67%-át.

1972–73-ban újabb vita bontakozott ki. A vitaindító cikket a legfőbb ügyész helyettese, Csendes Károly írta⁸. E tanulmány a korábbiakhoz képest mind elméleti, mind statisztikai adatbázisát tekintve igényesebb, tartalmasabb. A szerző sok új szempontra hívta fel a figyelmet. A cigányokra négyszer-ötször annyi bűncselekmény és közel hatszor annyi bűnelkövető jut, mint az összlakosságra. Főleg az erőszakos és nagyon elleni bűncselekményt elkövetők, valamint az üzérkedők között találjuk őket. A szerző a legnagyobb problémát abban látta, hogy nőtt a cigányok részaránya a durva, a köz biztonságát és nyugalomát súlyosan sértő bűncselekményeknél és az ún. hivatásos bűnözők is zömmel közülük kerültek ki. A női bűnelkövetők közt is sok a cigány. Az országos arány 11,6%, a cigányok aránya 25,6% volt, de egyes megyékben elérte a 30–40%-ot is. A szerző szerint a jelenségek oka a cigányság társadalmi elmaradottsága. Hangsúlyozta, hogy nem a cigányság egésze aktív a bűnözés szempontjából, hanem csupán egy szűk réteg.

Figyelmeztetett az előítélettől terhes felfogás veszélyére, s a védelem elve érvényesítésének fontosságára. A következőket írta erről: „A terheltté nyilvánított cigányoknál megkülönböztetett gondossággal kell érvényesíteni a védelem elvét. A nem nagyszámú, a börtönben korábban „kiművelt” rafinált cigánybűnözőktől eltekintve, a felelősségre vont cigányok többsége a jogban járatlan, primitív és kulturálatlan, ezért kevésbé tud logikusan gondolkodni, védekezni. E vonatkozásban is hátrányban vannak, így fennáll annak a veszélye, hogy velük szemben megalapozatlan vagy törvénytértő ítéletet hozzanak.”⁹

E cikket követően több tanulmány elemzi a cigányság bűnözésének alakulását egy-egy megyében.¹⁰ Ezek a vizsgálódások – az országos jelenségek helyi érvényesülésének bemutatásán túl – felhívták a figyelmet arra, hogy a cigányok körében egy szűk csoport, a bűnöző életmódra rendezkedett be. E bűnöző csoport tagjai összetartanak, egymást mindig segítik, bűnözési aktivitásuk pedig folyamatosan nő, különösen ott, ahol a cigányság foglalkoztatását, a telepek felszámolását nem tudták megoldani. A beilleszkedett cigányok kriminalitása nem tért el alapvetően a területi kriminalitási átlagtól.

Farkas Miklós a Tolna megyei tapasztalatokat értékelve a következőket írta: „1972 első felében részletesen értékeltük a cigánybűnözés helyzetét. Meg-

6 *Nemes Lajos*: A cigánylakosság helyzetének megjavításáról szóló párthatározat végrehajtásának tapasztalatai Baranya megyében. Belügyi Szemle, 1963/1.

Horváth Ferenc: A telepeken lakó cigányok helyzete. Belügyi Szemle, 1963/2.

Turóczi Károly: Hozzászólás a cigányság társadalmi beilleszkedésével kapcsolatos vitához. Belügyi Szemle, 1963/6.

7. Lásd *Turóczi Károly* idézett művét!

8. I. m.

9. *Csendes Károly*: A cigánylakosság bűnözésének társadalmi problémáiról. Belügyi Szemle, 1973/6.

10. I. m.

állapítottuk, hogy ... két alapvető tendencia figyelhető meg. Egyrészt a cigánylakosság túlnyomó többsége igyekszik fokozatosan beilleszkedni a társadalomba, ... egyre inkább elhatárolják magukat a bűnözőktől és nincs velük több bűnügyi vonatkozású probléma, mint a lakosság egyéb rétegével. Másrészt van egy kicsi, de igen lassan szűkülő réteg, amely a legkisebb mértékben sem törekszik a becsületes életmódra. Sorozatosan követnek el bűncselekményeket és több vonatkozásban is figyelmen kívül hagyják a társadalmi együttélés szabályait. Jelenleg a réteg felnőtt tagjai között alig van büntetlen előéletű és gyermekeik közül kerül ki a fiatalkori cigány bűnelkövetők többsége is.”¹¹

Az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika 1974. január 1-je óta veszi számba a cigány bűnelkövetőket. Cigánynak azokat tekintik, akiket nem cigány környezetük annak tart, akik rendszeresen vagy idényjelleggel vándorolnak, tartósan nem telepednek le és kerülük a munkát. Ugyiszintén cigánynak tartják azokat, akik cigánysoron, telepen, putrikban élnek, többnyire alkalmi munkát végeznek; életmódjukban a cigányhagyományokat (leányszöketés vagy -vásár, vérbosszú) követik és bűnelkövetési módszereik jellegzetesek (pl. nem büntethető korban levő gyermekeikkel vitetik véghez a bűncselekményeket, miközben a feltételeket a felnőttkorúak biztosítják). Az ily módon elkülönített, megyei tanácsok által becslött cigány bűnelkövetők adatait a cigány népesség számához viszonyítják.¹²

A fiatalon elhunyt Ferencz Zoltánt alapvetően a bűncselekmény-szituáció kriminológiai értelmezése és a viktimológia érdekelte. Ezen belül részletesen foglalkozott a cigányok, különösen a fiatalok bűnözésével, valamint sértetté válásának kérdéseivel.¹³ A cigánylakosság bűnözésének általános összefüggéseit elemezve feltárta, hogy a cigányság bűnözése érthetetlen társadalmi helyzetének (előzményeinek és okainak) figyelembe vétele nélkül. Bűnözésük ugyanis társadalmi létfeltételeikben gyökerezik. Életkörülményeik, iskolázottságuk, foglalkoztatásuk jellege, társadalmi beilleszkedésük foka, állampolgári helyzetük magyarázza kriminalitásuk alakulását.

Bűnözésük megelőzésével kapcsolatban egy nagyon fontos szempontra hívta fel a figyelmet. A cigánylakosság társadalmi-gazdasági helyzetének javítása önmagában még nem változtatja meg a közvélemény – többnyire negatív – értékítéletét.¹⁴ 1976-ban erről így írt: „Ha ... nem veszünk tudomást arról, hogy a cigányokat illetően létezik még egyfajta negatív társadalmi értékítélet, akkor ez hat és megerősíti a cigányokban azokat az ellenséges érzelmekeket, amelyek körükben – az évszázadok óta velük szemben alkalmazott diszkrimináció következtében – kialakultak. Ez az állapot aligha ösztönzi őket a környezetükbe való beilleszkedésre.”¹⁵

11. *Bognár Ferenc*: A Zala megyében élő cigánylakosság helyzete és bűnözésben való részvétele. Belügyi Szemle, 1972/7.

Sajti Imre–Fekete Béla: A cigánylakosság bűnözésének helyzete Békés megyében. Belügyi Szemle, 1972/9.

Kerecsi Tamás: A cigányság helyzete és bűnözése Szabolcs-Szatmár megyében, Belügyi Szemle, 1972/10.

Madács Olivér–Fehér Lajos: A cigánybűnözés felszámolását akadályozó tényezők, Belügyi Szemle, 1972/11.

Farkas Miklós: A cigánylakosság társadalmi beilleszkedése és bűnözése Tolna megyében, Belügyi Szemle, 1973/1.

12. Lásd *Farkas Miklós* idézett művét!

13. Tájékoztató a cigánybűnözésről. Legfőbb Ügyészség Titkársága, 1976.

14. *Ferencz Zoltán*: Az alkalmazott viktimológia lehetőségeiről. Jogtudományi Közlöny, 1980/5.

15. *Ferencz Zoltán*: A cigány bűnözés kriminológiai vizsgálatához. Belügyi Szemle, 1976/7.

Erdekes következtetésekre jut az 1980-ban közreadott, a cigányokkal kapcsolatban végzett viktimológiai kutatások alapján¹⁶ megírt tanulmányában Ferencz Zoltán. Abból indult ki, hogy a bűncselekmény-szituációban nagy jelentősége van az egyes társadalmi rétegek közötti feszültségeknek. A cigányság kriminalitásában hasonló tényezők játszanak szerepet, mint viktimizálódásukban. Az elkövetők a sértett kiválasztásában azt tekintik a legfontosabb szempontnak, hogy minimalizálják a bűncselekmény felfedezésének kockázatát. A nem cigány elkövető számára e kíváncsolomnak legjobban a cigány sértett felel meg, mivel a felderítés esélyét több körülmény csökkenti.

Bizonyos bűncselekményfajták elkövetője joggal bízik abban, hogy a cigányok, szemben a nem cigányokkal, egyes értékeket nem tartanak védelmezendőknek (pl. másképp gondolkoznak a becületről, illetőleg a nemi erkölcsről). Az elkövető azt is feltételezi, ha mégis felderítik a bűncselekményt, annak megítélését a cigány sértett viselkedése enyhíteni fogja. Az elkövető számol azzal is, hogy a hatóság a cigány sértett bejelentését bizalmatlanul fogadja, s ez növeli büntetlenül maradásának esélyét.

A cigányok gyakran válnak spontán büntettek áldozataivá a faji előítéletek miatt. Egyes emberek olyan magatartásokra, melyekre nem cigányok esetén nem is reagálnak, cigányok esetében erőszakosan lépnek fel, sőt megvannak győződve, hogy igazságot tettek. Gyakran az ún. beilleszkedett cigányok sérelmére követnek el bűncselekményt, akik sem az elhagyott, sem a „befogadó” közösség védelmére nem számíthatnak.

Végül utal a szerző az ún. képzelt áldozatok nem elhanyagolható létszámú csoportjára. A több évszázados diszkrimináció fokozott érzékenységet váltott ki a cigányságban. Az utóbbi évtizedekben megnyilvánuló állami erőfeszítések egyre inkább megnyerik a cigányság bizalmát, és erősítik azt a hitüket, hogy ügyük az igazságszolgáltatás és az államigazgatás problémája. Ezért nem ritka, hogy bűncselekménynek nem minősíthető, illetve magánvádas cselekmények miatt is a rendőrhatalóságokhoz fordulnak és így igazságkereső szenvedélyük könnyen válhat a hatóság zaklatásává, munkája akadályává.¹⁷

A nyolcvanas évek elején az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet végzett kutatást a cigányság bűnözésével kapcsolatban. A vizsgálat során elemezték a kriminálstatistika adatait, a bűnügyi jelentéseket, a megyei tanácsok cigányságra vonatkozó dokumentumait. Ennek eredményéről számolt be 1981-ben Raskó Gabriella, 1982-ben pedig az OKKri hivatalos tájékoztatója. Az utóbbiból idézünk néhány gondolatot.¹⁸ A cigánybűnözés súlyát és kutatásának szükségességét a mennyiségi tényezők (a majdnem kétszer nagyobb gyakoriság) mellett, a minőségi is aláhúzzák, sőt talán ezek a lényegesebbek. A tárgyi oldalt vizsgálva a cigányok bűncselekményeinek közel fele erőszakos jellegű, míg az ösbűnözésen belül csupán 12% az erőszakos kriminalitás részaránya. Az alanyi oldalt elemezve a cigánybűnözés szembetűnő jellegzetessége, hogy bizonyos elkövetői kategóriák (így a nők, a fiatal- és gyermekkorúak, a büntetett előéletűek, ezeken belül a visszaesők, a veszélyes, valamint a társas elkövetők) az átlagos arányt igencsak meghaladják.¹⁹

A tájékoztató arra is utal, hogy a cigánybűnözés mint tömegjelenség kétségtelenül a cigánylakosság életmódbeli elmaradottságára vezethető vissza.

16. I. m. 47. oldal

17. *Ferencz Zoltán*: Az alkalmazott viktimológia lehetőségeiről. 312. oldal

18. I. m. 315. oldal

19. *Raskó Gabriella*: Amit a cigány kriminalitás megértéséhez tudni kell. Jogtudományi Közlöny, 1981/9. OKKri Tájékoztatója: A cigánybűnözésről, 1982.

A hagyományos környezetben (telepen vagy cigánysoron) élők számára saját csoportjuk erkölcsi normáinak, viselkedési sztereotípiáinak követése (bármenyre is ellentétesek is ezek az össztársadalmi alapnormákkal) természetes és helyes, amíg más milióbe nem kerülnek. A személyiség aszociális irányba való fejlődése nem tekinthető egyéni kisiklásnak, hanem makrokörnyezeti hatásnak, amelyet ma még nyugodtan nevezhetünk szub- vagy kontrakulturának. E környezetben például az erőszakos bűncselekmények miatti felelősségre vonás nem szégyen, inkább dicsőség. A cigány bűnelkövető erkölcsi szemlélete teljesen külön világot képez, a lumpen elemekéhez sem hasonlítható. Általánosítani mégsem szabad, hiszen a vizsgálat idején a cigányság több mint 40%-a már beilleszkedett.

A kutatás azt is jelzi, hogy a bűnözés szempontjából a cigányság be nem illeszkedett csoportja a legaktívabb réteg. Belőlük, valamint a hozzájuk csapódó elmaradott cigányokból kerülnek ki a veszélyes bűnözőként nyilvántartott cigányok, akik természetesen más társadalmi tartalommal és csekélyebb súllyal olyasféle jelenséget képeznek, mint a tőkés országok bűnözőinek ún. kemény magja; akik annál elszántabbak és agresszívebbek minél inkább halad előre a cigányság többsége a társadalmi beilleszkedés útján.²⁰

A cigányság bűnözésének okai

Jelen tanulmány szerzőjét 1976-ban bízta meg az MTA és több miniszteriális főhatóság, hogy egy pályázati kutatás keretében tárja fel a cigányság bűnözésének lényegi problémáit.²¹ A vizsgálat érdekében kutatócsoportokat szerveztem a hazai és külföldi szakirodalom, valamint az empirikus kutatások elemzésére. Első lépésben a cigányság történeti fejlődésének sajátosságait igyekeztünk ki-deríteni. Majd az empirikus vizsgálatok segítségével két alapvető kérdésre próbáltunk választ adni:

- a) melyek a cigányság bűnözésének morfológiai sajátosságai;
 - b) milyen történelmi, társadalmi okok magyarázzák e bűnözési formát.
- Tekintsük át röviden a kutatásnak e kérdésekre adott feleleteit.

a) A cigányság bűnözése mind elkövetői, mind cselekményi oldalról specifikus vonásokat mutat. A cigányság bűnözési intenzitása több mint kétszerese (a finomabb mutatókat pl. a korstruktúra sajátosságait is figyelembe véve pedig három, négyszerese) az átlag populáció kriminalitási gyakoriságának. Ez az összefüggés – még napjainkban is – igaz, de tudományos szempontból nem sokat ér. Az összehasonlított két sokaság ugyanis szociológiai értelemben nem egynemű (nem azonos minőségű), hiszen a cigányság rétegösszetétele merőben eltér az átlagnépességétől. Az összehasonlítás akkor lenne reális, ha a cigányság bűnözését egy olyan populáció kriminalitásával hasonlítanánk össze, melynek társadalmi körülményei, szociális mutatói, megegyeznek a cigányságéval.

A cigányok által elkövetett bűncselekmények fele igen durva módon végrehajtott erőszakos bűncselekmény, míg az össz-bűnözésen belül ezek száma „csupán” 10–15%. Különösen egyes bűncselekmények (pl. garázdaság, rablás) elkövetésében magas a részvételi arányuk. A vagyoni elleni bűncselekmények körében bizonyos elkövetési formák, kriminalisztikai értelemben felfogott bűn-

20. Lásd a Tájékoztató 14–15. oldalait!

21. Lásd *Raskó Gabriella* idézett művét!

„S halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen”

Mintha a sajátjukat építenék...

cselekménytípusok esetében gyakori a részvételük: példa erre a besurranásos, az áruházi avagy a betöréses lopás.

Elkövetői oldalról nézve az átlagoshoz képest körükben kétszer magasabb a fiatalkorú és női elkövetők aránya, de közel ennyivel magasabb a visszaesőké és a bűnismétlőké is. Az esetek több mint 70%-a csoportos bűnelkövetésre utal. Viszonylag gyakran fordul elő a közvetett tettesség büntetőjogi értelemben.

b) A cigányság más szerkezetű és relatíve magasabb bűnözését több történelmi tényező és társadalmi összefüggés együttesen magyarázza. Egyrészt a cigányok nagyobb része a társadalom alsó rétegeihez tartozik. Tény viszont, hogy ezen társadalmi csoportok bűnözése mindig magasabb, mint más rétegeké. Másrészt a cigányok sajátos, részben elkülönült fejlődése egy specifikus kultúra, norma- és értékrendszer kialakulását eredményezte. Ez később két aspektusból is szerepet játszott bűnözésük mikéntjének alakulásában.

Ez a más kultúra addig nem jelentett problémát, amíg a cigányság relatíve elkülönülten élt. De a 60-as, különösen a 70-es években, amikor a cigányság – zökkenőkkel terhelt felemelkedése során – széles felületen kezdett érintkezni a társadalom többi csoportjával, ez az eltérés súlyos problémákat, konfliktusokat eredményezett. Itt kell megjegyeznünk, hogy a magyar társadalom – mint általában a közép-kelet-európai régió más országai – a demokratikus hagyományok „történelmi hiánya” miatt nem toleráns a másság elviselésében.

A cigányság szempontjából, a kiscsoportok szintjén sokáig stabil szabályozó erőt jelentett a saját kultúra. A társadalmi felemelkedés, az integrációs folyamat megindulásával, a relatíve zárt csoportok felbomlásával ezek a közösségek

fokozatosan elvesztették szabályozó funkciójukat. Így a társadalom irányába egyre nyitottabbá vált közösségek tagjai részben vagy egészben a régi normákat már elhagyták, de az újakat még nem tudták beépíteni személyiségükbe. Úgy néz ki, hogy ez az átmeneti állapot okozza a legtöbb problémát.

Harmadrészt a hátrányos megkülönböztetés évszázadai diszfunkcionális hatásként kitermeltek egy bűnöző szubkulturális háttérrel bíró cigánycsoportot. Ez a társaság teszi ki a cigánybűnözés „kemény magját”. Negyedrészt az előzőeken túlmenően rendkívül lényeges probléma az előítéletek kérdése. Az évszázadokon keresztül megnyilvánuló hivatalos diszkrimináció – mind intézményeiben, mind az alapul szolgáló ideológiában, különösen a fasiszta fajelméletben – egy mélyen tagolt és struktúrált előítélet-rendszert hozott létre az ország lakosságában. Az idők folyamán ráadásul egy sajátos „circulus vitiosus” alakult ki. A lakosság diszkriminációjával és előítéleteivel maga is hozzájárult ahhoz a helyzethez, hogy a cigányság, mint népcsoport igen elmaradott körülmények között él, s ennek következtében nagyobb gyakorisággal tanúsít bizonyos deviáns viselkedési formákat. E helyzet azután tovább növelte a társadalom előítéletét. Mindehhez még az is hozzájárult, hogy nagyon sokáig meg sem kísérelték a cigányság problémáinak tudományos igényű magyarázatát.

Ötödészt a cigányságnak a hatvanas évek végén kibontakozó gyors fejlődése napjainkra gyökeresen átalakította e népcsoport társadalmi strukturális helyzetét, életmódját, életformáját. Közismert, hogy minden nemzetből, népcsoportból a hirtelen életmódváltás, a társadalom gyors ütemű átszerveződése egy sor diszfunkcionális hatást vált ki. Ezek egyike a deviancia. Atörténelmi fejlődés akkor dob felszínre deviáns megnyilvánulásokat, amikor formációváltásokra kerül sor, amikor a társadalom egész szerkezete relatíve rövid idő alatt gyökeresen megváltozik.²²

A cigányok bűnözése alapvetően rétegspecifikus. Ez azt jelenti, hogy bűnözésük azért magas, mert többségük olyan hátrányos helyzetű réteghez tartozik, amelynek kriminalitása az átlagos mértéket egyébként is meghaladja. E feltételezés helytállóságát vizsgálataink során a következő módon igyekeztünk tisztázni.

Kiválasztottunk két közel 300 fős csoportot, melynek tagjai magyarországi bv-intézetben töltötték szabadságvesztés-büntetésüket. Az egyikbe olyan cigány elkövetőket soroltunk, akik – a korstruktúrát, a nemek arányát, az elkövetett bűncselekmények szerkezetét tekintve – tükrözték a cigányság bűnözésének sajátosságait. A kontroll-csoportot pedig olyan nem cigány bűnelkövetők alkották, akiknek legfontosabb rétegmutatói (így a foglalkozási struktúra, az egy főre jutó jövedelem, a gyermekek száma, a nemek aránya stb.) hasonlítottak a cigány bűnelkövetőkéhez.

Egy nagyon fontos mutatóban, az iskolai végzettségi szint tekintetében nem sikerült a hasonlóságot elérni. Ennek megvalósítása technikailag kivihetetlen volt. A kontroll-csoport összeállításánál még arra is gondoltunk, hogy a bűnözési szokások, valamint a csoport által, illetve a szülői, rokon körben megkísérelt, vagy ez utóbbi körben befejezett öngyilkosságok aránya hasonlítson a vizsgált cigánycsoportéhoz. Mindezen kritériumoknak sikerült eleget tenni.

A vizsgálat hipotézise a következő volt. Ha a két vizsgált csoport esetében a réteghelyzetet meghatározó mutatók többsége megegyezik, valamint a vég-

22. *Tauber István*: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra. Tankönyvkiadó, 1986.

eredményként jelentkező deviáns viselkedések szerkezete és gyakorisága is hasonló, akkor a közvetítő szférák, társadalmi jelenségek struktúrájának, minőségének is hasonlóknak kell lennie. Ezek közül viszont a legjelentősebb tényező, legalábbis a modern szociológiai kutatások alapján, az életmód szerkezete, minősége. Ha viszont a két csoport életmódszerkezete, minőségi jellemzői hasonlóak, akkor igaz a feltételezés, hogy a bűnözés sajátosságait alapvetően a rétegszerkezetet meghatározó ún. kemény társadalmi mutatók befolyásolják.

Empirikus vizsgálati eredményeink messzemenően igazolták kiinduló hipotéziseinket. A vizsgált csoport életmódja nagymértékű hasonlóságot mutatott. Ezek minden kétséget kizáró módon bizonyították, hogy a cigányok bűnözését döntő módon réteghelyzetük determinálja. Ugyanakkor a két csoport életmódja között érzékelhető különbségek mutatkoztak egyes faktorok vonatkozásában. Ezek arra utalnak, hogy a réteghelyzet mellett más tényezők is fontos, mögöttes jelentőséggel bírnak a cigányok bűnözését determináló folyamatban.²³

A kutatások során felfigyeltünk arra, hogy a különböző megyékben eltérő intenzitású és minőségű a cigányok kriminalitása. Hogy ezt értelmezni tudjuk, további empirikus kutatást és statisztikai elemzést végeztünk. Az eredményeket az alábbiakkal magyarázhatjuk. A cigányság nem egységes népcsoport történeti fejlődését, integrációs problémáit, szokás- és kulturális rendszerét illetően, hanem legalább három alcsoportra bontható. A cigányság mobilizációja és migrációja különösen a hetvenes években egészen másféle módon zajlott le, mint a magyar társadalomé.

A leglényegesebb determinánst, mely a területi eltéréseket befolyásolta és befolyásolja, saját terminológiánkban elneveztük a kulturális és érintkezési konfliktusos faktorának. Ennek lényege a következő. A cigányság specifikus történeti fejlődése következtében sajátos (elsősorban a mikrocsoportok létét szabályozó) érték- és normarendszerrel bír. A hatvanas évek második felétől indult meg a cigányság igen intenzív társadalmi felemelkedése; az addig relatíve zárt közösségek egyre nyitottabbakká váltak. Az eltérő szokások, értékek fokozták a konfliktus-szituációk előfordulásának valószínűségét, a társadalmi hatások következtében pedig az említett csoportlétfomákat befolyásoló erők kezdték elveszíteni szabályozó képességüket. Az új értékek és normák viszont sok akadályba ütköztek, és nagyon lassan alakultak ki.

Hogy ez az ellentmondás területenként miben nyilvánult meg, az több tényező együttes hatásának volt a függvénye. Így pl. fontos tényező, hogy tradicionálisan mennyi cigány élt a vizsgált területen, ezek hogyan illeszkedtek be az adott vidék munkamegosztási rendszerébe, milyen a kapcsolatuk a terület nem cigány lakosságával, a változások ellenére mennyire tudták a cigány közösségek megőrizni kohéziós erejüket, milyen a vizsgált helység lakosságának előítélete a cigányokkal szemben stb. A cigány elkövetők körébe, leszámítva a kriminalis szubkultúrával rendelkező alcsoportot, zömmel azok tartoznak, akik a régi életmódból már kiszakadtak, de a társadalomba még nem tudtak integrálódni, vagy akik épp a kiszakadás állapotában küszködnek.

Olyan területeken, ahol a cigányok többsége hagyományos életmódot folytat, meg ahol túljutottak ezeken a konfliktusokon, ott a kriminalitási gyakoriság messze az országos átlag alatt van. (Bizonyos figyelmeztető jelekre itt is rábukkanunk pl. a fiatalok bűnözése növekvő tendenciát mutat). A ci-

23. *Tauber István*: Cigányság és bűnözés (főiskolai jegyzet). BM Könyvkiadó. 1988. 56–66. oldal

gányok bűnözése egyébként két területi típusban igen magas. Ahol az említett felbomlási folyamat, az átstrukturálódás most zajlik; és ahol a negatív sztereotípiák megsokszorozzák a problémákat.

Ezen összefüggések igazságát messzemenőig alátámasztották az előítéletekkel kapcsolatos kutatási eredmények.²⁴ Röviden és vázlatosan ezek: stigmatizációs mechanizmusok. Itt elsősorban két jelenség érhető tetten. A kiegészítő iskolák és osztályok megbélyegző hatása a cigánygyerekekre, valamint a beszámítási képesség vizsgálatánál bizonyos kategóriák megállapítása, minősítések definíciója. Am ide sorolható a sajátos anomia is. Ez utóbbi kifejezése a cigányoknak a társadalmi normáktól való szemléletbeli eltérést értjük. A cigányság egészének, valamint a társadalom átlagának életszínvonala között mindig voltak lényeges különbségek. De amíg a cigányok relatíve elkülönült közösségekben éltek, addig ez nem okozott komolyabb problémákat. Am ez a helyzet a hatvanas évek második felétől kezdődően a cigányság társadalmi felemelkedésével, a tömegkommunikációs eszközök terjedésével megváltozott.

Napjainkban a cigányok, különösen a fiatalabb korosztályokhoz tartozók, mélyen átélik helyzetüket, jelesül a távolságot vágyaik és tényleges élethelyzetük között. Ez pedig rendkívül erős pszichés feszültséget és agresszivitást vált ki belőlük – sajátos szemléletet eredményezve.²⁵ Az ún. frusztrációs szinttel kapcsolatos felmérések alátámasztják ezeket a megállapításokat.

Megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények

A kezdeti stagnálást követően, a nyolcvanas évek elejétől a bűnözés meredeken nőni kezdett. Különösen az elmúlt három évben vált aggasztóvá ez a tendencia. A bűncselekménytípusoknak szinte minden formája gyarapodott, de az elkövetők oldaláról sem kedvezőbb a helyzet. Nőtt a bűnismétlők, a visszaesők létszáma, a fiatakorúak és a cigányok aránya az összes bűnelkövetőhöz viszonyítva. E társadalmi jelenségek mögött határozottan kitapintható makrotársadalmi folyamatok húzódnak meg.

Kutatócsoportunk három tagjának nemrég megjelent tanulmányában ez olvasható: „A mai magyar társadalom súlyos gazdasági-társadalmi problémákkal terhelt. A gazdasági útkeresés, a hagyományos értékrendszer talajvesztése, átértékelődése, a régi szerepek újraformálódása, a tradicionális mikroközöségi csoportok kiürülése, a második (esetleg a harmadik, negyedik) gazdaság előtérbe kerülése, mind-mind olyan jelenségek, amelyek arra utalnak, hogy társadalmunk átalakulóban van.” Mindeme változások minőségükben jelentősen eltérnek azoktól az átalakulási folyamatoktól, amelyek hazánkat korábban jellemezték.

Világossá vált, hogy az egész magyar társadalmat át kell formálni, hiszen gazdasági szerkezetünk elavulóban, állami és politikai intézményrendszerünk nehézkes, és igencsak differenciálódott a magyar társadalom szerkezete. Megnőttek a jövedelemkülönbségek, ugyanakkor a társadalom két fontos rétege, – a jól képzett szakmunkások és az értelmiség – csupán jelentős túlmunkával tudta megőrizni korábbi életszínvonalát.

A legproblémásabb csoportok életminősége egyre jobban leszakadt a társadalmi átlagtól. De meg kell említenünk, hogy az ide tartozók nem elhanya-

24. I. m. 66–72. oldalai

25. *Tauber István–Végh Katalin*: A cigányság bűnözésének néhány összefüggése. A „cigánybűnözés” fogalmával kapcsolatos problémák. Magyar Jog. 1982/8.

golható részénél nem az alacsony reálkereset, hanem a helytelen életmódstratégia (a pazarlás, az alkoholizmus) a problémák oka. Igaz, többségüknél a helytelen életmód elemei az átlagtól lényegesen alacsonyabb jövedelemben épülnek. E rétegeknél nem számíthatunk alapvető változásokra, ha életmódstratégiájukat nem változtatják meg. De igaz e megállapítás ellenkezője is. Politikai szempontból veszélyes lenne olyan megoldás, amely azoktól a rétegektől vonna el jövedelmet, amelyek alapvetően normális, társadalmilag helyes életmódmintákat követnek.

Egész társadalmunk súlyos, megrázkódtatásokkal terhes átalakulási folyamat közepén tart. Történelmi tapasztalataink szerint ilyen időszakokban növekszik a bűnözés. Különösen azon rétegeké, amelyeket e változások a leginkább sújtanak.²⁶ A továbbiakban tekintsük át, hogyan alakult az elmúlt években a legproblémásabb csoport, a cigányság bűnözése. Az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Kriminálstatisztika alapján a bűnözés 1975 és 1980 között hullámzó volt, bár inkább stagnált. Az ismertté vált bűnelkövetők oldaláról nézve a kép kissé módosul, a kezdeti, relatíve magas szint után számuk csökken. Majd 1980-tól minden megváltozik, pontosabban minden elkezd növekedni.

A cigányság bűnözése a nyolcvanas évektől

Az ismertté vált bűnelkövetők között az általános trendhez képest némileg eltérően alakult a cigányok részvételi aránya. Ezt szemléletesen ábrázolja az 1. táblázat. Az adatok azt mutatják, hogy az összes ismertté vált bűnelkövető száma a vizsgált időszakban, 77232-ről 93176-ra nőtt. 1983-ig bizonyos hullámzás figyelhető meg, de ezután egyértelmű a növekvő tendencia. Az első és az utolsó vizsgált év közti emelkedés aránya 20%.

A cigány bűnelkövetőknek az összes bűnelkövetőn belül képviselt aránya 1975 és 1986 között – 5,1%-ról 8,8%-ra nőtt. Ez az említett 20%-os növekedéssel szemben 10%-os emelkedést jelent. Vagyis a cigányságnak, ennek az alapvetően hátrányos helyzetű etnikumnak a bűnözése három és félszer gyorsabban növekszik, mint az összlakosságé. E kijelentés igazságtartalmán az sem változtat, hogy tudjuk, az ún. ismeretlen tettes ügyek száma is jelentősen emelkedett az adott időszakban sőt, a latens bűnözéssel foglalkozó kutatások is a titokban maradt bűncselekmények szaporodására utalnak.

Maradjunk azonban az ismertté vált ügyek adatainál. A 2. táblázat azt mutatja be, hogyan alakul a cigány elkövetők részvétele a Btk. fejezetei szerint tagolt bűncselekménycsoportokban. (A táblázatok nemcsak a vizsgált év bűnözésének szerkezetét jelzik, hanem utalnak az e szerkezetben bekövetkezett változásokra is.) A táblázat adataiból az alábbi következtetések vonhatók le.

- a vizsgált hat évben állam- és emberiség elleni bűncselekményeket cigányok lényegében nem követtek el;
- a személyek elleni bűncselekmények száma a kezdeti növekedés után csökkent;
- a közlekedési bűncselekményt elkövető cigányok számának emelkedése – két folyamatra utal: egyrészt – ami mindenképp örömdetes –, hogy a cigányok körében is gyarapszik a gépkocsi-tulajdonosok száma, másrészt, hogy az ilyen tartós fogyasztási cikkel bíró cigányok egy része nem készült fel jól erre az új tevékenységi formára;

16. Lásd *Tauber István*: A hátrányos társadalmi helyzet... 147–149. oldalait!

Az ismertté vált, valamint a cigány bűnelkövetők számának alakulása

1. táblázat

Bűnelkövetők 1975–1986 között	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Az összes ismertté vált bűnelkövető száma	77 232	80 036	78 556	79 516	73 838	72 884	76 649	77 174	83 324	83 492	85 765	93 176
Ugyanez %-ban, ha 1975 = 100%-kal	100,0	103,6	101,7	102,9	95,6	94,3	100,5	99,9	107,8	108,1	110,0	120,6
Az összes bűnelkövetőn belül a cigányok %-os aránya	5,1	5,6	5,9	5,7	5,6	6,1	7,1	7,4	8,0	8,2	8,3	8,8
Ugyanez, ha 1975=100%-kal	100,0	110,0	115,6	111,8	109,8	119,8	139,2	145,0	156,8	160,7	162,7	172,5

A cigány bűnelkövetők száma néhány kiemelt bűncselekményben

3. táblázat

Bűncselekményfajták 1980–1985 között	1980*		1981		1982		1983		1984		1985	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Szándékos súlyos testi sértés	381	8,6	481	8,8	443	7,8	639	9,6	596	8,7	592	8,3
erőszakos közöszlész	89	2,0	125	2,3	95	1,7	138	2,1	139	2,0	98	1,4
hivatalos személy elleni erőszak	115	2,6	87	1,6	68	1,2	62	0,9	65	0,9	79	1,1
garázdaság	468	10,5	632	11,5	680	11,9	849	12,8	863	12,5	899	12,6
rablás	475	8,4	487	8,9	501	8,8	511	7,7	574	8,4	545	7,7

*az összes ismertté vált cigány bűnelkövető – százalékban

A bűnelkövetők számának alakulása a különböző bűncselekmény típusokban

Bűncselekmények 1981–1986 között	1981		1982		1983		1984		1985		1986	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Összesen	5481	100,00	5404	100,00	6644	100,00	6846	100,00	7126	100,00	8157	100,00
Ebből:												
– állam és emberiség elleni	1	0,01	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
– személy elleni	723	13,2	723	12,7	924	13,9	865	12,6	819	11,5	943	11,6
– közlekedési	42	0,8	42	0,7	57	0,9	68	1,0	90	1,3	96	1,2
– házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni	395	7,2	417	7,3	441	6,6	522	7,6	486	6,8	593	7,3
– államigazgatás, igazság- szolgáltatás és a közcélet tisztasága elleni	187	3,4	181	3,2	213	3,2	240	3,5	217	3,0	215	2,6
– közrend elleni	773	14,1	826	14,5	1001	15,1	1067	15,6	1238	17,4	1582	19,4
– gazdasági	62	1,1	55	1,1	55	0,8	23	0,4	29	0,4	41	0,5
– társadalmi tulajdon elleni	1005	18,3	1121	19,7	1348	20,3	1326	19,4	1447	20,3	1656	20,3
– személyek javai elleni	2293	41,8	2339	41,0	2605	39,2	2730	39,9	2800	39,3	3031	37,1

- a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövető cigányok aktivitása bár növekedett a vizsgált időszakban, de az összes cigány bűnelkövetőn belüli arányuk lényegében változatlan maradt;

- az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni cigány bűnelkövetőknek az összes cigány bűnelkövetőhöz viszonyított aránya csökkent;

- a közrend elleni bűnelkövetők csoportja viszont jelentősen megnőtt, ez a cigányok egyre nagyobb mértékű beilleszkedési problémájára utal;

- a gazdasági bűncselekményt elkövető cigányok számaránya egyértelműen és radikálisan csökkent: ennek magyarázata elsősorban a gazdasági szabályozók változásában rejlik. Számos olyan magatartási forma, ami azelőtt bűncselekménynek minősült, ma már nem az.

- a cigányok átlagos mértéket meghaladó bűnözési aktivitása leginkább a társadalmi tulajdont károsító bűncselekmények területén fokozódott. Bár e területen igen magas a latens bűnözés,

- a személyek javai elleni cigány bűnelkövetők abszolút száma emelkedett, de az összes cigány bűnelkövetőhöz viszonyított arányuk csökkent.

Erdemes néhány kiemelt bűncselekmény tipikus példáján keresztül elemezni a cigány elkövetők erőszakos jellegű bűnözésének sajátosságait. A 3. táblázat adatai szerint e bűncselekményeknél a cigány elkövetők bűnözési gyakorisága alapvetően nem változott. A szándékos, súlyos testi sértést elkövetők aránya – némi ingadozással azonos szinten maradt, talán valamelyest csökkent. Az erőszakos közöszlést elkövetőknél lényegében ugyanez a helyzet. A hivatalos személy elleni erőszak bűncselekményét elkövetőknél már merőben más a szituáció.

Az előző két bűncselekményfajtát tekintve az elkövetőknek az összes cigány bűnelkövetőhöz viszonyított aránya csökkent. Ezzel szemben a garázdaságot elkövető cigányok számaránya egyértelmű növekedést mutat, sőt az emelkedés meghaladja az összes cigány bűnelkövetőét. Mindez arra utal, hogy a cigányság társadalmi beilleszkedése konfliktusok halmazával jár együtt, és ezek a feszültségek láthatóan garázda típusú magatartásformákban manifesztálódnak. A rablást elkövető cigányok száma abszolút értékben nőtt, de az összes cigány bűnelkövetőn belüli részarányuk némileg csökkent.

A helyzet ennek ellenére nyugtalanító, hiszen az összes rablást elkövető személy közel 40%-a továbbra is cigány, sőt a cigány elkövetők aránya az összes bűnelkövetőhöz – ha minimális mértékben is –, de növekedett. Például 1980-ban a rablást elkövetők 37,8%-a, míg 1984-ben már 39,0%-a volt cigány. Itt kell utalnunk arra, hogy a világ legkülönbözőbb területein végzett kriminológiai kutatások egyértelműen jelzik: a rablás mindenütt a legszegényebb rétegek tipikus bűnözési formája.²⁷

A cigány bűnelkövetők sajátos csoportjai

A bűnözés különböző formáinak vizsgálatánál mindig figyelembe kell venni a speciális elkövetői ismérveket, így a nők, a fiatalok, a fiatal felnőttek, a büntetett előéletűek, a visszaesők és a bűncselekményt alkoholos állapotban

27. Dénes–Tauber–Tóth: A fiatalkori bűnözés makrostrukturális összefüggései. Belügyi Szemle. 1986/6.

A cigány bűnelkövetők speciális csoportjaihoz tartozó személyek száma

Bűnöző csoportok 1981–1985 között	1982		1983		1984		1985	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
nők	1381	24,2	1549	23,3	1516	22,1	1555	21,8
fiatalkorúak	1461	25,6	1565	23,5	1628	23,7	1617	22,6
fiatal felnőttek	1934	33,9	2303	34,6	2341	34,1	2412	33,8
fiatalkorúak + fiatal felnőttek	3395	59,5	3868	58,2	3969	57,9	4029	56,5
büntetett előéletűek	2837	49,7	3429	51,6	3650	53,3	3929	55,1
ún. Utazóbűnözők	1370	24,0	1475	22,2	1579	23,0	1672	23,4
visszaesők	1394	24,4	1725	25,9	1925	28,1	2090	20,3
ún. alkoholistá bűnözők	464	8,1	480	7,2	530	7,7	620	8,7

elkövetők aktivitását. A cigány bűnelkövetők e szempontból is sajátos vonásokkal rendelkeznek. (Lásd a 4. táblázatot!)

Az összes bűnelkövető között a vizsgált öt évben, átlagosan 9–12% a fiatalkorúak aránya, a nőké 12–13%, a fiatal felnőtteké 22–25%, a büntetett előéletűeké 33–35%, a visszaesőké 14–16%, az alkoholos elkövetőké pedig 22–23%. Ugyanezek a bűnelkövetői csoportok a cigányok között más előfordulási gyakoriságúak. Így a cigány nők 21–25%-ot, a fiatalkorúak 23–26%-ot, a fiatal felnőttek 33–36%-ot, a büntetett előéletűek 50–55%-ot, a visszaesők 14–30%-ot, míg az alkohol közvetlen vagy közvetett hatása miatt bűncselekményt elkövetők 8–9%-ot képviselnek.

Az adatokat összehasonlítva megállapíthatjuk: a cigányok között a nők kétszer, a fiatalkorúak több mint kétszer, a fiatal felnőttek kb. 30%-kal, a büntetett előéletűek nagyjából 40%-kal, a visszaesők közel kétszer nagyobb arányban fordulnak elő. Ez több társadalmi összefüggés következménye: fakad a cigányság egészének fiatalabb korstruktúrájából, a cigány nők családon belüli szerepköréből, a cigányságon belül kitermelődött bűnöző szubkulturális csoport tevékenységének aktivitásából, és további olyan jelenségekből, amelyekről majd még szólunk.

Egy adatsor egyszerűen megmagyarázhatatlan. A cigányok között az ún. alkoholos bűncselekményt elkövetők aránya 7–9%, míg az összes bűnelkövető között az ilyen aránya 22–23%. Az empirikus kutatási eredményekkel, a tapasztalatokkal ez messzemenően ellenkezik. Valószínűleg rosszul vették fel az adatokat a kérdezőbiztosok.

A fiatalokú cigány bűnelkövetők számának alakulása a különböző bűncselekmény típusokban

Bűncselekmények 1981–1986 között	1981		1982		1983		1984		1985		1986	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Összesen	1351	100,0	1461	100,0	1565	100,0	1628	100,0	1617	100,0	1967	100,0
Ebből:												
– állam és emberiség elleni	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
– személy elleni	145	10,7	152	10,4	157	10,0	171	10,5	139	8,6	164	8,3
– közlekedési	3	0,2	8	0,5	6	0,4	4	0,2	6	0,4	8	0,4
– házasság, család ifjúság és nemi erkölcs elleni	47	3,5	45	3,1	73	4,7	75	4,6	57	3,5	69	3,5
– államigazgatás igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni	23	1,7	18	1,2	27	1,7	37	2,3	35	2,2	33	1,7
– közrend elleni	108	8,0	129	8,8	182	11,6	147	9,0	160	9,9	226	11,5
– gazdasági	–	–	2	0,1	4	0,3	–	–	1	0,06	2	0,1
– társadalmi tulajdon elleni	285	21,1	319	21,8	324	20,7	328	20,1	323	19,9	461	23,4
– személyek javai elleni	740	54,8	788	53,9	792	50,6	866	53,2	896	55,4	1004	51,0

*az összes ismertté vált cigány bűnelkövető – százalékban

A fiatalkorú cigányok bűnözése

Az előzőekben már utaltunk arra, hogy a cigány bűnelkövetők csoportjában a fiatalkorúak részvétele kb. kétszerese ugyanezen korcsoport összes bűnelkövetőn belüli arányának. Azt is megfigyelhettük, hogy a fiatalkorú cigány bűnelkövetők létszáma az összes cigány bűnelkövetőn belül a vizsgált időszakban 24,6%-ról 22,6%-ra csökkent. Ez a tendencia 1986-ban is folytatódott, ekkor a fiatalkorú cigány bűnelkövetők „már csak” 19,8%-ot képviselnek. Az 5. táblázat azt mutatja, hogyan alakult a fiatalkorú cigány elkövetők aránya 1981 és 1986 között a különböző bűncselekménytípusokban.

A személy elleni bűncselekményt elkövető fiatalkorú cigányoknak az összes fiatalkorú cigány bűnelkövetőn belüli aránya 10,7%-ról 8,3%-ra mérséklődött, azaz kb. 30%-kal lett kevesebb. A közlekedési bűncselekményt elkövetők olyan alacsony abszolút értéket képviselnek, hogy figyelmen kívül hagyhatjuk őket. A házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni, valamint az államigazgatás és a közelet tisztasága elleni bűncselekményeket elkövetők aránya – mutat ugyan némi hullámzást, de lényegében azonos szinten maradt.

A közrend elleni bűnelkövetők százalékos aránya az összes elkövetőn belüli 8%-ról 11,5%-ra nőtt, ez több mint 40%-os emelkedést jelent. Alacsony számuk miatt a gazdasági bűncselekményt elkövetőket is figyelmen kívül hagyhatjuk. A társadalmi tulajdon sérelmére bűncselekményt elkövetők részaránya valamelyest növekedett. Am a közhiedelemmel ellentétben a személyek javai elleni fiatalkorú cigány bűnelkövetők aránya az összes fiatalkorú cigány elkövetőkhöz viszonyítva csökkent. E megállapításokat azon összefüggés ismeretében kell értelmezni, hogy a fiatalkorú cigány bűnelkövetők száma – abszolút értékben –, akárcsak az összes cigány bűnelkövető száma, állandóan emelkedett a vizsgált időszakban. Tehát egy-két év és egy-két bűncselekménytípus kivételével nőtt a fiatalkorú cigány elkövetők abszolút száma is. Természetesen az arányok bűncselekménytípusonként eltérően alakulnak.

A 6. táblázat alapján a kiemelt öt erőszakos jellegű bűncselekményt tekintve megállapítható, hogy a fiatalkorú cigány bűnelkövetők aránya a vonatkozó évben ismertté vált összes fiatalkorú cigány bűnelkövetőkhöz viszonyítva 1984-ig növekvő tendenciát mutatott. Kivételt csupán a hivatalos személy elleni erőszak bűncselekményét elkövetők képeztek.

1985-ben a szándékos, súlyos testi sértés és az erőszakos közösülés bűncselekmények esetében csökkent a fiatalkorú cigányok részvételi aránya, a hivatalos személy elleni erőszak esetében ugyan ismét emelkedett, de még így is elmaradt az 1980-as bázisév arányához képest. A garázdaság és a rablás fiatalkorú cigány elkövetőinek mind az abszolút száma, mind az összes fiatalkorú cigány elkövetőkhöz viszonyított aránya meredeken növekszik.²⁸

Lehetséges következtetések – összefoglalás gyanánt

Az adatok és az összefüggések alapján nyilvánvaló, hogy a cigánylakosság bűnözési aktivitása tovább nő. Ezt nyilvánvalóan bizonyítja az a tény, hogy a cigány bűnelkövetők száma gyorsabban emelkedik, mint az összes bűnelkövetőké, vagyis az összes bűnelkövetőn belül egyre nagyobb arányt képviselnek.

28. *Tauber István–Balogh Sándor*: A cigányság bűnözése továbbra is aktuális társadalmi probléma. Belügyi Szemle, 1988/3.

**A fiatalokú cigány bűnelkövetők száma néhány kiemelt
bűncselekményben 1983–1985 között**

Bűncselekményfajták 1980–1982 között	1980		1981		1982	
	fő	%*	fő	%	fő	%
szándékos testi sértés	51	4,9	67	4,9	67	4,6
erőszakos közösülés	22	2,0	30	2,2	24	1,6
hivatalos személy elleni erőszak	11	1,0	11	0,8	5	0,3
garázdaság	65	6,0	95	7,0	119	8,1
rablás	130	12,1	179	13,2	208	14,2
Bűncselekményfajták 1983–1985 között	1983		1984		1985	
	fő	%	fő	%	fő	%
szándékos testi sértés	83	5,3	89	5,5	76	4,6
erőszakos közösülés	51	3,3	41	2,5	24	1,5
hivatalos személy elleni erőszak	8	0,5	5	0,3	9	0,6
garázdaság	167	10,7	132	8,1	141	8,7
rablás	201	12,8	240	14,7	216	13,4

*az összes ismertté vált fiatalokú cigány bűnelkövető – százalékban

E negatív tendenciák mellett pozitív (pontosabban fogalmazva részben kedvezőnek mondható) folyamatok is megfigyelhetők. Például csökkent a fiatalokúaknak, a fiatal felnőtteknek és a nőknek az összes cigány bűnelkövetőhöz viszonyított aránya. És ez még akkor is figyelemre méltó, ha speciális csoportok nagysága az összes bűnelkövetőn belül igen magas. Az viszont már ismét negatívum, hogy a büntetett előéletűek és a visszaesők aránya állandóan és egyenletesen gyarapodik.

Az előzőekben vázolt két folyamat, több – egymással szorosan összefüggő – jelenségre utal. A cigányságot – talán fokozottabb mértékben – érintették azok a társadalmi ellentmondások, amelyek a bűnözés növekedésének irányába hatottak. Hisz a cigányok egy jelentős része a halmazottan hátrányos helyzetű, azaz szociális értelemben a legproblémásabb csoportok közé tartozik. Véleményünk szerint alapvetően ez magyarázza a cigány bűnelkövetők számának ilyen nagyságú emelkedését. Bár valószínű, hogy e folyamatban más tényezők is közrejátszanak. Feltételezésünk szerint:

- megélénkült, aktívabbá vált az ún. bűnözés szubkulturális, valamint más visszaeső csoportok tevékenysége, s ezzel párhuzamosan nőtt e csoportok fertőző hatása:

- egyes területeken az átlagosnál is jobban kiéleződtek a társadalmi ellentmondások;

- még közel sem fejeződött be – talán félúton tart – a cigányság társadalmi integrációja. Emiatt a cigány és a nem cigány lakosság között fokozott mértékben áll fenn – az eltérő kulturális érték és normarendszerekből fakadó konfliktusok lehetősége. A helyzetet tovább súlyosbítja az egész magyar társadalmat jellemző értékválság, melyben a kölcsönös előítéletek és hamis sztereotípiák sajnálatos módon tovább erősödnek, mert az ellentmondások: a túlterheltség, a társadalmi és anyagi megbecsültség alacsony szintje, rossz szervezeti megoldások stb. miatt, egyre kevésbé tudják felvenni a harcot a mennyiségileg növekvő, minőségében mindinkább veszélyesebbé váló bűnözéssel. Ezt kétséget kizáró módon bizonyítja az ismeretlen tettesek ügyének növekvő száma, valamint a latens bűnözés emelkedő volumene. A társadalmilag labilis csoportokra ez viszont komoly negatív hatást gyakorol.

Tauber István

A rablás társadalmi megítéléséről

A jelen tanulmány a rablás – ezen belül is elsősorban a fővárosban elkövetett rablás – társadalmi megítélésének néhány fontosabb aspektusára kívánja felhívni a figyelmet. Ez annál is inkább szükségesnek látszik, mert ez az a büntett, amely az emberölés után a leginkább hat a közvéleményre, jelezve, hogy a rablásnak az állampolgárok közbiztonságérzetére gyakorolt hatása milyen magas.¹ Adódik ez abból is, hogy míg az emberölések többségét „körön belül” követik el (ismerősök, családtagok, hasonló társadalmi jellemzőkkel, szokásokkal bírók) egymás sérelmére², addig a rablás sértettjévé – különösen az ún. útonálló jelleggel elkövetett rablások elszaporodásával³ – bárki válhat. Igen jelentős tényező az is, hogy a rablások számának növekedése 1979 óta nagyon felgyorsult⁴, és az ezt előidéző okok napjainkban talán még inkább erősítik egymást, mint az elmúlt évtizedben.⁵

A kérdőívben szereplő kérdéscsoportok bevallottan azzal a hátsó gondolat-tal kutatták az állampolgárok rablás iránti érzékenységét, hogy egyúttal rávilágítsanak a tömegkommunikációban rejlő megelőzési lehetőségek kibontakoztatásának szükségességére. Figyelembe vettem azt is, hogy a tömegkommunikáció és a tömegjelenség szintű bűnözés kapcsolata alig-alig ragadható meg⁶ az egyén szintjén. Ugyanakkor beépülve annak tudatába, a tömegkommunikáció ingerei igencsak hatékonyak. Egy korábbi kutatás eredményei rámutattak arra, hogy a bűnügyi tudósítások iránti érdeklődés pl. az újságolvasók esetében igen magas: a vizsgálati kör 71%-át erősen, 15%-át enyhébben, de még határozottan érdekelte az ilyen típusú híryanag,⁷ s csupán a megkérdezettek 14%-a volt közömbös vele szemben.

A kérdőívet eredetileg reprezentatív felmérés céljával küldtem szét még 1986-ban a „válaszadó intézményekhez” nem-kor-családi állapot-iskolai végzettség-foglalkozás-lakóhely-stb. paraméterek alapján kialakított csoportok szerint. Ám a visszaérkezett kérdőívek (157 db!) belső arányai csak helyel-közzel tükrözik az országos adatokat. Vidékről ugyanis alig küldtek vissza kérdőíveket. Ezért elsősorban a tanulmány vége felé a foglalkozás és a munka hely szerint felosztott adatokat két részre bontom és azokat egymással össze-

1 *Csalay A. – Sziki L.*: A rablás alakulása Budapesten. Kézirat, 5. old., elfogadva a Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXVI. kötetébe.

2 *Bakóczy A.*: Az emberölés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 247. old.

3 *Bakóczy A.*: Az erőszakos bűnözésről. Belügyi Szemle, 1987/9. 9. old.

4 1982–1986 között a rablások száma 1 117-ről 1 607-re, 43,8%-kal nőtt. Lásd az egységes rendőrségi-ügyészeti statisztika vonatkozó évfolyamait!

5 *Csalay A.*: A rablások makrotársadalmi okai. Módszertani füzetek 1988/3. 1–11. old.

6 *Bakóczy A. – Irk F.*: A tömegkommunikáció és az emberölés néhány összefüggéséről. Jogtudományi Közlemény 1977/7. 402. old.

7 *Ferencz Z.*: Vizsgálat a sértettek a bűncselekményben játszott szerepéről és a sértetti közvélemény alakulásáról. In: A bűnmegelőzésről II. (szerk. Szük L.) Igazságügyi Minisztérium, 1984. 240. old.

hasonlítva is elemzem. Az I. csoportba a Taurusból visszaérkezett 46, a MÁV-tól visszakapott 29 kérdőív adatai kerültek, ezeket zömmel termelő fizikai munkában résztvevők töltötték ki. A II. csoportba pedig az ELTE joghallgatói által kitöltött 36, a műszaki egyetemista kollégistáktól visszaérkezett 30, valamint az Ikarus jogsegélyszolgálatától és néhány egészségügyi szakdolgozattól nyert 16 kérdőív adatai kerültek.

A válaszadók szociális jellemzői

A válaszolók nemek szerinti megoszlása nagyjából megfelel társadalmi arányoknak. A kitöltők között a férfiak aránya 47%, a nőké 53% volt.⁸ A korcsoportok részarányai, az ún. korfa-struktúra, már lényegesebb arányeltolódást mutat a társadalmi megoszláshoz képest. De ha figyelembe vesszük az alábbi tényeket, jelesül, hogy a válaszadás csak bizonyos kortól reális értelemszerűen, valamint, hogy a feleleteket nem kis mértékben meghatározza mennyire érzi a kitöltő fenyegetve magát e bűncselekmény által, akkor a korfa-struktúra már nem tekinthető torznak. A 19–29 évesek 54%-ban, a középkorosztály 33%-ban, az 50 éven felüliek pedig 13%-ban képviseltették magukat a kitöltők között.⁹

A családi állapot vizsgálatakor a házasságban, élettársi kapcsolatban élőket, valamint az egyedülállókat, elváltakat és özvegyeket összevontam egy-egy csoportba, mivel a sértetté válástól való félelem szempontjából meghatározó, hogy a válaszoló magányos életvitelt folytat-e, avagy a családi élet biztonságérzetével bír. Az így kialakított két kategóriában a válaszolók között az együttélők aránya 46%, az egyedül élőké pedig 54% lett.¹⁰ Ezek még eltérnek az országotól, de ha a rablás sértettjeivé válókat veszem alapul, akkor már nem.

Az *iskolai végzettséget* illetően a következő arányokat tapasztaltam a felmérésben részt vevők között: a 8 általánost be nem fejezők részesedése 2%, a 8 osztályt kijáró, de tovább nem tanulók aránya 8%, a szakmunkásképzőt, illetve a szakközépiskolát elvégzetteké 10%, valamint 15% volt. A gimnáziumi érettségit szerzők részesedése a mintából 38%, a felsőfokú diplomásoké pedig 27%¹¹ – A számokból első látásra kitűnik, hogy az iskolai végzettség a felmérték között az országos adatokhoz viszonyítva jelentősen eltolódott a magasabbban kvalifikáltabbak felé. Ugyanez érvényes a foglalkozási struktúrában betöltött helyre is. Itt a munkások aránya 11%, az alkalmazottaké 30%, az értelmiségieké 29%, a felsőfokú tanintézetben tanulóké pedig 22%¹². Ennek leginkább abban áll a jelentősége, hogy a rablás sértettjei között ezt a foglalkozási felülreprezentáltságot nem találjuk meg.

8 Az 1000 férfira jutó nők száma 1986-ban Magyarországon 1071 volt, a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 9. oldala szerint.

9 A korosztályok aránya országosan a következő: a 15–29 évesek a 18,9%-ot, a 20–29 évesek a 28,3%-ot, az 50 év felettiek pedig a 30,1%-ot teszik ki. Lásd a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 10. oldalát!

10 A felnőtt lakosság 63,7%-a házas, 36,3%-a nőtlen, hajadon, elvált és özvegy. Az élettársi kapcsolatok nincsenek feltüntetve a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 14. oldalán.

11 Magyarországon a 15. életévüket betöltötték 72,8%-a elvégezte a 8 általánost, a 18 évüket betöltötték 26,9%-a középiskolai végzettséggel, a 25 évnél idősebbek 7,9%-a pedig felsőfokú diplomával rendelkezik a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 14. oldala alapján.

12 Az aktív keresők 1984-ben az alábbi módon oszlottak meg: 55,3%-uk munkás, 11,8%-uk szövetkezeti paraszt, 29,6%-uk szellemi foglalkozású volt. A Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyama egy csoportba sorolta az alkalmazottakat, az adminisztrátorokat és az értelmiségieket. 3,3%-a a keresőknek ún. egyéb kategóriába tartozik. Statisztikai Zsebkönyv, 1987.

A lakóhelystruktúra a következőképpen néz ki. Budapesten lakik a válaszolók 76%-a, más városban 7%-a, falun 17%-a¹³. Ha figyelembe vesszük, hogy a kérdések többsége a budapesti rablási helyzetet érinti, hogy a rablások 75%-át városban, sőt leginkább nagyvárosban követik el, akkor a lakóhelymegosztás eltérése az országos adatoktól már nem alapvető fontosságú.¹⁴ Egyébként is korrigálja az arányokat az a tény, hogy a mintegy 30 műszaki egyetemista kollégiumi lakos falusi-kisvárosi környezetben nőtt fel. Összesítve a szociológiai háttérinformációkat megállapíthatjuk, hogy bár vannak eltérések az országos adatokhoz képest a felmérésben résztvevők arányaiban, tekintettel arra, hogy a válaszadás értékét részben a budapesti helyzethez, részben a válaszadás minőségéhez, illetve a sértetté válás lehetőségéhez kell kötni, a mintavétel reprezentativitásának sérülése csupán a foglalkoztatási struktúrában számottevő.

Az állampolgárok érzékenysége rablás ügyben

Az itt elemzett kérdésekre nem vártunk számszerűsített feleletet, hisz laikusoknak tettük föl őket. Az ilyen elvárás csak irreális adatokat eredményezett volna. Ezért aztán számolni kell azzal, hogy ami az egyik válaszoló számára sok, azt a másik még elfogadhatónak véli. Arra a kérdésre, hogy Budapest mennyire szaporodtak el a rablások, a válaszolók 18%-a azt állítja „túrheteretlen mértékben”. A vizsgált személyek 70%-a szerint nagyon megnőtt a bűncselekmények száma. A főváros rablási helyzetét elviselhető mértékűnek érezte a megkérdezettek 10%-a, és csupán a válaszadók 2%-a tartotta jelentéktelennek a problémát. Vagyis a veszélyeztetettség, fenyegetettség érzése komolyan számításba veendő tényező.

Ezután arról faggattam a tesztet kitöltőket, hogy közvetlen életterületben (lakóhelyükön, munkahelyük környékén) milyenek tartják „a rablási sűrűséget”. A válaszolók 21%-a aggasztóan soknak, 32%-a elfogadható mértékűnek, 30%-a kevésnek ítélte a rablások mértékét. 17%-uk pedig úgy nyilatkozott, nem tud környezetében végrehajtott rablásról, vagy ilyen bűncselekménykísérletről.

A fenti két válasz összehasonlításakor kiderül, hogy míg a lakóhely, illetve munkahelykörnyéki veszélyeztetettséget tapasztalataik alapján relatíve alacsonynak ítélik a válaszolók, addig a budapesti összhelyzetet 88%-uk magasnak gondolja. Az eltérés abból adódik, hogy a tágabb környezet kriminális fertőzöttségét az állampolgár nem saját élményeinek „kitágításával” közelíti meg, hanem véleményét valahonnan máshonnan „kölcsonzi”. Esetünkben alapvető szerepet kap az a tény, hogy a közvéleményt leginkább meghatározó sajtó számarányán belül számol be rablásról.

E tömegkommunikációs eszköz közvéleményformáló ereje vitathatatlan, a megkérdezettek biztonságérzetére bevallottan a sajtó hírei hatnak leginkább. A résztvevők 13%-át nem befolyásolják az ily módon szerzett információk, 39%-uknak viszont kisebb mértékben csökken a biztonságérzete. A megkérdezettek 41%-a azt állítja, a sajtó hírei komolyan nyugtalanítják, a válaszadók 7%-át pedig kifejezetten félelem tölti el a rablásról szóló beszámolók után.

13 Budapesten él az ország 19,7%-a, más városokban 39,2%-a (együtt 58,9%-a) falun, községben 41,1%-a. Statisztikai Zsebkönyv, 1987.

14 Lásd erről részletesebben *Csalay A.*: A rablás területi megoszlása és annak okai Budapesten c. írását! Belügyi Szemle, 1988/10. 31. oldal.

Tanulságos volt rákérdezni, hogy a tesztkitöltők szerint miképp alakul majd a rablás helyzete Budapesten. 31%-uk jelentős mértékű növekedést prognosztizál, 64%-uk szerint a várható emelkedés enyhe lesz. A válaszolók mindösszw 3%-a vélte, hogy a helyzet stagnálni fog, 2%-a pedig a csökkenésre szavazott. Az elmúlt évtized tapasztalatai azt mutatják, hogy a rablások száma radikálisan emelkedik.¹⁵ Talán a csúcson, a legmeredekebb növekedési rátán már túl vagyunk, de könnyen lehetséges, hogy ez a remény – néhány év múlva hiú ábrándnak minősül majd.

A felmérés következő kérdésében azt tudakoltam, hogy milyen jellegű bűncselekmény növekedése töltene el aggodalommal leginkább a válaszolót. A megkérdezettek 83%-a az erőszakos bűnözésre, 31%-a a nemi szabadság ellen irányuló bűncselekményekre voksolt, 48%-uk utalt a fiatalokrák kriminalizálódására, 32%-uk pedig a kábítószer-bűnözés elterjedésére. A vagyon elleni bűncselekmények szaporodása a válaszolók 34%-ának okoz gondot, a korrupció elterjedése pedig csak 20%-ának. E kérdésnél három választ lehetett megadni

Vagyis az erőszakos jellegű – az állampolgárt közvetlenül támadó – bűnözés növekedésétől való félelem a legerősebb a lakosságban. Ezt nemcsak az ilyen értelmű válaszok mutatják, hanem az a tény is, hogy a mintánkban említett 83% komoly problémának tartja a fiatalokrák és a kábítószeresek ügyét is. Miután a rablás tettesei zömmel a fiatalokrák és fiatal felnőttek¹⁶ közül kerülnek ki, a kábítószerelvezet terjedése magával hozza a drogszerzés miatti, útonállászerű rablások elszaporodását.

Az erőszakos jellegű bűnözéstől, illetve a rablástól való félelem miatt, valamint azért, mert ennek kialakítására, telélesztésére a sajtó nem kis hatással van – fontos, hogy a tömegkommunikációs eszközök lehetőségeit minél nagyobb mértékben kihasználjuk a megelőzés érdekében. Különösen akkor, ha a tömegkommunikációs csatornákon keresztül állandóan áramlanak¹⁷ a nemkívánatos minták követésére ingerlő erőszakos cselekmények.

A rablással kapcsolatos közösségi vélemények

A tesztek kiértékelésekor feltűnt, hogy a rablást nem objektív paramétereik, hanem erősen szubjektív szempontok alapján ítélik meg az emberek. A vagyoni kárt, mint a rablás legfőbb jellemzőjét emlegette a válaszolók 12%-a. A személyi sérülés 5%-nyi szavazatot kapott. A megkérdezettek 15%-a úgy vélte, hogy a rablásban az a legrosszabb, hogy félelemmel tölti el a környék lakóit. A válaszlehetőségek közül messze az kapta a legmagasabb fokú véleményegyezést, 68%-ot, mely szerint a rablás legfőbb sajátossága, hogy kényszerszituációba kerül a sértett.

E pszichológiai jellegű megközelítés dominált akkor is, amikor arra kértem választ, hogy a büntetés kiszabása során a bíróság milyen szempontokat érvényesítsen. Az anyagi veszteség mozzanatára helyezte a hangsúlyt a válaszolók 9%-a,¹⁸ a nyilvánosság mértékét tartja fő szempontnak a megkérdezettek 6%-a. Ám a sérülés súlyát, ennek hiányában a fenyegetés súlyosságát az emberek 85%-

15 1980–1984 között pl. 61%-kal nőtt a rablások száma. Tanúsítja Nyíri S.: A bűnözés új tendenciái és okai c. tanulmánya. Kriminológiai Közlemények. 1985/8. 33. oldal.

16 1974–1984 között a 100 000 azonos korúra eső fiatalokrák rablók száma 28,4-ről 68,1-re emelkedett. Csaly A. – Sziki L. im. 12. old.

17 Lásd részletesebben Angyal P.: A kultúra krimináltechnológiai jelentősége c. művét! Pécs, 1914.

18 A rablások okozta átlagkár 1974–1984 között Budapesten 1435 Ft-ról 4322 Ft-ra emelkedett bűncselekményenként. Sziki L.: im. 6. old.

olvashatja, de jelen szimpozionon *dr. Bábosik István egyetemi tanár* beszél, akinek elméletéből mindannyian kiindultak. A nevelés az egyént optimális színvonalú közösség- és önfeljesztő aktivitásra akarja felkészíteni, és az ezt szolgáló magatartás, illetve tevékenységformák megerősítésén fáradozik. A társadalmi aktivitás minősége csak közvetve befolyásolható, tehát a neveltségi szintet is csak közvetett módon lehet mérni.

A személyiség megismerésénél figyelembe kell venni, hogy nem egyszerűen pszichikus állapotok, folyamatok összessége, hanem különböző szintű és funkciójú komponensek strukturált, dinamikus egysége. Ezen belül bír kitüntetett szereppel az ösztönző sajátosságcsoport. Ide sorolhatók az aktivitás irányát, tartalmát meghatározó motivációs képződmények, mint a szokások, példa- és eszményképek, meggyőződések. A neveltségi szint vizsgálata a személyiség ösztönzőrendszerének szociális minőségét igyekszik definiálni, olyan közvetett mutatókon át, mint az egyén szociális-morális tudatosságának szintje, illetve az egyéni magatartáskép tendenciáinak minősége és szilárdsága.

A gyógyító-nevelés hatékonyságáról *dr. Boros János* bv. őrnagy, *dr. Szőnyi Gábor* főorvos és *dr. Lovass Zsuzsa* pszichológus tartott előadást. A gyógyító-nevelő csoportok intézményét az 1979. évi 11. tvr. hozta létre. Tíz intézetben állítottak fel ilyen csoportokat – külön napirenddel. Több-kevesebb sikerrel azóta működnek, ám hatékonyságukat még senki nem vizsgálta, főleg a mérésből eredő metodikai problémák miatt. Az általunk indított kutatás az itt végzett csoportterápiás tevékenység mérhetőségével foglalkozik. Ebbe természetesen bele kell kalkulálni a környezeti hatásokat, az adott bv-intézet szubkultúráját, melynek érték- és normarendszere többnyire a terápiás célok ellen hat.

A feladat tehát kettős: meg kell mérni a szubkulturális hatásokat, és ennek függvényében kell a terápiás tevékenység eredményességéről véleményt alkotni. A kutatásba öt intézetet, a Budapesti Fegyház és Börtönt, Baracskát, Kalocsát, Vácott, és Tökölt kapcsolunk be. Az előkészítő szakaszban (1987–1988 között) mind az öt helyen beindult a csoportterápiás munka. A tervezés, a próbavizsgálat szakaszában (1988–1989 között) igyekeztünk a *dr. Hidas György* és *dr. Szőnyi Gábor* által kidolgozott csoportthatásmérő módszereket a helyi viszonyokra adaptálni. Végül a harmadik szakaszban (1989–1990 között) történik majd meg maga a csoportterápiás hatásmérés.

A negyedik témakör a *bv-nevelés módszertana* volt. Először *dr. Kövér Ágnes* beszélt az elítéltek megismeréséről. Mielőtt a pedagógiában, szociálpszichológiában alkalmazott módszereket kipróbálták volna az egyes elítélt csoportokon, és ezek tapasztalatait felhasználták volna a fogvatartottak nevelésében, vizsgálatot végeztek a nevelők körében. Hisz mit ér egy jó metodika kidolgozása, ha a közeg, amely alkalmazza majd – ismeretlen. A felmérés kérdőívei, a kutatás módszerei beváltották a hozzájuk fűződő reményeket, a megismerési folyamat helyes segédeszközeinek bizonyultak.

Ruzsonyi Péter ismét szót kapott és néhány szabadidős tevékenység szerepéről beszélt a fogvatartottak nevelésében: így a könyvtári munkáról, a szakköri foglalkozásokról, az amatőr művészeti csoportok tevékenységéről, a sportfoglalkozásokról. Megemlítette, hogy a felsőoktatási intézmények közművelődési szakos hallgatóinak bevonása a nevelőmunkába milyen előnyökkel, illetve nehézségekkel jár együtt.

A bv-nevelés célkitűzéseinek megvalósításában rendkívül nagy jelentősége van a fogvatartottak szabadideje megszervezésének. A szakszerűen felépített és vezetett programok által kiváltott hatások hozzájárulnak az elítélt sze-

fokozatos csökkenésének, amit csak erősít az ismeretlen tettesek által elkövetett rablás csekély felderítettsége, valamint a rablások jónak korántsem mondható felderítési mutatója.²⁰

E rész záróakkordjaként arra a kérdésre kellett a tesztet kitöltőknek válaszolniuk, hogy a rablást követő hat hónap múltán milyen érzelmekkel viszonyulnának a történetekhez. A kár feletti sajnálkozásra az érintettek 1%-a utalt, az a kínos érzés, hogy a rablást mások előtt kellett elszenvednie, a válaszadók 2%-át bántaná, a bűncselekmény miatti felháborodás a megkérdezettek 19%-ában gyűrűzne tovább. 32%-uk jelezte, hogy kifejezetten élne benne a félelem, hogy újra megtörténhet az eset, 46%, a válaszolók közel fele, pedig azt fejtette, hogy még fél év múlva is dolgozna benne a megaláztatás érzése.

Az eddig elemzett kérdések egyaránt azt mutatták, hogy a pszichikai tényezőknek komoly szerepük van abban, hogy a válaszolók miként ítélik meg a bűnözés, a rablás jelenlegi és jövőbeli helyzetét, mit tartanak a bűncselekmény legfontosabb jellemzőjének és miről gondolják azt, hogy a büntetés kiszabása során leginkább figyelembe kellene venni. A közbeavatkozási készséget és a rablásra várható reagálást is ez a szubjektív attitűd határozza meg. Mielőtt tanulmányoznánk az ebből a szempontból kiemelkedően fontos tényezőnek, a sajtónak a lehetőségeit, érdemes értékelni néhány rétegvéleményt markánsan visszatükröző álláspontot.

A rétegvélemények különbözőségei

A két – korábban már részletezett összetételű – csoport szociológiai alapadatai a nem szerinti megoszlásban nem tértek el jelentősen az összedatokhoz képest. A korfa-összetételben viszont strukturális eltolódás figyelhető meg. A résztvevők közel fele (46%-a) a II. csoportba, a 19–20 éves korosztályhoz tartozott, hasonló arány (41%) az I. csoport esetében a 30–39 éveseket jellemezte. A főiskolai – egyetemi hallgatók magas aránya ezt a korrelációt erősíti a II. csoportban természetesen teszi. Az előző adatsorból már kikövetkeztethető – különösen, ha figyelembe vesszük a felsőoktatási intézményekben tanulók egzisztenciális lehetőségeit, – hogy az I. csoport tagjai között a házasok, együttélők száma több mint kétszerese a II. csoportba tartozóknak. Az arány tehát 64:30 százalék.

Az iskolai végzettség terén a felülreprezentáltság fordított. A II. csoportban a gimnáziumi, felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 88%, az I. csoportban pedig 43%. A munkahely jellegéből egyenesen következik, hogy az I. csoportban magasabb a falun élők száma (24%), mint a II. csoportban (11%). De ha tekintetbe vesszük, hogy a műszaki egyetemisták olyan kollégiumi lakók, akik falun, illetve kisvárosban nőttek fel, akkor a lakóhelyből fakadó eltérő mentalitás számottevőnek nemigen nevezhető.

A rablások számának érzékelésekor az I. csoportba tartozók 21%-a érezte túrheteritlennek a főváros rablási helyzetét, szemben a II. csoport 15%-ával. A növekedés ütemét illetően viszont alig van köztük véleménykülönbség. Az I. csoport tagjai közül 32% számít a rablások számának növekedésére, a II. csoportból pedig 29%. Ugyanez a kiegyenlített megítélés jellemzi a lakóhely, munkahely környékén tapasztalható rablásokat. Az első csoport 21%-a, a második csoport 18%-a érezte aggasztóan soknak a rablások számát.

20 A rablások felderítettsége 1982–1986 között 66%-ról 60,5%-ra csökkent. *Csalay A.* – *Sziki L.*: i. m. 5. old.

A bűnözés növekedésétől viszont az első csoport jobban fél. Az erőszakos bűnözéstől a megkérdezettek 80%-a, a fiatalok elkövetőktől 56%-a, a kábítószerezektől pedig 38%-a tart. Ugyanezeknek a bűnözési mutatóknak a növekedése a második csoportban a válaszadók 85–40–27 százalékát töltené el aggodalommal. A rablásra történő reagálás terén az átadás-elfutás lehetőségét választók aránya mindkét csoportban 40, illetve 10 százalék. Az első csoportbeliek védekezési hajlandósága viszont majd háromszorosa (23%) a második csoportbeliekének (8%).

A konkrét szituáció által kiváltott félelem is a II. csoportban az erősebb. Ők a rablás kényszerjellegét 78%-ban élték át, míg az I. csoport tagjai csak 55%-ban. A II. csoportbeliek viszont a büntetés kiszabása terén mintegy 10%-kal kevesebben akarnak retorziót, vagyis náluk visszafogottabb az érzelmi attitűd érvényesítésére való törekvés. Ami a rablás után fennmaradó érzelmi töltést illeti, a II. csoportban hangsúlyozottabban él tovább a megaláztatás-élmény (50%), mint az I. csoportban (41%). Ugyanakkor a félelem érzete mindkét „csapatban” 30% körüli. Pregnáns eltérés mutatkozott a tekintetben, hogy félévvel a bűncselekmény után kikben dolgozik még a felháborodás. Az I. (munkás-vegyes) csoport 32%-a, a II. (értelmiségi-egyetemista) csoportnak a 10%-a nem tud felejtetni.

Hogy mekkora a jelentősége a pszichikai szempontoknak, és hogy azok mennyire nem egy irányba mutatnak, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a II. csoport tagjai jobban félnek, a megaláztatás iránt érzékenyebbek, a bűncselekményre várhatóan mégis passzívan reagálnának, mint az I. csoport tagjai. Ugyanakkor, amikor a más sérelmére elkövetett rablásba kell (lehet, szükséges) beavatkozni, akkor rendszerint bátrabbak. Az I. csoportbeliek 40%-a nem vatkozna be ilyen bűncselekmény láttán, a II. csoportba tartozók 34%-a lene passzív ilyen helyzetben.

A két csoport a megelőzést szolgáló tudnivalók sajtóban való közzétételére terén is divergál. A munkás-vegyes csoport sokkal jobban bízik a büntetések megjelentetésének visszatartó hatására (41%), mint az értelmiségi-egyetemista csoport (34%). Ezzel szemben a II. csoport a sértett rablást elősegítő provokatív magatartásának közzétételét fontosabbnak tartaná (65%), mint az I. csoport (35%).

A sajtó prevenciósi lehetőségei

A válaszokból kitűnt, hogy a rablás olyan vagyoni célzatú erőszakos bűncselekmény, amely erős pszichikai sokkhatást vált ki a sértettből, a cselekményt észlelő tanúból, de még a tágabb környezetből is. E bűncselekmény társadalmi megítélését nem az objektív tényezők, pl. károk, sérülések határozzák meg, hanem sokkal inkább az erőszak, vagy a vele való fenyegetés által létrehozott kényszerszituáció. Ha pedig ezt az érzelmi hozzáállást összevetjük azzal a korábban beigazolódott feltevessel, hogy a rablással kapcsolatos közhangulatot, s ezzel kapcsolatban a közbiztonság érzetének csökkenését inkább a sajtóközlemények, semmint a saját tapasztalatok determinálják, akkor kiviláglik, hogy mekkora jelentősége van annak, hogy a tömegkommunikáció hogyan és milyen mértékben foglalkozik e társadalomra kiemelkedően veszélyes bűncselekménnyel.

Egy realisabb, ugyanakkor prevenciósi szemlélet iránt fogékonyabb tömeg-tájékoztatás egyfelől csökkentené a közbiztonság sokszor indokolatlan veszély-

érzetét, melyek leginkább vonzzák a rablás elszenvedésének lehetőségét. A sajtónak természetesen megvannak a saját szempontjai, melyben a bűncselekmények érdekessége, súlyossága, közterületi jellege háttérbe szoríthatja azt az igényt, hogy a bűncselekmény a bűnözésen belüli arányában szerepeljen. Ugyanakkor éppen ez a felülreprezentálás segíthetné a megelőzést.

A kérdőív végén tehát azt tudakoltam, milyen jellegű, tartalmú sajtóközlemények segítenék a rablás megelőzését. A lehetséges hét válasz közül hármat lehetett aláhúzni. A válaszadók négy tényezőt emeltek ki közel azonos arányban. A veszélyes helyekre, időszakokra való figyelemfelhívás fonotsságára a megkérdezettek 56%-a szavazott, a bűncselekményt megelőző situációk feltérképezését a válaszolók 55%-a, a tettesek módszereinek leírását 50%-a, végül a provokatív sértetti magatartás különböző válfajainak számbavételét 48%-a tartotta aláhúzásra érdemesnek. A büntetések közlésétől a felderítést segítő tényezők megjelentetésétől a felderítés hatékonyságának regisztrálásától a válaszolók kevesebb eredményt várnak. Az arányszámok lényegesen kisebbek a korábbiaknál: 28, 19 és 18 százalékra tehetők.

*

Ha a tanulmány adatait, illetve a belőlük levonható következtetéseket összegezni akarjuk, akkor az alábbi megállapítások tűnnek a legfontosabbnak. (Már egy alapvizsgálattal is számos olyan momentum fedezhető fel e társadalom-, illetve csoportlélektan által igencsak befolyásolt területen, melyeket előre nem vagy csak részben lehetett kikövetkeztetni.) Tehát a lakosság közbiztonság-érzetét meghatározó körülmények között a pszichikai tényezőknek és a sajtónak komoly szerepe van. Lényegesen nagyobb annál, mint amit részvétele előreláthatóvá tenne szakmai érvek alapján. Ennek következtében e tényezőket is figyelembe kell vennünk, ha javítani akarunk az állampolgárok biztonságérzetén, valamint a prevenció lehetőségén.

Célszerűnek látszik, hogy a bűnüldözési-igazságszolgáltatási szervek sajtószolgálatai hassanak oda, hogy a megjelenő sajtóközlemények – akár részletesebb kutatások lefolytatását követően, akár ezen beszámoló eredményeire támaszkodva – a realitásokat, a megelőzés lehetőségeit nagyobb mértékben vegyék figyelembe a jelenleginél. Ez persze nagyobb terjedelmet és a dolgok folyamatban való ábrázolását követeli meg.²¹ Ez azért fontos, mert az élet elleni bűncselekményekről szóló közlemények stílusa még ma is alapvetően távirati, meglehetősen tanulságnélküli.²² A korábbi kutatások eredményeihez alig-alig kapcsolódnak. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a bűnügyi tudósítások időnként részletezőbbek. Az ilyen hasábos-kéthasábos cikkek léte teremti meg a korrekt tényközlés mellett a megelőzés szempontjainak potenciális érvényre juttatását.

Dr. Csalay András

21 *Malonyai P.*: A sajtó szerepe a bűnözés megelőzésében. In: A bűnmegelőzésről 284–285. old.

22 *Bakóczy A. – Irk F.*: im 401. oldal

Száz szombathelyi elítélt vizsgálata

A közgondolkodás úgy tartja: az ember lelki, viselkedésbeli tulajdonságai biológiai eredetűek, örökletesek. A rendi társadalmakban is e felfogás dívott, hogy a kiváltságot apáról fiúra örökíthessék. Manapság meg azok hivatkoznak e nézetre, akiknek kedvük van valamilyen népcsoportról, etnikumról lebecsülően szólni. A családoknál is ugyanez a mentalitás dominál, ha a gyermek (pozitív vagy negatív irányban) eltér a többitől, különbözik a korabeliektől. Ilyenkor Janikovszky Évával szólván kérdezzük egymástól a szülők, nagyszülők, hogy „kire ütött a gyerek?” Ha pedig megtalálni vélik a családtagok között azt, akitől a gyermek e másságát örökölte, akkor erre többféleképpen reagálnak.

Egyesek felmentve érzik magukat, tehetetlen belenyugvás jellemzi őket, hisz a gyerek apjára vagy nagypjára ütött. De például az özvegyen maradt anyát büszkeség tölti el, ha a gyermek az elvesztett, szeretett társra hasonlít. S előfordul, hogy ilyenkor annak cselekedeteit realitásérzék nélkül, elfogultan ítéli meg. Elvált szülők esetében pedig, ha a házastárak gyűlölkedve mentek szét, akkor nem sok jóra számíthat az a gyermek, akinek külső vagy belső tulajdonságai „kisértetiesen” hasonlítanak az eltávozott „semmirekellő” szülőére.

De nem kellemes annak a gyermeknek sem, akit biológiailag károsodottnak, nehezen nevelhetőnek minősítenek. Így számos olyan hatás éri, amitől valóban kárt szenved, ami rögzíti nemkívánatos tulajdonságait. A biológiai csökkentértékűség ritkán vált ki fokozott törődést. A közvetlen környezet rendszert lemond a rászorulóról, másra, jobbik esetben szakemberre hárítja a gyermeknevelés gondját, pl. kisértető iskolába küldik, gyogyepedagógushoz irányítja. Így ugyan a normális társadalom periferiájára szorul, de legalább segítő-támogató környezetbe. Lehetősége van elsajátítani azokat a normákat, amelyek révén helyt tud állni az épek között.

A környezet viszonyulása rendkívül fontos. Igazán akkor van nagy baj, ha maga a környezet húz vissza. A gyermek fejlődését befolyásoló biológiai tényezők ugyanis elválaszthatatlanul összefonódnak a nevelés tényezőivel. De sok helyütt a biológiai faktorok csökkentértékűsége mellett a nevelés feltételei sem optimálisak. Szép számmal akadnak olyan családok, ahol a szülők iskolázatlanok, érzelmileg éretlenek és a gyermekkel való kapcsolatot a rossz anyagi körülmények is nehezítik. Ilyenkor egy sor külső inger elmarad, alapvető szokások kialakítása, begyakorlata meggy feledésbe. S ezek miatt a hiányosságok miatt az itt felnövő hátrányos helyzetű gyerekek nincsenek felkészülve a további szocializációs befolyásokra. Mivel a szülők nem követelnek tőlük semmit, jutalmazásuknak, illetve büntetésüknek nincs nevelő hatása. Különösen, ha az egyik szülő a szigorúság, a másik pedig az engedékenység irányába túloz.

Ha sok, nemtudatos környezeti hatás éri a gyereket, akkor előfordul, hogy ezek jobban befolyásolják mint a szándékolt, célirányos nevelői tevékenység. A gyermekre a szülő viselkedése, életmódja, gondolkodása hat, nem a számára gyártott pedagógiai jelszó. Sok függ attól, hogy mennyire nyitott, illetve zárt a rosszul szocializáló család. Ha a család zárt, és kizárólag hasonló mentalitású emberekkel tart kapcsolatot, akkor az itt nevelkedő gyermekben a szocializációs zavarok növekednek, ha a család nyitott, akkor a tágabb környezet korrigáló szerepe jobban tud érvényesülni. Tizenéves kortól már nemcsak másolja a gyermek közvetlen környezetét, hanem azonosul bizonyos viselkedésmintákkal, kiválasztja közülük a neki tetszőt. E kortól az én önszervező aktivitása lesz a legnagyobb szocializáló tényező.

Saját készítésű kérdőív segítségével 100 többszörösen visszaeső elítéltet vizsgáltam meg abból a szempontból, hogy milyen volt a gyermekkor. (A kérdőíveket név nélkül töltötték ki, tehát úgy érzem, őszinte válaszokat kaptam.) Érdekeltek, hogy ki nevelte őket. Milyen anyagi, egészségügyi és érzelmi közegben kezdtek cseperedni? Hogy jugalmazták, illetve büntették-e őket gyermekkorukban? Ha igen, mivel és meddig? Szégyellik-e a börtönbüntetést? Szeretnének-e visszailleszkedni a társadalomba? Van-e példaképük? Ha igen, ki és miért? Azt szerettem volna megtudni, van-e összefüggés a gyermekkori szocializációs folyamat és a börtönbe kerülés ténye között.

A válaszokból kitűnt, hogy az elítéltek 67%-át szülők, illetve vér szerinti hozzátartozók nevelték. Intézetben csupán az összlétszám ötöde, hányatott körülmények között, tehát többféle nevelőhatásnak kitéve csupán egy-egy fogvatartott volt. Jó anyagi körülmények közt nőtt fel 17 elítélt, átlagos életviszonyok között 70 fogvatartott, és csupán 13 többszörös visszaeső volt szegény. Egészséges volt közülük 68, beteg pedig 32. Érzelmileg szerették és törődtek 52 elítélttel, szerették, de nem foglalkoztak 18 megtesztelttel, „nem szerettek, de gondoskodtak rólam” – mondja 16 fogvatartott. „Nem szerettek, de nem is törődtek velem” – állítja 14. Ezekre a kérdésekre a válaszok viszonylag megnyugtatóak, alig térnek el a társadalmi átlagtól.

A vizsgált személyek közül 71-en szoktak jutalmat kapni, 29 családban nem volt szokás jutalmazás. A megjutalmazottak közül 43-an örültek a jutalomnak, 13-an nem, és 15 elítélt számára közömbös volt a dolog. Általában ruhanemű, cipő, hangszer, sportszer, zsebpénz, könyv, mozi, kirándulás volt a jutalom. Az intézetben élőknel pedig az eltávozással és a kimaradás engedélyezett meghosszabbításával bővült a sor. Ami pedig a büntetéseket illeti, nem megfelelő viselkedés esetén összeszidtak 54 elítéltet, 46 fogvatartottat viszont nem hibáztattak semmiért. Akiket megbüntettek, azokat leginkább veréssel, és különböző kedvezményektől való megfosztással, (pl. szobafogsággal, tévénezéstől avagy mozinézésről való eltiltással, esetleg zsebpénz-megvonással) szankcionáltak. A büntetés ideje maximum 14 éves korukig tartott, ajándékot viszont felnőtt fejjel is kaptak, ha megfeleltek a családi elvárásoknak.

A megvizsgált 100 elítélt fele olyan családban nőtt fel, ahol már volt büntetett családtag. Most vált érthetővé, miért nem lehet örülni annak, hogy a megkérdezettek többsége családban cseperedett fel. Hisz ezek a családok a bűnözés természetes fészkei voltak a fogvatartottak számára. E mikroközösségekben a szülők normái eltértek a társadalométól és már a korai gyermekkorban hibás azonosulások gátolták a személyiség fejlődését. Nyitottság esetén is csak bővültek a szocializációs zavarai, mert e családokban a similis simile

gaudet elve, vagyis a hasonló a hasonlóknak örül megállapítás rossz értelemben érvényesült. A hasonló beállítottságú barátokkal, szomszédokkal való kapcsolatot nemigen építette a gyermek jellemét.

Említésre méltó, hogy a büntetést még azok is szégyellik (főleg tisztességesen élő barátaik, munkatársaik előtt, néhányan még önmaguk előtt is), akik úgymond nem első bűnelkövetők a családban. Egyesek persze furcsán fogalmazznak: sajnálom, hogy olyan hülyén csináltam a balhét, hogy ide jutottam; nincs nevelő értéke börtönbe kerülésemnek; mindenkielőfordul, hogy ide kerül... stb. Sokan nyilatkoznak úgy, hogy nem kínozza őket a bezártság, megszokták, minden büntetés letelik egyszer, sőt volt, aki azt állította, hogy időről időre visszahúzza valami. A válaszok zöme sztereotíp, nem ilyen negativisztikus. Ezeknek természetesen nem lehet örülni, mert üres frázisok, betanult szófordulatok, nincs bennük őszinte egyéni elhatározás.

Vizsgálódásom során a példakép kérdése kisebb vihart kavart. Voltak, akik a fogalmat sem ismerték, el kellett magyarázni nekik. A megkérdezettek 80%-a a szüleit említi, mert becsületesen helytálltak az életben, nem követtek el bűncselekményt. Néhányan börtönviselt apjukat, illetve anyjukat tartják modellértékűnek, mert kiszabadulván vissza tudtak illeszkedni a társadalomba, gondoskodtak családjukról. Az elítéltek 10%-a sportolót jelölt meg példaképként, néhányan pedig furfangos, vakmerő bandavezérré szavaztak. Történelmi személyiségre senki sem gondolt. Végül akadtak olyan nihilisztikus szemlélettel bíró, kiábrándult elítéltek, akiknek semmiféle példaképük nem volt, és erre nem is vágytak.

A kérdőív ugyan botcsinálta volt, engem mégis meggyőzött arról, hogy a gyermekkori szocializációs folyamatok összefüggenek a börtönbe kerüléssel. A tanulmányozott 100 elítéltnél a család szocializáló szerepe a társadalmi normákkal szemben alakult ki. Az érintett elítéltek is kaptak visszajelzést cselekedeteikre, részesültek jutalomban, volt részük büntetésben, csakhogy családjukban más minősült pozitív, illetve negatív megnyilvánulásnak, mint a társadalom egészében. A közvetlen környezet eltorzult normarendszere miatt a fogvatartottak többsége (holott visszaesőkről van szó) nem érez büntudatot azért, amiért az igazságszolgáltatás elítélte. Egy kerékpár eltulajdonítása számukra pillanatnyi, természetes szükségletük kielégítése. Késsel leszúrni valakit, aki sértegeti hozzátartozóját: kötelesség.

Az is kiviláglik a felmérésből, hogy az ember személyiségfejlődését nem anyagi lehetőségei határozzák meg elsősorban. A megkérdezettek 87%-a kifejezetten jó, illetve átlagos anyagi körülmények között nevelkedett. Csak 13% vallotta magát szegény családból származónak. Ha valaki erkölcsi normák nélkül nő fel, akkor azt felnőtt korban már pótolni nem tudja, mert deviáns személyisége nem készleten megváltozásra.

Az anyagiakkal való ellátottsághoz gyenge pedagógiai eredmények társulnak például az intézetekben. Ennek kudarcait személyesen is megtapasztaltam az alatt a 14 év alatt, amíg nevelőotthonban élő gyerekeket tanítottam. Sajnos, sok régi tanítványommal találkozom jelenlegi munkahelyemen. Mindannyian azt mondják, amikor az iskolás évekre terelődik a szó, hogy megkaptak mindent, tárgyi tudásra is szert tettek, csak épp nem volt lehetőségük kipróbálni, hogy mire képesek. Az állandó ellenőrzés és irányítás meggátolta, hogy saját belső normarendszerük legyen. „Tálcán kaptuk a tilalmakat és a lehetőségeket egyaránt” – panaszkodnak. A dicséret és az elmarasztalás sohasem volt egyénre szabott, az intézeti rend a maga csoportcentrikusságával ezt nem tette lehetővé.

Vizsgálódásom során arra a következtetésre jutottam, hogy nevelésem jelenlegi alanyai szinte törvényszerűen kerültek börtönbe. Családi környezetük irreális, – a társadalmi elvárásokkal szembehelyezkedő – szokás- és meggyőződérendszerrel alakított ki bennük. Az intézet pedig előbb védőburokként vette körül őket, utóbb meg kiszolgáltatta egy számukra ismeretlen közegnek. Ekkora eltérést nehéz tolerálni. Fokozottan fennáll a félresiklás veszélye, melyet egyedül, erkölcsi normák nélkül nemigen tudnak kivédeni. Milyen feladat hárul ránk nevelőkre? Van-e esélyünk a deviáns elítélt normarendszerén változtatni? Az egyénnel, illetve a csoportokkal próbálkozunk-e inkább?

Receptet akkor sem lehet adni, ha az elítéltek személyiségjegyei hasonlóak. Egy dolog biztos csupán, ezt a feladatot egy foglalkozással nem lehet megoldani, minimális eredményhez is foglalkozássorozat szükségeltetik. Mindenekelőtt ki kell alakítani az ember személyiségét meghatározó erkölcsi fogalmak tartalmi jegyeit, az egyéni torzulások csak ezt követően korrigálhatók. Mivel ez időigényes tevékenység, csak hosszabb (egyéves, illetve afölötti) ítélettel rendelkezők vonhatók be, tehát a büntetés időtartama az elsődleges csoportalakító tényező. A bűncselekmény jellege, az iskolázottság, az értelmi-érzelmi beállítódás szerint meglehetősen heterogén társaság jön így létre.

Ez a sokféleség lehetetlenné teszi, hogy a foglalkozássorozatot irodalmi alkotásokra építsük fel. Amennyire kedvezőek a tapasztalataim az irodalmi művek feldolgozásával kapcsolatban akkor, ha a csoport összetételét a bűncselekmény jellege határozza meg (pl. lopást elkövetők esetén sikerrel járhat Móra Ferenc: A becsei molnárok c. elbeszélésének megvitatása; azokra, akik italozással teszik tönkre családjukat, komolyan hathat Sánta Ferenc: Kicsik és nagyok c. novellája); annyira elképzelhetetlen számomra egy-egy konkrét didaktikus céllal feldolgozott novella sikere teljesen heterogén összetételű csoportnál.

Végül is olyan témákból állítottam össze a foglalkozássorozatot, amelyhez mindenki hozzá tudott szólni függetlenül életkorától, iskolázottságától, eddigi életvitelétől. Első foglalkozásomon munkában megnyilvánuló jellemvonásokról beszélgettünk. Arról tehát, hogy miért dolgozunk, hogy mi a munka szerepe az ember életében, hogy milyen célokat érdemes munka közben kitűzni. E tárgyalás kapcsán tisztáztuk a szorgalom, a lustaság; a pontosság, a pontatlanság; az aktivitás, a passzivitás; a kezdeményezőkézség, az utánzás; stb. fogalmak tartalmi jegyeit.

Hasonló módon, tehát egy irányított, ugyanakkor mégis kötetlen beszélgetés keretében dolgoztuk fel második témánkat, az ember jellemvonásait attitűdjének tükrében. Ennek során megpróbáltuk tisztázni viszonyunkat a környező világhoz, valamint az alábbi fogalompárokhoz, jelesül céltalanság–céltudatosság; kitartás hiánya–kitartás megléte; öntudatnélküliség–öntudatosság; hátralépés–előrelépés stb.

Harmadik együttlétünk témája az ember társaihoz fűződő viszonya, pontosabban jellemvonásaiból adódó kapcsolatrendszere volt. Szóba került az őszinteség, a nyíltság, az udvariasság, az önzetlenség; valamint kontrasztjuk a hazugság, zárkózottság, modortalanság, irigység stb. Ez a téma tűnt a legegyszerűbbnek, hisz feltehetően mindenkinek vannak emberi kapcsolata. Az elítéltek körében mégis gondot okozott e fogalmak tisztázása, gyakorlati példák segítségével való illusztrálása. Hisz pl. az egyik fogvatartott állítása szerint önzetlenül cselekedett, amikor segített barátjának a bűncselekmény végrehajtásában, noha tudta, ezzel önmagát is bajba sodorhatja.

Az utolsó, egyben legnehezebb témánk az volt, miképp viszonyulhat önmagához az ember. Az egyéni boldogulás szempontjából fontos pozitív és negatív jellemvonások megfogalmazása komoly nehézségeket okozott a gyér **szókinccsel** bíró elítélteknek. Különben is alig ismerik önmagukat, nem jellemzi őket önmön cselekedeteik boncolgatása, gyakran ítélik meg önmagukat hamisan. E foglalkozáson a becsületesség—becstelenség, következetesség—következetlenség, bátorság—gyávaság stb. kérdésköröket vitattuk meg.

A legnagyobb feladat számomra az elítéltek hamis tudatának megváltoztatása. Egy fiatal elítélt fiú elmesélte, hogy ő sokgyermekes bátyja miatt ül. Az általa elkövetett bűncselekményt a bíróság előtt magára vállalta, s ezzel az érte járó szabadságvesztés letöltését is. Önfeláldozónak tartja magát, a családja, szerettei szintén annak tartják. Büntudat nélkül pedig nehéz elviselni a büntetést, nehéz alkalmazkodni a büntetésvégrehajtás rendjéhez. De mit lehet ilyenkor tenni? Ha netán elolvassa Jókai Mór A kőszívű ember fiai c. regényét, lehet, hogy még hősnek is érzi majd magát.

De sajnos nemcsak a más bűnét átvállalók tartják magukat ártatlannak. A fogvatartottak többségét hiába ítéli el a bíróság, neveltetésük, másfajta normarendszerük miatt nem tartják magukat ők sem bűnösnek. Egy hibás szocializációs folyamatot egy-két év alatt megfordítani nem könnyű. Különös tekintettel arra a nem elhanyagolható tényre, hogy ritkán működik együtt az elítélt a nevelővel. Hisz mi azoktól akarjuk eltávolítani, akikkel érzelmileg azonosul, vagy legalábbis akikkel azonosak az érdekei. Nekünk mindenesetre igyekeznünk kell bennük tudatosítani azt a tényt, hogy saját nézetrendszerükön kívül van egy mindenkire érvényes, magasabb rendű normarendszer, amelynek meg kell felelni, ha változtatni akarnak sorsukon.

Jó érzéssel olvastam a Köznevelés XLIV évfolyamának 22. számában a Gyermekvédelem és szociálpolitika című írást. Megtudtam, hogy újfajta egyesületek alakulnak pl. az Educom (nevelőszülők testülete) vagy az Otthonteremtők Egyesülete. Foglalkoznak ún. krízisotthonok létesítésével is, ahol problémás családokat helyeznének el, amíg helyre nem áll belső békéjük. Tervezik utógondozó-otthonok kialakítását is. Ha ezek a szép ötletek megvalósulnak, bizonyára kevesebb lesz a deviáns bűnöző személyiség.

Ameddig azonban nem változik a helyzet, nagy a felelősségünk. Keresnünk kell a hibás szocializációs folyamat korrigálásának lehetőségeit. Tennünk kell valamit a deviáns emberi sorsok kiigazításáért, az önsorsrontó emberek életének megmentéséért. Van erre eszközünk: a tartalmas, tudatosan szervezett beszélgetés és a pedagógiailag irányított csoportfoglalkozás. Használjuk tehát ki minél jobban!

Piskorné Olasz Anna

I Egy hivatásos pártfogó élményei

A fiatalok pártfogó felügyeletét Budapesten a Fővárosi Gyermek és Ifjúságvédő Intézet 25, főleg diplomás pedagógusokból álló csoportja látja el. Én is itt dolgozom hét éve, a XVIII. kerületben.

A fiatalok pártfogó felügyeletéhez tartoznak azok a 14–18 év közötti fiatalok, akiket a bíróság vétségért vagy kisebb súlyú bűncselekményért elítélt, valamint azok a kiskorúak (18 éves korukig), akikhez a gyámhatóság hivatásos pártfogót rendel ki. Ezek rendszerint deviáns családok magatartási zavarban szenvedő veszélyeztetett gyermekei, vagy olyan bűnelkövetők, akik bíróság által nem büntethetők, mert 14. életévüket még nem töltötték be.

A fiatalok bírósága vétségért vagy kisebb súlyú bűncselekményért általában próbára bocsátást, illetve javítóintézeti nevelést szab ki. Az előbbi ideje egy év, az utóbbié meghatározatlan időtartamú (legrövidebb ideje egy év, de eltarthat a szankcionált 19 éves koráig is). Amennyiben a fiatal (Aszódon vagy Rákospalotán) intézeti magatartásával kiérdemli, ideiglenesen elbocsátják. Mindkét esetben pártfogó felügyelet alá kerül.

Ha súlyosabb bűncselekményt követ el a fiatalok, a bíróság szabadságvesztésre bünteti, amelynek végrehajtását pártfogó felügyelet elrendelésével egy-öt évre felfüggesztheti. Ha a fiatalok (Tökölön vagy Pálhalmán) végrehajtható szabadságvesztését részben letölti, feltételes szabadságra bocsátható pártfogó felügyelet kötelezővé tételével.

A javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás és a büntetésvégrehajtási intézetből való feltételes szabadságra bocsátás esetében is az intézeti tanács javaslatára dönt a bíróság. Ilyenkor már rendezik a fiatalok kinti (otthoni, munkahelyi) körülményeit, hiszen enélkül a bíróság még jó magaviselet esetén sem adja meg e kedvezményeket. Pártfogó felügyeletet rendel el a bv-bíró akkor is, ha a fiatal a szabadságvesztés teljes időtartamát letöltötte, de személyisége és kinti körülményei alapján nem várható, hogy segítség nélkül vissza tud illeszkedni a társadalomba.

Bár a pártfogó felügyeletet a bíróság rendeli el, magát a pártfogót – az ítélet alapján és a fiatalok tartózkodási helye szerint – a gyámhatóság jelöli ki határozatban. Ezt a kettősséget ugyan már megszüntette az új gyámügyi eljárásról szóló rendelet, de mivel még nem született ezidáig új végrehajtási jogszabály, alapvetően a régi gyakorlat él. Eszerint a gyámhatóság értesíti a pártfogoltat és törvényes képviselőjét, a pártfogást elrendelő bíróságot, a kerületi rendőrkapitányságot, és bármely szervezet (iskolát, munkahelyet), amely fontos kapcsolatban áll a fiatalokkal.

A pártfogoltnak be kell tartania a pártfogó felügyelet kötelező magatartási szabályait. Tehát a pártfogó felügyeletet elrendelő jogerős határozat kézhezvétele után, vagy az intézetből való szabadulás után a pártfogolt a jogszabályban meghatározott időn (48 órán) belül köteles a hivatásos pártfogónál jelentkezni; köteles munkaviszonyba állni vagy tanulmányait folytatni; be kell

**A budapesti fiatalokorúak
pártfogó-felügyeletének
1987-es statisztikájából**

Kik	Hol	Buda- pesten	a XVIII. kerület- ben
az összes pártfogolt		1537	71
a bíróság által elrendelt pártfogoltak		1382	63
a gyámhatóság által elrendelt pártfogoltak		155	8

**A bíróság által elrendelt
pártfogás alapja
Budapesten és a XVIII. kerületben**

Próbára bocsátás	765 fő	(55%)	36 fő
Felfüggesztett szabadságvesztés	537 fő	(39%)	26 fő
Feltételes szabadságra bocsátás	38 fő	(3%)	0 fő
Ideiglenes elbocsátás javítóintézetből	36 fő	(2%)	1 fő
Szabadulás börtönből	6 fő	(1%)	0 fő

jelentenie, ha lakást, illetve munkahelyet akar változtatni; végezetül be kell tartania a pártfogó – magatartási szabályok megtartására és ellenőrzésére vonatkozó – rendelkezéseit.

A bíróság ezenfelül külön magatartási szabályokat is előírhat. Elrendelheti, hogy a pártfogolt meghatározott munkahelyen dolgozzon, hogy szeszes italt ne fogyasszon, nyilvános helyeket ne látogasson, bűntársaival ne találkozzon stb. A bíró e tilalmakkal szeretné megelőzni a bűnisméltést és megkönnyíteni a reszocializációt. De előfordul, hogy az élet lehetetlenné teszi e szabályok megtartását. Ilyenkor a fiatal és a pártfogó egyaránt indítványozhatják annak megváltoztatását.

A pártfogó feladata: kettős: Először is – mint a bírósági ítélet végrehajtója – köteles ellenőrizni, hogy a hozzárendelt fiatal betartja-e az előírt magatartási szabályokat. Ha ezeket szóbeli, írásbeli figyelmeztetés után is többször, súlyosan megszegi, akkor a pártfogó kénytelen jelenteni az illetékes ügyészségnek (akik azután értesítik az elsőfokú bíróságot) vagy a bv-bírónak. Ha a bíróság új ítéletet hoz, akkor meghosszabbíthatja a próbára bocsátást egy évvel; elrendelhet javítóintézeti nevelést; megparancsolhatja a felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés végrehajtását; megszüntetheti a feltételes szabadságot. Ha olyan fiatal szegi meg a pártfogó felügyelet szabályait, aki már letöltötte büntetését, akkor azt a lakóhely szerint illetékes rendőrkapitányságnak kell jelenteni. Szabálysértési eljárást ugyanis csak ők kezdeményezhetnek.

Másodszor, a pártfogói teendők – az eredmény szempontjából fontosabb, de – korántsem látványos része: a pszichopedagógiai, kriminálpedagógiai munka. A próbaidő alatt el kellene érni, hogy a pártfogolt respektábilis személynek tartsa a pártfogóját. Az ellenőrzés önmagában kevés. Ha ezt az intenzív kapcsolatot, úgymond intim áramkört nem sikerül kialakítani, akkor a mindennapi gondokat nehezebb lesz megoldani.

Ha a fiatal lelkileg nem nagyon sérült, akkor szívesen beszél egy nem családtag felnőttel, olyan emberrel, aki megérti, aki türelmes hozzá, aki nem hánytorgatja fel „bűneit”. Hisz a serdülő felnőtt környezete számára még nem bűnöző állapotában is gyakran elviselhetetlen: nem engedelmes, mindenkit kritizál, nemritkán pimasz. A pártfogó kívülállóként ezt könnyebben eltűri, mint a család. S így a próbaidő nagyobb nehézség nélkül letelik.

Az alábbiakban saját tapasztalataimat osztom meg az olvasóval. Pártfogoltjaim közel 20%-a komoly gondot okoz. Családi hátterük labilis. A szülők gyakran deviánsak vagy elváltak. Manapság egyre több fiatal kerül hozzám, látszólag rendezett családból. Olyan helyről, ahol nem veszekednek, de nem is törődnek egymással a családtagok. A serdülőt késő este ellenőrzik, az pedig napközben vigan csavarog. A szülőnek fogalma sincs, hogy gyermeke lóg az iskolából, illetve kerüli munkahelyét. Az aggasztó jelek (gyermekkorai lopások, gyámhatósági beavatkozások) ellenére sem néznek szembe a szülők nevelési módszerükkel, ritkán ismerik el, hogy hibáztak.

Ezek a fiúk és lányok nem egy botlás miatt, hanem hosszú folyamat eredményeképpen kerülnek hozzám. Csak azt látják, hogy mindenki elfordul tőlük, ezért aztán tudatosan felvállalják a rossz gyerek szerepét, kirekesztik magukat a társadalomból a kortárs deviáns csoportokhoz csapódva. Ahol isznak, szipóznak, garázdálkodnak. Gyakran kísérelnek meg öngyilkosságot, neha idegbeteggé válnak. Erkölcsei normarendszerük nincs, a társadalmi együttélés legegyszerűbb szabályait sem tartják be. Aki ezt felrója nekik, azt vagy kinevetik vagy meghallgatják, de eszük ágában sincs követni. Nagyon nehéz rést ütni közönyük páncélján, közel kerülni hozzájuk. Kudarcunk bűnisméltésben, feljelentésben manifesztálódik. Sajnos, pedagógiai küzdelmünk idejét a bíróság határozza meg. Ám 15–16 káoszban eltelt évet hónapok alatt majdhogynem eredménytelen helyrezoékenteni.

Amikor kézhez kapom a határozatot, hogy kirendelnek egy fiataikorúhoz, akkor először a gyámhatóság iratait nézem át. Utána behívom őt és a szüleit egy hivatalos jegyzőkönyv-felvételre, ahol felhívom figyelmüket a betartandó magatartási szabályokra, és megpróbálom megértetni velük szerepem kettősségét. ellenőr és támaz vagyok egyidejűleg. Később meglátogatom a családot, feltérképezem az „ordító” problémákat, inkább a szülőkre és a környezetre koncentrálok. Majd megbeszélem a fiataikorúval mikor jöjjön be a fogadóórára. Általában kéthetenként egyszer találkozom a pártfogoltjaimmal: egyesekkel ritkábban, másokkal sűrűbben.

Ha gyorsan megértjük egymást, ha nincsenek kirívó magatartási problémák, ha a fiatal tanul vagy dolgozik, ha „csak” felnőtté válását kell egyengetnem, akkor ritkábban rendelem be. Ilyenkor persze sokat beszélgetünk. Napi gyakorlati problémákról éppúgy, mint elméletiekről. Téma lehet a barátság, a szerelem, a szexualitás, a pénzbeosztás, a szülőkről való leválás, a munkahelykeresés, a továbbtanulás, a gyermeknevelés, szóba kerülhetnek kommunikációs problémák, politikai kérdések stb. Van, amikor a fiatal hozza a témát, van amikor én dobok be egy általam fontosnak tartott kérdéskört. Természetesen igyekszem alkalmazkodni a pártfogolt értelmi szintjéhez, hogy beszélgetéseinket meg tudja emészteni, hogy azonosulni tudjon velük.

Ha a fiatal őszintétlen, megbízhatatlan, ha nem dolgozik vagy tanul rendszeren, ha komoly beilleszkedési problémái vannak, akkor több időt szánok rá. Beszélgetéseink ilyenkor kimerülnek az aktuális problémák megtárgyalásában. Tevékenységemben ilyenkor a váratlan családlátogatások és munkahelyi ellenőrzések dominálnak. Megpróbálok együttműködni a szülőkkal a baj megelőzésében, ha hajlandók vagy képesek rá. Ám ezeknél az eseteknél hiába telik le a próbaidő, sosem vagyok biztos a dolgomban, nem mernék fogadni arra, hogy később nem követ-e el újabb bűncselekményt a fiataikorú.

Riasztó statisztikák mutatják, hogy a 80-as évektől nő a bűncselekményt elkövető fiatalok száma. Már a gyermekkorúak (a 14 éven aluliak) is nagy szám-

ban követnek el bűncselekményeket. A család, az iskola, a nevelőotthon, a gyámhatóság sokszor már nem képes visszatartani a gyermekkorú bűnelkövetőket az újabb bűncselekménytől. A megelőzés nálunk igencsak gyerekcipőben jár. Holott óvodás korban kellene kiszűrni azokat a gyerekeket, akik nem képesek beilleszkedni a normál közösségbe. Nálunk nincsenek speciális gyermekközösségek, kevesek kiváltsága pl. az autisztikus gyermekóvoda.

Ismét divat a galeri. Csak ezek a punkokból, bőrféjűekből összetevődött csoportok veszélyesebbek, mert fajgyűlölő, fasisztoid ideológiájuk is van. Agresszív bűncselekményeket (garázdaság, rablás, súlyos testi sértés, hatósági elleni erőszak, gyilkosság) követnek el. Talán az erőszakos nemi közösülés ritkább körökben, mivel a galeriben lévő lányok „kiszolgálják” a fiúkat, és a többi lány is könnyebben kapható ma. A bűncselekmények sorozatosak, és általában lakóhelyhez, meghatározott területhez köthetők. Természetesen a bíróság erősebben szankcionálja a csoportos bűnelkövetőket, ezért nőtt meg a több évre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt fiatalok számát, az egyszerű próbára bocsátottakkal szemben.

A fiatalok zöme, kb. 50%-a már nagykorú, amikor hozzám kerül. Ez a büntetőeljárás lassúságának a következménye. A bűn és a büntetés elválik egymástól, sokszor két év is eltelik a bűncselekmény elkövetése és a pártfogó felügyelet megindulása között. Ilyenkor át kell hidalni ezeket az éveket, meg kell beszélni az eltelt időt. Nem kevés azoknak a száma, akik még a pártfogó felügyelet előtt vagy alatt újabb szabálysértéseket, bűncselekményeket követnek el. Ez utóbbi esetben új eljárás indul és gyakran ez is pártfogó felügyelet elrendelésével zárul. Természetesen egészen másképp kell bánni a felnőttkorúakkal, hiszen jogilag nagykorúak, noha a pártfogás „kiskorúsítja” őket. Az ellenőrzésük is nehezebb, sokan külön élnek a családjuktól. A rendőrség sem foglalkozik velük annyit, mint a fiatalokkorúakkal.

A pártfogoltak munkába állítása se egyszerű. Örülök, ha maguk keresnek munkát, mivel az feltehetően jobban érdekli őket, mint amit én tudok nekik szerezni. A munkalehetőségek száma egyre szűkül, évekkal ezelőtt a pártfogó szavára megnyílt néhány kapu, ma azonban bizalmatlanok az ilyen munkáerőkkel szemben. Szerencsére van néhány társadalmi pártfogó, aki megpróbálja elhelyezni ezeket a fiatalokat, és törődik is velük. De ők válogatnak, gyárba, szalag mellé, nehéz fizikai munkára nem mennek, kevés fizetésért nem dolgoznak, inkább kisiparos mellé szegődnek segédmunkásként. Holott a kisiparosoknak ki vannak szolgáltatva, ha érdekük úgy kívánja, azok nem jelentik be őket, és okkal-ok nélkül szélnék eresztik alkalmazottjaikat, ha nekik úgy előnyös.

Pártfogoltjaim közül kevesen járnak középiskolába. Ha elvégzik a 8 általánost, mindjárt dolgozni mennek, mert kell a pénz a szórakozásra. Mivel a segédmunkást még mindig jobban fizetik mint a szakmunkást, nem vonzó 3–4 évet az iskolapadban ülni. Főként, ha az iskolában indokolatlan megkülönböztetésben részesülnek. A fegyelmi ugyanazért a bűnért dupla büntetés. Leginkább a szakmunkásképzőben sok a rideg tanár, aki nem ismeri se a gyerek, se a család problémáit, a pártfogóval sem tart kapcsolatot. Természetesen akadnak csodálatos pedagógusok is.

K. I.-hez például a gyámhatóság rendelt ki pártfogónak, mert nem tudott beilleszkedni a családjába. 15 éves korában került édesapjához édesanyjától; aki nagyon rendezetlen életet élt, váltott társakkal. A gyerektől semmit nem követelt, nem bánta, ha csavarog, ha lop. Az új apának új családja lett – két gyermekkel. Szigorú, katonás rendet tartott otthon, és hosszú pereskedés után

magához vette a fiát. „Embert nevelék belőle” – mondogatta. A jóra-rosszra egyaránt befolyásolható serdülő megpróbált eleget tenni a hirtelen megnövekedett irreális igényeknek. Amikor megismertem, másodikos volt a szakmunkás-képzőben. Az osztályfőnöke ismerte a fiú új családját, és tudta mit vállalt. Vállvetve harcoltunk érte. Édesapja is sokat megpróbált a szép szótól a verésig, amit éppen jónak látott. Velünk is kooperált úgy-ahogy.

Megpróbáltuk a családi konfliktusokat lecsendesíteni, elterelni a gyerek gondolatait, lefoglalni, de hiába, a problémák túlnőttek rajtunk. A szakmunkás-vizsga előtt két hónappal a fiú nem bírta tovább, és abbahagyta az iskolát. Ma is hozzám jár, nemsokára nagykorú lesz. Az apjától elvált, megpróbált önálló életet élni, dolgozik. Tudom, hogy osztályfőnöke erőfeszítései nem voltak feleslegesek. A szakmáját nem hagyta abba, talán egyszer sikerül levizsgáznia is.

E fiú esete is bizonyítja, hogy egyre több fiatal nem végzi el a középiskolát, noha őt még a tanárai is támogatták. Ugyanakkor a veszélyeztetett gyerekek segítése általában nem jellemzi az iskolákat.

Sokszor nehéz eldönteni, hogy mennyire avatkozzam bele a pártfogolt családi életébe. Milyen problémák tartoznak rájuk, miben kell segítenem nekik, hol van a határ, melyet nem léphetek át. Például, elmebeteg szülőt nem tudok gyógyítani, de ha valakivel a családban megértetem a helyzetet, és elérem, hogy orvoshoz forduljanak, akkor már segítettem. Az alkohol is komoly problémát jelent. A kisebb-nagyobb italozást a közvélemény megbocsátóan elnézi, s ha kiderül, hogy valaki masszív alkoholista, akkor a járóbeteg-rendelés már nem hatékony, a hivatalos eljárás lassú. Nagyfára kerülni körülményes, a kórházi elvőkúrára sokat kell várni. Közben a gyerekek másolják a mintát és isznak.

Gyakran gyógyszerert kevernek az alkoholba vagy szipuznak; de hozzájutnak már kemény drogokhoz is. A narkotikumfüggést nehezebb felismerni, mint a részegséget, és jobban is titkolják. Ha a fiatal már rászokott, magától ritkán akar róla leszokni. Ha sikerül mégis rábeszélni, fordulhatunk az Ideg- és Elmeorvosintézethez, a különböző kórházakhoz vagy karitatív szervezetekhez. Egyébként marad a nevelőintézeti elhelyezés. Ez azonban nem megnyugtató megoldás. Intézeteink komoly problémákkal küzdenek, a gyermek dacból itt még tovább züllik, vagy egyszerűen megszökik.

Sokszor könnyű kapcsolatot teremteni a pártfogolt családjával, mert a szülők maguk is igénylik. Ilyenkor a család problémáiból is vállalnom kell azokat, amelyek megoldásában segíteni tudok. De ez megéri a fáradtságot, mert oldódik a fiatal feszültsége, felszabadult energiáival pedig alakítani tudja sorsát.

A kerületi rendőrségen nagy a fluktuáció, ezért különösen az ifjúságvédelmi előadókkal mindig újra fel kell venni a kapcsolatot. A körzeti megbízottak segítenek ellenőrizni azokat a fiatalokat, akikkel egyedül nem boldogulok. Ha kell, közveszélyes munkakerülés címén szabálysértési eljárást indítanak.

L. S. ez év nyarán szabadult Tökölről. Mivel még nem töltötte be a 18. életévét, a bv-bíró egyéves pártfogó felügyeletet rendelt el számára. Szülei ugyan dolgoznak, de isznak, és nem törődnek a fiúval. Amikor L. S. nagykorú lett, az apja elzavarta, mert nem volt hajlandó dolgozni. Többször próbáltam munkába állítani, de nem sikerült. A rendőrség – a velem való konzultáció után – 40 napos elzárásra büntette közveszélyes munkakerülésért. Már a rendőrségi fogdán vasdarabot nyelt, hogy később kelljen bevonulnia. Hátországa nincs, teng-leng.

Gyakran konzultálok a Tanács V.B. egészségügyi-gyámhatósági-szociálpolitikai osztályának munkatársaival. Olvasom jelentéseiket, irataikat. Sajnos az osztály dolgozói nagyon leterheltek, így hónapok múlnak el, míg egy ügyet kézhez vesznek. Úgy tűnik, ez az elfoglaltság a gyermekvédelem egyéb területein is komoly probléma a fluktuációval együtt. Egy nyugdíjas pedagógus társadalmi munkában segít nekem gondoskodni a pártfogoltakról. Ragyogóan szót ért a családokkal is. Így több idő jut a „nehéz” fiúk ellenőrzésére.

En a kerületi gyámhatóságon, kollégáim közül néhányan a nevelőintézetben tartják fogadóórájukat. Saját közegükben több mindent megtudunk a fiatakorúról. Az intézetben neveltekkel nehéz foglalkozni, ők már halmozottan veszélyeztetettek. A családba való visszafogadásuk is problémásabb, ha egyáltalán lehetséges. Pedig a 18. életév betöltése után is kell élni valahol. Ezek a fiatalok nagykörűvé váláskor némi segílyt kapnak, de lakást nem. Alkalmazkodni még kevésbé tudnak, mint a családban nevelkedettek. Életük szinte kilátástalan. Albérletben, munkásszálláson lakni nem kellemes. A velük való foglalkozás sokszor zsákutca. Hogyan lehet nevelni csupán szavakkal egy 18 éves embert?

K. L. apja ivott, garázdaságért ült is. A családban napirenden voltak a veszekedések. Mivel a lány tanulásával és magatartásával problémák voltak 11 éves korában állami gondozásba került. Egy évet töltött intézetben, aztán kivették, s hugával együtt elvégezte a 8 általánost. Középiskolai tanulmányait abbahagyta. Elszökött otthonról, csavargott. Két hét alatt 25 000 Ft-ot keresett. Szép lány volt, jóval idősebbnek nézett ki a koránál. Üzletszerű kéjteljeséért négy hónapra ítélték, melyet két évre felfüggesztettek. Addig járt hozzám, amíg 18. életévét be nem töltötte. Elintézte, hogy a személyi igazolványában legyen egy munkahely, de nem dolgozott. En nem tudtam neki olyan állást szerezni, amelyet 50 000 Ft-tal honorálnak. Láthatóan jól élt munka nélkül is. Drága ruhákban járt, valódi szőrmebundát hordott. Feljelentettem. Amikor megkapta a bírósági idézést, külföldre távozott. Nem lehet tudni, hazajön-e egyáltalán.

Kevés Tökölről szabadult van nálunk. Ennek oka az, hogy a fiatalok az elhúzódo büntetőeljárás miatt jóval bűncselekményeik elkövetése után kerülnek börtönbe. Így mire szabadulnak nagykörűak, és pártfogásuk már nem a mi feladatunk. Egyébként a Tökölről szabadultakkal nehéz boldogulni. Hiszen fiatal koruk dacára rájuk a legsúlyosabb büntetést rótták ki a bíróság. Rendszerint bűnismétlők. Volt már próbára bocsátásuk vagy felfüggesztett szabadságvesztésük. Hiába volt a végrehajtott szabadságvesztés-büntetés rövid időtartamú, senkinél nem múlt el nyomtalanul a hatása. A fiatakorú bekerülve a bv-intézetbe nem menekülhet társaitól. Szerencse kérdése, hogy ki milyen zárkába, mennyire nehéz fiúkhoz kerül. Van, aki nagyobb vagány, amikor kijön, mint amikor bemegy. De olyan is van, akit „örökre” megfélemlítenek benn. Egyik társaság se beszél szívesen élményeiről.

Egyesek megnyílnak, ha elmondom, hogy három évig voltam Tökölön pszichológus. Mások ezután is csak hallgatnak. A felszínen igen alkalmazkodók. Kivétel nélkül mindegyikük a meghatározott időn belül jelentkezik nálam. Ezt a b-vintézet, illetve bv-bíró tájékoztatásának tulajdonítom. Előírászerűen, udvariasan viselkednek velem, de gyanakvóak, nehezen oldódnak. Akiknek bizalmatlanságát nem sikerül átűtnöm, akiknek nincs hátszáguk, azok számá-ra csak a börtönből szabadult haverok maradnak, meg az új bűncselekmények.

Előfordult, hogy utógondozói tevékenységemet sikeresebbnek éreztem egy feltételesen szabadságra bocsátott pártfogónál, mint egy felfüggesztett szabadsávesztéses próbaidősnél. Ez utóbbi végül is nem kapott büntetést, s ezt úgy élte meg – hisz a büntetőeljárás alatt se csukták le –, hogy neki mindent szabad.

Ilyen volt *O. K.* 16 éves cigány fiú. Garázdaságért (amit három társával együtt követett el) hat hónap fogházat kapott – két évre felfüggesztve. Anyjánál élt, előtte nagyanyjánál lakott. Nem tudott kijönni nevelőapjával, tettelesen is bántalmazták egymást. Egyébként velük élt a nevelőapja börtönviselt fia is. *O. K.* szemtelen, nagyképű. Anyja nem bír vele, a fiú időnként őt is veri. A gyámhatóság nagykorúságáig sokat foglalkozott vele, eredménytelenül. Hozzám is mindig ötletszerűen állított be. Amikor a másodk büntetőeljárás folyt ellene, épp dolgozott. Ismét felfüggesztett szabadságvesztést kapott. Amikor állandó munkát szereztem neki egy ismerős munkáltatónál, csak egy hónapig bírta. Konzultáltam a rendőrséggel, 40 nap elzárásra ítélték közveszélyes munkakerülésért. Időközben megtudtam, hogy új társakkal újabb bűncselekménysorozatot követett el. Így az elzárás után előzetes letartóztatásba helyezték. A munkáltatótól a társadalmi pártfogóig, a gyámhatóságtól a rendőrségig mindenki jóindulatú volt vele, de hiába.

A börtönbe zárt fiatalok lehet szerencsés, kerülhet jó zárkába, kaphat elviselhető munkát. Ha magatartása nem hagy maga után kivetnivalót, a nevelő és az őrszemélyzet barátságos hozzá, a bv-bíró pedig feltételesen szabadságra bocsáthatja. Az ilyen sikerek aktivitást váltanak ki a fiatalokból, és hozzám is építő tervekkel jönnek. Így volt ez *T. G.*-nél is. Egy év nyolc hónap fogházat kapott rablásért, jó magaviselete miatt azonban feltételesen szabadságra bocsátották. Még Tökölről megszervezte magának, hogy szabadulás után a MÁV-nál fog dolgozni. Anyja nevelőapjával a XVIII. kerületben él, albérletben. Nem költözött hozzájuk nevelőapja alkoholizmusa miatt. Munkahelye biztosított számára munkásszállást. Csendes, jó munkaerőként mutatkozott be. Főnöke meg van vele elégedve. Jutalmakat is kapott, a gémkába is bevették. A pénzét – amit a családja nem kért el tőle – ügyesen beosztotta. Sokat beszélgettünk jövőbeli terveiről. Amikor nagykorú lett, amikor pártfogása lejárt – nyugodt voltam. Úgy tűnt nekem, ez a fiú sínen van.

E cikkben talán társadalmi nézőpontból is érdekes egyéni problémákat írtam le. Választ ezekre csak közösen találhatunk, a pártfogó egyedül csak kis eredményekre, csendes sikerekre képes. És erre is csak akkor, ha Makarenkó nyomdokába lépve igyekszik „az emberekben mindig a jót feltételezni”, még ama kockázat árán is, hogy esetleg téved.

Dr. Potzner Irén

- 1 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvényről
- 2 1979. évi II. sz. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról
- 3 6/1980 (VI. 24.) OM sz. rendelet a fiatalok pártfogó felügyeletéről, a javítóintézeti nevelésről, az egyes eljárási rendelkezésekről
- 4 1986. évi IV. törvény és az 1974. évi I. törvénnyel módosított 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról
- 5 12/1987 (VI. 29.) MM sz. rendelet a gyámhatóságról, egyes gyámhatósági feladatokról és a gyámhatósági eljárásról.

A büntetésvégrehajtás és a tudományos kutatás

Február végén tartották meg a bv. középtávú terve témafelelőseinek kétnapos munkaértekezletét a Rendőrtiszti Főiskolán. Először *dr. Tóth Tihamér* ezredes elvtárs, a főiskola parancsnokhelyettese köszöntötte az értekezlet résztvevőit, majd *dr. Kun László* vezérőrnagy, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka nyitotta meg a tanácskozást.

Elmondta, hogy ez a munkaértekezlet szervesen illeszkedik azoknak az elméleti konferenciáknak a sorába, amelyek 1985-ben kezdődtek a differenciálás a büntetésvégrehajtásban témával, és amelyek 1989 júliusával folytatódnak majd a nevelési szolgálatok megalakulásának 30-dik évfordulójára rendezett szimpozionnal. Megállapította, hogy a különböző hosszútávú – nevelési, munkáltatási – koncepciók kidolgozása után is jelentős elméleti kutatómunka folyt, melynek eredményeit a vezetés széles körben meg kívánja ismertetni elsősorban azzal a bévés szakembergárdával, mely ezeket gyakorlati munkájában hasznosítani képes, valamint az érdeklődő külső szakmai közösséggel.

Az ötéves középtávú terv első témaköre, *az elítélt kategóriák komplex vizsgálata* keretében hat előadás hangzott el. *Dr. Boros János* bv. őrnagy, a témakör felelőse elmondta, hogy kutatói a bv-rendszer további differenciálásának kérdésével foglalkoznak. Nevezetesen az elítéltek megismerésével és osztályozásával, a bv-intézmények megkülönböztetésével és hatékonyságának mérésével, a fogvatartottakkal való bánásmód kiválasztásával és a személyi állomány elítéltek iránti attitűdjével.

Az első beszámolóban a visszaeső bűnelkövetők komplex vizsgálatáról volt szó. E kutatás három célt tűzött ki maga elé: az elítéltek leírását, jellemzését: az ún. típusalkotást, végül a visszaeső magatartás okainak feltárását. A vizsgálat igazolta a tárgyban végzett régebbi – pszichológiai, pedagógiai, szociológiai, kriminológiai – felmérések eredményeit. Újfént bebizonyosodott, hogy a visszaeső bűnelkövetők többszörösen hátrányos helyzetűek. Iskolázatlanok, szakképzetlenek, intellektusuk alacsony, szocializációjuk hibás, egyharmad részük személyiségzavarban szenved, értékrendjük egy anti-szociális szubkultúra értékrendje.

Kimutatott a kutatás egy börtönszocializációnak elnevezhető folyamatot, melynek lényege a börtön normáinak megtanulása, értékeinek elsajátítása. Ez lehetővé teszi a bv-intézethez való alkalmazkodást, a börtönszubkultúrába való integrálódást. A börtönszocializáció kétélű folyamat, megkönnyíti a börtönadaptációt, ugyanakkor mintegy előkészíti a visszaesést. A kutatók megkísérelték a típusképzést, hatféle visszaeső bűnözőt találtak. Megpróbálták a visszaesés feltételeit adatokkal alátámasztani.

hasonlítva is elemzem. Az I. csoportba a Taurusból visszaérkezett 46, a MÁV-tól visszakapott 29 kérdőív adatai kerültek, ezeket zömmel termelő fizikai munkában résztvevők töltötték ki. A II. csoportba pedig az ELTE joghallgatói által kitöltött 36, a műszaki egyetemista kollégistáktól visszaérkezett 30, valamint az Ikarus jogsegélyszolgálatától és néhány egészségügyi szakdolgozattól nyert 16 kérdőív adatai kerültek.

A válaszadók szociális jellemzői

A válaszolók nemek szerinti megoszlása nagyjából megfelel társadalmi arányoknak. A kitöltők között a férfiak aránya 47%, a nőké 53% volt.⁸ A korcsoportok részarányai, az ún. korfa-struktúra, már lényegesebb arányeltolódást mutat a társadalmi megoszláshoz képest. De ha figyelembe vesszük az alábbi tényeket, jelesül, hogy a válaszadás csak bizonyos kortól reális értelemszerűen, valamint, hogy a feleleteket nem kis mértékben meghatározza mennyire érzi a kitöltő fenyegetve magát e bűncselekmény által, akkor a korfa-struktúra már nem tekinthető torznak. A 19–29 évesek 54%-ban, a középkorosztály 33%-ban, az 50 éven felüliek pedig 13%-ban képviseltették magukat a kitöltők között.⁹

A családi állapot vizsgálatakor a házasságban, élettársi kapcsolatban élőket, valamint az egyedülállókat, elváltakat és özvegyeket összevontam egy-egy csoportba, mivel a sértetté válástól való félelem szempontjából meghatározó, hogy a válaszoló magányos életvitelt folytat-e, avagy a családi élet biztonságérzetével bír. Az így kialakított két kategóriában a válaszolók között az együttélők aránya 46%, az egyedül élőké pedig 54% lett.¹⁰ Ezek még eltérnek az országotól, de ha a rablás sértettjeivé válókat veszem alapul, akkor már nem.

Az *iskolai végzettséget* illetően a következő arányokat tapasztaltam a felmérésben részt vevők között: a 8 általánost be nem fejezők részese dése 2%, a 8 osztályt kijáró, de tovább nem tanulók aránya 8%, a szakmunkásképzőt, illetve a szakközépiskolát elvégzetteké 10%, valamint 15% volt. A gimnáziumi érettségit szerzők részese dése a mintából 38%, a felsőfokú diplomásoké pedig 27%¹¹. A számokból első látásra kitűnik, hogy az iskolai végzettség a felmérték között az országos adatokhoz viszonyítva jelentősen eltolódott a magasabbban kvalifikáltabbak felé. Ugyanez érvényes a foglalkozási struktúrában betöltött helyre is. Itt a munkások aránya 11%, az alkalmazottaké 30%, az értelmiségieké 29%, a felsőfokú tanintézetben tanulóké pedig 22%¹². Ennek leginkább abban áll a jelentősége, hogy a rablás sértettjei között ezt a foglalkozási felülreprezentáltságot nem találjuk meg.

8 Az 1000 férfira jutó nők száma 1986-ban Magyarországon 1071 volt, a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 9. oldala szerint.

9 A korosztályok aránya országosan a következő: a 15–29 évesek a 18,9%-ot, a 20–29 évesek a 28,37%-ot, az 50 év felettié pedig a 30,1%-ot teszik ki. Lásd a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 10. oldalát!

10 A felnőtt lakosság 63,7%-a házas, 36,3%-a nőtlen, hajadon, elvált és özvegy. Az élettársi kapcsolatok nincsenek feltüntetve a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 14. oldalán.

11 Magyarországon a 15. életévüket betöltötték 72,8%-a elvégezte a 8 általánost, a 18 évüket betöltötték 26,9%-a középiskolai végzettséggel, a 25 évnél idősebbek 7,9%-a pedig felsőfokú diplomával rendelkezik a Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyamának 14. oldala alapján.

12 Az aktív keresők 1984-ben az alábbi módon oszlottak meg: 55,3%-uk munkás, 11,8%-uk szövetkezeti paraszt, 29,6%-uk szellemi foglalkozású volt. A Statisztikai Zsebkönyv 1987-es évfolyama egy csoportba sorolta az alkalmazottakat, az adminisztrátorokat és az értelmiségieket. 3,3%-a a keresőknek ún. egyéb kategóriába tartozik. Statisztikai Zsebkönyv, 1987.

A munkaértekezlet résztvevői

feltárni azt a törvényszerűséget, amely a zártság és a deprivációk foka, a konformizmus erőssége és bizonyos személyiségvonások romlása között fennáll.

Dr. Boros János számolt be a kutatásnak arról a második köréről, melyet *a bv-intézetek típusba sorolása* c. téma vetett fel. Fontos, hogy megismerjük a különböző bv-intézetek hatásmechanizmusát, hogy megtudjuk, milyen különbségek vannak az egyes bv-intézetek között; mivel csak úgy van értelme az elítéltek osztályozásának, ha az így kialakított elítélt csoportokat az eredményes reszocializáció érdekében helyezzük el a megfelelő bv-intézetekben.

Az előadó megállapította, hogy a bv-rendszer már a jogszabályok alapján is differenciált. Ám a tapasztalatok azt mutatják, hogy a fokozatokon belül a megkülönböztetésnek kiaknázatlan lehetőségei vannak. Ezeket a tudományos kutatás egzakt módszereivel mielőbb fel kell tárni, feltérképezve a vizsgálatba bevont börtönök belső fizikai és társas viszonyainak eltérő és közös pontjait. A börtöntípusok kialakítása nélkül differenciált végrehajtásról szó sem lehet.

A téma több részkutatásból áll össze: 1. A bv-intézet és a környezet viszonyából, 2. az utóbbi fizikai jellemzőiből, 3. a személyi állomány összetételéből, 4. az elítéltek sajátosságaiból. A vizsgált intézetek közül három (Állampuszta, Baracska, Márianosztra) szerves része a környezetnek, három pedig lévén nagyvárosban (Balassagyarmaton, Sopronkőhidán, Szegeden) jóval lazábban kapcsolódik környezetéhez, autonómiája kifejezettebb. A környezet fizikai jellemzőit vizsgálva azokra koncentráltunk, amelyek növelték, illetve csökkenték az elítéltek deprivációját.

Ami a személyi állomány összetételét illeti, felmértük, honnan verbuválódott, miért választotta ezt a munkát, mennyire szakképzett, és az elítéltek irányában milyen attitűdjei vannak. Ami pedig a fogvatartottakat jellemzi: szocio-

A konferencia elnöksége

lógiai-kriminológiai adatok, információs csoporton belüli hely, hierarchiafok, státuszszerep, értékorientáció, a normakövetés mikéntje, a depresszió válfaja, a felügyelettel való interakció sajátosságai, és így tovább.

Cserei Gábor bv. őrnagy írásban leadott előadásában abból indult ki, hogy a bv-intézetek a környezet intézményrendszereinek részei, azokkal kölcsönösségi viszonyban állnak. E kapcsolat megismerése nélkülözhetetlen a börtönök típusba sorolásakor. A szerző egyébként beszámolt a Márianosztrán elvégzett próbaintervjú tapasztalatairól is, csatolta a kutatás vázlatát, az intervjú kérdéseit. Leszögezte, hogy Márianosztrával kapcsolatban nem beszélhetünk elkülönült faluról. A rokonsági kapcsolatok zöme ugyanis a településhez kötődik, és a barátságok is alapvetően kollegiális körben köttetnek. A cikk végső konklúziója, hogy ez az intézet évszázados működése következtében szinte magába integrálta környezetét.

A délutáni program *dr. Németh Gyula* bv. alezredes előadásával kezdődött. Az őrzésbiztonsági rendszerek fejlesztése kapcsán szólt az információhiányról. Pl. a svéd büntetésvégrehajtásról még a Belügyminisztérium se tud semmit. Hasonlóan ismeretlenek számunkra a román, bolgár, kubai biztonságtechnikai problémák is. A nyugati országok technikai berendezéseiről valamivel többet tudunk. A bv-intézetekben infrahálót, mozgást érzékelő berendezéseket, számítógépet, ipari tévét egyaránt használnak. A magyar büntetésvégrehajtás egyik célja a bv-intézetek technikai berendezéseinek egységesítése. 1995-ig szándékunkban áll a videorendszert általánossá tenni, és bevezetni az igen jó hatásfokú „Erika” automatikus riasztórendszert.

Ezután következett a harmadik témakör, *a bv-nevelés hatékonysága* címmel. *Módos Tamás* bevezetőül elmondta, hogy négy tanulmány készült el a nevelési szintek mérésével, meghatározásával kapcsolatban. Ezeket bárki el-

olvashatja, de jelen szimpozionon *dr. Bábosik István egyetemi tanár* beszél, akinek elméletéből mindannyian kiindultak. A nevelés az egyént optimális színvonalú közösség- és önfejlesztő aktivitásra akarja felkészíteni, és az ezt szolgáló magatartás, illetve tevékenységformák megerősítésén fáradozik. A társadalmi aktivitás minősége csak közvetve befolyásolható, tehát a neveltségi szintet is csak közvetett módon lehet mérni.

A személyiség megismerésénél figyelembe kell venni, hogy nem egyszerűen pszichikus állapotok, folyamatok összessége, hanem különböző szintű és funkciójú komponensek strukturált, dinamikus egysége. Ezen belül bír kitüntetett szereppel az ösztönző sajátosságcsoport. Ide sorolhatók az aktivitás irányát, tartalmát meghatározó motivációs képződmények, mint a szokások, példa- és eszményképek, meggyőződések. A neveltségi szint vizsgálata a személyiség ösztönzőrendszerének szociális minőségét igyekszik definiálni, olyan közvetett mutatókon át, mint az egyén szociális-morális tudatosságának szintje, illetve az egyéni magatartáskép tendenciáinak minősége és szilárdsága.

A gyógyító-nevelés hatékonyságáról *dr. Boros János* bv. őrnagy, *dr. Szőnyi Gábor* főorvos és *dr. Lovass Zsuzsa* pszichológus tartott előadást. A gyógyító-nevelő csoportok intézményét az 1979. évi 11. tvr. hozta létre. Tíz intézetben állítottak fel ilyen csoportokat – külön napirenddel. Több-kevesebb sikerrel azóta működnek, ám hatékonyságukat még senki nem vizsgálta, főleg a mérésből eredő metodikai problémák miatt. Az általunk indított kutatás az itt végzett csoportterápiás tevékenység mérhetőségével foglalkozik. Ebbe természetesen bele kell kalkulálni a környezeti hatásokat, az adott bv-intézet szubkultúráját, melynek érték- és normarendszere többnyire a terápiás célok ellen hat.

A feladat tehát kettős: meg kell mérni a szubkulturális hatásokat, és ennek függvényében kell a terápiás tevékenység eredményességéről véleményt alkotni. A kutatásba öt intézetet, a Budapesti Fegyház és Börtönt, Baracsát, Kalocsát, Vácott, és Tökölt kapcsoltuk be. Az előkészítő szakaszban (1987–1988 között) mind az öt helyen beindult a csoportterápiás munka. A tervezés, a próbavizsgálat szakaszában (1988–1989 között) igyekeztünk a *dr. Hidas György* és *dr. Szőnyi Gábor* által kidolgozott csoporthatásmérő módszereket a helyi viszonyokra adaptálni. Végül a harmadik szakaszban (1989–1990 között) történik majd meg maga a csoportterápiás hatásmérés.

A negyedik témakör a *bv-nevelés módszertana* volt. Először *dr. Kövér Ágnes* beszélt az elítéltek megismeréséről. Mielőtt a pedagógiában, szociálpszichológiában alkalmazott módszereket kipróbálták volna az egyes elítélt csoportokon, és ezek tapasztalatait felhasználták volna a fogvatartottak nevelésében, vizsgálatot végeztek a nevelők körében. Hisz mit ér egy jó metodika kidolgozása, ha a közeg, amely alkalmazza majd – ismeretlen. A felmérés kérdőívei, a kutatás módszerei beváltották a hozzájuk fűződő reményeket, a megismerési folyamat helyes segédeszközeinek bizonyultak.

Ruzsonyi Péter ismét szót kapott és néhány szabadidős tevékenység szerepéről beszélt a fogvatartottak nevelésében: így a könyvtári munkáról, a szakköri foglalkozásokról, az amatőr művészeti csoportok tevékenységéről, a sportfoglalkozásokról. Megemlítette, hogy a felsőoktatási intézmények közművelődési szakos hallgatóinak bevonása a nevelőmunkába milyen előnyökkel, illetve nehézségekkel jár együtt.

A bv-nevelés célkitűzéseinek megvalósításában rendkívül nagy jelentősége van a fogvatartottak szabadideje megszervezésének. A szakszerűen felépített és vezetett programok által kiváltott hatások hozzájárulnak az elítélt sze-

mélyiségének formálásához, a kialakult közösségi kapcsolatok pedig szociálisan elfogadott módon vezethetnek le indulatokat és feszültségeket, azaz csökkenthetik a börtönártalmakat. Néha sikerül olyan készségeket, képességeket kialakítani, olyan életvezetési mintát adni, amely a szabadulás utáni visszailleszkedéshez egészen konkrét segítséget nyújt.

A második nap délelőttjén került sor az ötödik – *a bv-vállalatok felügyeletének és irányításának továbbfejlesztése* – témakör megtárgyalására. Elsőként *Sörös András* bv. százados szólalt fel kiselőadást tartva a bv-vállalatok jogi helyzetének és népgazdasági meghatározottságának összhangjáról. Referátuma három részre tagolódt:

- az első rész arról szólt, hogy a bv-vállalatok speciális helyzetét szabályozó jogszabályok felújításra szorulnak egy átfogó, magas szintű jogszabály keretében;

- a második rész történeti alapon a bv-vállalatok jövedelemszabályozási modelljeit elemezte;

- a harmadik rész pedig a preferált jövedelemszabályozási rendszerben elért eredményekkel és problémákkal foglalkozott; tehát a bv-testület költségvetésének túlfogyasztásával, a bv-vállalatoktól történő tőke kivonással, a fogvatartottak alacsony bérszínvonalával stb. Végül javaslatok hangzottak el a bv-gazdálkodás megbomlott egyensúlyának helyreállítására...

A fogvatartottak munkáltatásával összefüggő jogi és gyakorlati kérdések témát *dr. Borka Katalin* vezette elő, az előadást magát pedig *dr. Hagelmayer Istvánné* egyetemi tanár tartotta. Ez utóbbit nem ismertetjük, mert az előadás teljes szövegét lehozza a Módszertani füzetek 1989/3-as száma.

A hatodik témakör *a bv-szervezet korszerűsítése* volt. Először *dr. Mészáros József* nyugalmazott bv. ezredes taglalta a probléma történeti aspektusát. Előadásának főbb tanulsága az alábbiakban foglalható össze: a magyar büntetés-végrehajtás történetében rendkívül eredményes volt a múlt század utolsó évtizede, hisz a fejlett nyugati mintákhoz igazodott, az ún. ír rendszer bevezetését tűzte ki célul. A hatvanas évekig gyakorlatilag változatlan maradt a szervezet. Ami a fiatalkorúakat illeti, a szükséges előrelépés csak az utóbbi húsz évben következett be. Az utógondozás pedig sajnálatos módon 1945 előtt hatékonyabb volt mint jelenleg, e szituációt feltétlenül meg kell változtatni.

Dr. Csordás Sándor bv. alezredes a büntetés-végrehajtás mai struktúráját elemezve vázolta fel a modernizálás általa elképzelt variációit. Egyébiránt hat tanulmány született e témában. Ezek közül öt (*dr. Zsorda László* bv. őrnagy, *Módos Tamás* bv. őrnagy, *Polgár Tibor* bv. százados, *Csapó József* bv. őrnagy és *Köszler Antal* bv. százados tollából származó) írás egy-egy konkrét intézettípussal foglalkozott, egy pedig – nevezetesen *dr. Sereg Pál* tanulmánya – kísérletet tett a büntetés-végrehajtás szervezetrendszerének átfogó elemzésére. A kutatások feltérképezték a jelenlegi struktúra ellentmondásait, mely túlnyomórészt csak a szervezet átalakításával csökkenthető, illetve szüntethető meg igazán.

A szervezetátalakítás fő irányai a következőkben foglalhatók össze: meg kellene szüntetni az Országos Parancsnokság és a bv-intézetek közötti párhuzamosságokat, átfedéseket úgy, hogy bizonyos hatásköröket, szervezeti egységeket át kell csoportosítani az intézetekhez. Ezzel párhuzamosan csökkenteni kellene a Parancsnokság létszámát és rugalmasabbá tenni működését. Az intézeteknél pedig alapvetően három nagy szervezeti egységet kellene létrehozni: *a biztonsági szolgálatot a (belső őrségből, nevelésből, igazgatásból álló) bünte-*

tésvégrehajtási osztályt, végül az (anyagi, pénzügyi, egészségügyi kérdésekkel foglalkozó) ellátási és gazdálkodási osztályt.

A hetedik témakör *a bv. személyi állományának alkalmassága* volt. Dr. Csetneky László *bv.* őrnagy elmondta, hogy a kutatás a büntetésvégrehajtási hatásrendszert tervező, koordináló, kivitelező személyi állomány bevalását igyekezett sokrétű megközelítésben vizsgálni. Tanulmányozták a tisztek pályafutását, a tiszthelyettesképző, zászlósképző iskola hatékonyságát, az onnan kibocsátottak alkalmasságát, a HB-állomány, a biztonsági szolgálat bevalását. Mintegy 800 főt mértek fel 10 év távlatában. Két modellt alkalmaztak: egy szociológiai és egy saját bevalást értékelő szubjektívet. Kiderült: a testülethez 60–70%-ban az anyagiak vonzzák a diplomásokat. A belső képzésűek 80%-a marad a pályán, a külső képzésűeknél ugyanez az arány csupán 42%. A többiek szakmai problémák, illetve anyagilag jobban értékelt civil foglalkozás miatt elhagyják a testületet.

A munkaértekezleten időhiány miatt már nem kerülhetett napirendre a nyolcadik témakör, *a büntetésvégrehajtás története* és a kilencedik témakör *a bv-jog fejlesztése*. Dr. Lőrincz József *bv.* alezredes e témakörök felelőse arról számolt be írásbeli tájékoztatójában, hogy a történetkutatás a felszabadulás előtti korszakra vonatkozóan lendületesen folyik, és az év végére várhatóan elkészülnek a zárótanulmányok. A felszabadulás utáni korszak feltárása elé komoly akadályokat gördít a dokumentumok, adatok nehéz hozzáférhetősége, az időszak büntetőpolitikájának várható átértékelése, és mindez szükségessé teszi a feldolgozás határidejének módosítását.

A bv-jog kutatása tárgyában időarányosan folyik a nyugat-európai bv-rendszerek összehasonlító vizsgálata, és zárótanulmánnyal fejeződött be az elítéltek jogi helyzetének feltárása. E téma kapcsán mondta el dr. Vokó György legfőbb ügyészségi ügyész, hogy a büntetésvégrehajtási jognak a nemzetközi elvárások szerinti művelése és ezen belül az elítéltek jogi helyzetének átgondolása, összhangban a büntető-politika, a büntetési rendszer fejlődési irányvonalával hozzájárulhat az állampolgári jogok fokozott védelméhez, a törvényesség további erősítéséhez. Az alapvető emberi jogokba tagadhatatlanul a büntetések és a büntető intézkedések végrehajtása során történik a legerőteljesebb beavatkozás.

A bv-jog számos elméleti problémájának tisztázását sürgeti a tejlodesnek az az igénye is, amely minden állampolgári jogot és kötelességet, valamint azok módosulását törvényben kívánja szabályozni. A büntetésvégrehajtási jogalkotásnak az eddigieknél magasabb szintű új periódusához pedig elengedhetetlenül szükséges e jogág tudományos igényű széles látókörű művelése, elzárkózásának feloldása, a szakmai közvélemény és a társadalom figyelmének, valamint aktív együttműködésének felkeltése. A társadalom – éppen a közös cselekvéshez nélkülözhetetlen tisztánlátás érdekében – nem hallgathat szemérmesen erről a „kényelmetlen produktumáról”.

*

Dr. Tari Ferenc *bv.* ezredes, az országos parancsnok általános helyettese a konferencia zárószavában eredményesnek minősítette a tanácskozást, elmondta, hogy a hallgatóság átfogó képet alkothatott a büntetésvégrehajtásnál folyó tudományos munkáról. Véleménye szerint a jövőben is kell hasonló munkaértekezletet tartani, de lehetőleg olyat is, ahol hozzászólhat a hallgatóság.

Dr. Boros János

A kiegyezés börtönügye a költségvetés tükrében /1867-1872/

1956. november 6-án a Margitszigeten állomásozó szovjet üteg tisztje, látván, hogy lövöldöznek a levéltárból, ágyútüzet zúdított az épületre – emlékezik vissza Komjáthy Miklós levéltáros. A második világháború után szabálytalanul bitumennel fedett padló a lövések nyomán tüzet fogott és csupán az alsó raktárak menekültek meg a tűz pusztításától. A rendkívül nagyhorderejű pusztulás során – egyebek mellett – csaknem maradéktalanul megsemmisült az Igazságügyi Minisztérium iratainak az Országos Levéltárba szállított része. Így pótolhatatlan veszteséget szenvedett a dualista igazságügyi kormányzat szerves részeként kezelt büntetésvégrehajtási dokumentáció is.

Köztudott, nem ez az első pusztítás a börtönügyi anyagokban. Az 1860-as években, amikor az országos fegyintézetek magyar kézbe kerültek, már volt egy „tisztogatás” a fegyencek anyagaiban. A tanácsköztársaság, a Szálasi-éra, majd az ezt követő átmeneti korszak változásai sem kedveztek a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásáról tanúskodó akták, ügyiratok épségének. Az ötvenes évek „népi” hatalmának szelekciója ugyancsak megtizedelte a maradék iratanyagot. Több levéltár idevágó anyagát átlapozva úgy tűnik, hogy az első világháború előtti dokumentumok jelentős részét érdektelennek nyilvánították, az azt követő forrásokat pedig sajátos szempontok szerint „rendezték”.

E bevezetés elengedhetetlen, ha a kutató a dualizmus korának börtönügyéről kíván szólni. A szisztematikus forrásanyag hiányosságai jelentősen felértékelik a még fellelhető adatokat, az áttételes vagy másodlagos dokumentumokat. A leíró jellegű források hiányai miatt a korszak börtönügyének az igazságügyi költségvetés válik a legfőbb illusztrációjává. Nemcsak azért, mert a költségvetés kereteiből, arányaiból következtetni lehet az egyes nézetek és általában a büntetésvégrehajtás helyzetére; hanem azért is, mivel az igazságügyi tárca koncepciójában, a miniszteri indoklásokban, a képviselőházi megnyilatkozásokban és a főrendi reflexiókban jól érzékelhető a kormányzat börtönpolitikai törekvése és a társadalom véleményének közeledése a fegyházügyhöz.

A börtönök ügye 1867-ben

A kiegyezés évében Magyarországon hat országos fegyház állt a férfiak rendelkezésére: Illaván, Lipótvárott, Munkácson, Szamosújvárott, Vácott és a horvátországi Lepoglaván. A nőket három helyütt helyezték el: Mária-Nosztrán, Nagy-Enyeden és a horvátországiakat pedig Zágrábban. A kilenc országos inté-

zet mellett 106 ún. hatósági börtön létezett. Zárójelben említtem meg, hogy a szakmai terminológia az 1870-es évekig nem tett különbséget az intézetfajták között. Fegyház, börtön, fogház, államfogház, tömlöc megnevezés egyaránt előfordult ekkortájt.

1848-ben egyetlen ún. állami intézet sem volt az országban. Az 1852-es életbe léptetett osztrák büntető törvénykönyv rendelkezései hívták fel a figyelmet a felállítás elodázhatatlanságára. A szeptember 1-jén hatályba lépett OBTK a szabadságbüntetés két formáját írta elő, a börtönt és a „súlyos börtönt”. Nyilvánvaló volt, hogy állapotuk folytán a megyei börtönök nem tudták se a differenciálást megoldani, se a felduzzadt rabtömeget befogadni. Így született meg a döntés az országos intézetek felállítására.

Valószínűleg költségkímélés céljából, valamint a feudális hagyományok továbbélése miatt már meglévő épületegyüttesekbe tervezték az országos intézeteket. Lipótvár, Szamosújvár, Munkács katonai erődítésből, Illava kastély- és zárdaeépületből, Vác rendház majd legénynevelő intézetből átalakított fegyház-épület volt. Azt ugyan nem tudjuk, hogy az akkori viszonyok között mennyibe kerülhetett volna egy teljesen új, börtöncélokra épített, modern intézet, de az bizonyos, hogy a fentemlített átalakítás sem került csekély összegbe. Például Illava átépítési költségei 928 800 forintot tettek ki, a szamosújvári felújítás pedig 451 500 forintra rügött. Összehasonlításképp annyit, hogy Illava teljes nettó kiadása 63 368, Szamosújváré pedig 55 280 forint volt.

Az ausztriai birodalom állami zárszámadása szerint a magyar fegyintézetek teljes költségvetési kiadása 23 216 forintot tett ki 1860-ban. Bár ismeretlen előttünk a börtönügyi költségvetés akkori bontása, feltehetően az említett összeg nem tartalmazta az állagfenntartással kapcsolatos dologi kiadásokat. Ugyanezen zárszámadásból kiderül, hogy a magyar korona országaira jutó igazságügyi kiadások teljes összege 28 373 102 forint volt. Ez magába foglalta a telekkönyvezéstől a bíróságokon át az ügyészségekig valamennyi igazságügyi szerv személyi és dologi költségeit. Ennek fényében tehát a fél és egymillió közti átalakítási költségeket, melyeket néhány éven belül fordítottak az intézetek felújítására, nem lehet kevesellini.

Az anyaországi források rendkívül keveset mondanak az önkényuralom korának fegyintézeti költségvetéséről, 1860 előtt a büntetésvégrehajtási intézetek a Belügyminisztériumhoz tartoztak, 1861-től pedig az Államminisztériumhoz. Mint említettük, az 1860-as zárszámadás 23 216 forint fegyintézeti kiadást tartalmaz a magyar korona országai rovatban. Az összbirodalomra vonatkozó összeg ugyanebben az évben 2 909 344 forint. (A megyei tömlöcök kiadásai ezen összegekben nem szerepelnek.) 1861 és 1865 között az Államminisztérium költségvetésében nincs elkülönített rovata a fegyintézeteknek. Az 1866-os zárszámadás már új helyen, a magyar királyi-udvari kancellária kiadásai között említi a fegyintézeteket, melyek évi összkiadása 421 823 forint ekkor. A következő évi elszámolás összege már magasabb, 488 661 forint.

A kialakított intézetek befogadóképességét és évi átlagköltségvetését az alábbi táblázat mutatja.

A kihasználtság foka látszólag alacsony, helyenként alig haladja meg az 50%-ot, Nagy-Enyeden a 33%-ot. A valósághoz viszont hozzátartozik, hogy emögött az „idilli” kép mögött a végrehajtás szempontjából szinte teljesen alkalmatlan helyiségek állnak. Tauffer Emil például azt írja Lipótvárról, hogy ott ugyan az ezres befogadóképességnek körülbelül 80%-os a kihasználtsága, de 500 elítéltnél többet nem lenne szabad e fegyintézetbe zární! A magánzárkák száma pedig az országban nem érte el a tizet! Természetesen valamennyi inté-

Fegyintézet	A befogadóképesség maximuma-átlaga		Az éves költségvetés összege	
Illava	800	570	96 397	(1864)
Lipótvár	1000	860	183 113	(1864)
Munkács	670	610	93 351	(1864)
Szamosújvár	1028	650	66 280	(1865)*
Vác	900	800	113 067	(1865)
Mária-Nosztra	600	220	31 018	(1864)
Nagy-Enyed	210	70	10 058	(1865)

*nincs benne a személyzet fizetésére és ellátására szánt összeg.

zetben akadt – fegyelmezés céljára – tömlőcből visszamaradt, földalatti sötétzárka, kazamata.

Mármost, ha a fegyintézeteket a legkisebb befogadóképességű hálótermek nézőpontjából vetjük össze, akkor a következő sorrendet regisztrálhatjuk. Az élen Nagy-Enyed áll 5 fővel, középütt helyezkedik el Mária-Nostra, Munkács 6–6, Lipótvár 8, Vác 10 fővel. A sort 20 fővel Szamosújvár zárja. De elvértve léteztek 40–60 fős hálótermek is. A munkáltatás hatalmas hodályokban zajlott. A XIX. sz. modern büntetéstani elveinek (a magán-rendszernek, illetőleg a fokozatos szisztémának) az öröklött, magyarországi fegyházak egyike sem volt képes eleget tenni.

A börtönügy fejlesztése a kiegyezés után

„A börtön- és fegyházak állapota hazánkban oly elszomorító, s más művelt nemzetek irányában hátramaradásunkat olyannyira tanúsítja, miként ereink egész megfeszítésével, sőt rendkívüli áldozatokkal is arra kell törekednünk, hogy e téren a mulasztásokat pótoljuk, a hiányokat kiegészítsük, és így a humanitás és előrehaladott tudomány követelményeinek megfelelhessünk” – szögezte le a képviselőház állandó pénzügyi bizottsága, miközben az 1868-as fegyintézeti költségvetést változtatás nélkül jóváhagyta. A parlament állásfoglalása még évekig ilyen támogató jellegű volt. A honatyák tudomásul vették elmaradottságunkat, és kifejezetten sürgették az igazságügyi kormányzatot a börtönök fejlesztésére.

Az első években a tárca elementáris erővel látott hozzá a megújításhoz. Tevékenységének központjában az a liberális börtönügyi javaslat állt, melyet a rendi országgyűlés 1843-ban elfogadott, de a királyi kormányzat megbuktatott. Az Andrássy-kormány igazságügy-minisztere Horvát Boldizsár meggyőződéses liberális lévén – Deák és Eötvös közeli barátjaként – értelemszerűen fordult e tervezethez, a magyar polgári törvényalkotás plánumainak egyik elismerten kiemelkedő produktumához. A minisztériumi törekvések célja ezzel összhangban kettős volt. Egyfelől igyekezett a fegyintézet ügyét jogszabályi, sőt a források

Illavai Fegyintézet

tanúsága szerint törvényes szinten rendezni. Másfelől kísérletet tett az elmaradt fegyintézeti körülmények megújítására, legalább részleges javítására.

A jogszabályi rendezés sorsa két feltétel teljesedésétől függött. Egyrészt el kellett dönteni a követendő börtönrendszer körüli kérdéseket, ehhez igazítva a büntetésvégrehajtási építkezéseket. (Noha az igazságügyi kormányzat már 1869-ben a fokozatos rendszerre szavazott, ez csupán öt év múlva, az ún. Csemegi-féle javaslattal lett általánosan elfogadott). Másrészt fel kell számolni a büntetésvégrehajtás igazgatási és felügyeleti rendszerében uralkodó dualizmust, mely szerint az országos fegyintézetek és a politikai bűncselekményekért kiszabott büntetések végrehajtására szolgáló államfogház az igazságügy-miniszter alá, a büntetésvégrehajtási intézetek többségét kitevő törvényhatósági fogházak pedig – a főispánok közvetítésével – a belügyminiszter alá tartoztak.

Az igazságszolgáltatás és a vármegyei hatóságok elválasztása elvben ugyan már 1869-ben megtörtént, de a gyakorlati megvalósítás elhúzódott 1872-ig. A börtönök átadásáról csupán 1871-ben rendelkeztek, a végrehajtás formalitásairól pedig egy decemberben kiadott miniszteri utasítás döntött. A kiegyezés első öt évében csak a fegyintézetek vonatkozásában történt előrelépés.

Tény, ahány fegyintézet, annyiféle építési megoldás, annyiféle igazgatási szisztéma. A fegyintézetek „felveői” voltak bizonyos körzeteknek, ezért visszatükrözték az ottani társadalmat. Ahol egynemű volt a rabok vallási összetétele, ott egy-két lelkésszel meg lehetett oldani a foglyok lelki gondozását, máskülönben viszont a rabok nagy létszáma, a felekezetek eltérő volta miatt hat-hét lelkészt is alkalmazni kellett. A munkáltatás sem volt egységes. Mária-Nostrán az apácák szervezték a munkát, a legtöbb intézet kiadta vállalkozóknak, Vácott ún. házi kezeléssel (a foglyok intézeten belüli ellátásával) is kísérleteztek.

Ebből a káoszról kibontakozni csak nagyon átgondolt és költséges tervekkel lehetett. Az országgyűlés ezek elé eleinte nem gördített akadályt. Amit az igazságügy-miniszter előterjesztésében kért, azt néhány százforintos elté-

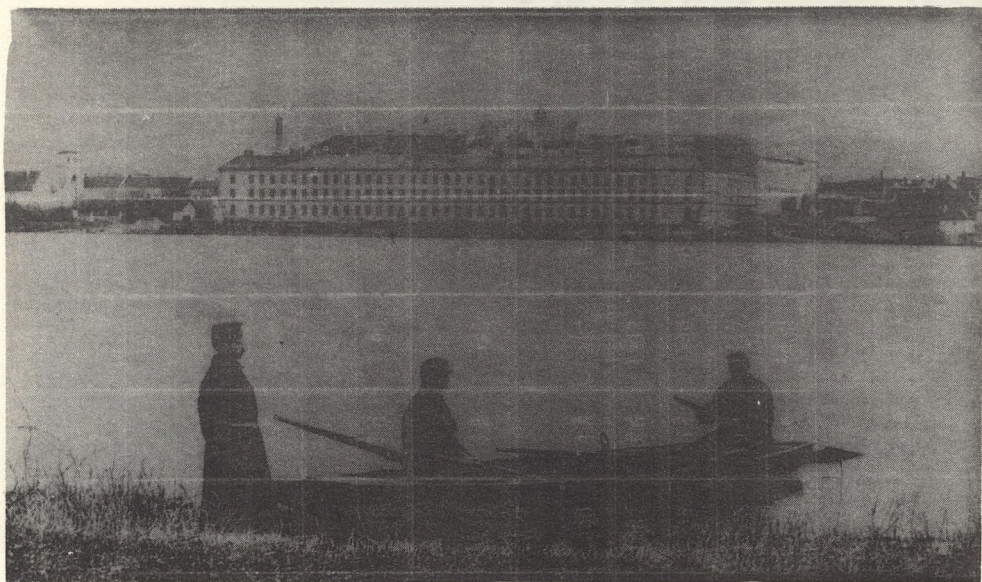

Munkácsi Fegyőrzet

réssel meg is kapta. A nagyságrendet jól érzékelteti az alábbi táblázat, mely az első öt év költségvetési adatait szemlélteti. Az egyszerűség kedvéért csupán az ún. rendes kiadásokat vettük fel a táblázatba. (Az idő rövidsége miatt a parlament 1867-ben elfogadta az 1866-os költségvetést. Ekkor a fegyőrzetek kiadása – mint már említettük – 488 661 forint volt.)

Év	A teljes állami állami költségvetés összege	Az igazságügyi költségvetés összege	Ugyanez a teljes költségvetés %-ában	A fegyőrzetek költségvetésének összege	Ugyanez az igazságügyi költségvetés %-ban
1868	99 536 500	2 885 400	2,8	630 000	21
1869	151 867 099	2 777 100	1,8	644 900	23
1870	153 904 661	3 242 550	2,1	819 000	25
1871	149 923 961	3 502 470	2,3	740 600	21
1872	161 959 503	10 239 677	6,3	766 114	7,4

A táblázatból leolvasható, hogy a fegyőrzetek kitüntetett helyet foglaltak el az igazságügyi költségvetésben. Részarányuk 21–25% között mozgott. Sőt, amikor az igazságügyi költségvetés abszolút és százalékos mértékben is csökkent az államihoz képest, nőtt az országos intézetek költségvetésének abszolút száma, valamint az igazságügyi költségvetésen belüli százalékos részesevése is. A képviselők tehát 1871-ig nem tagadták meg a fegyőrzetek támogatását. Ilyen költségvetési arányt soha többé nem értek el a fegyőrzetek, még a szegedi, soproni építkezések időszakában sem.

Váci Fegyintézet

Az 1872-es visszaesés az általános igazságügyi reformnak köszönhető. A bíróságok, ügyészségek átszervezése, a hatósági börtönök átvétele az igazságügyi költségvetést az állami büdzsé 6,3%-ára emelte, a fegyintézetek részese-
dését viszont egyharmadára szűkítette. Ebben az öt esztendőben tehát a fegy-
intézetek komoly beruházásokat eszközöltek. Építkeztek, bevezették az ún.
házi kezelést, rendezték a személyzeti javadalmakat.

Az építkezésekre szánt összeg egy része természetesen fenntartási kiadás,
nagyobbik hányadából azonban a fokozatos rendszer kialakítása érdekében
magánzárkákat létesítettek. 1870-ben Munkács 4000, Vác 14 000, Lipótvár
40 000 forintot kapott e célra. Két év múlva Lipótvár újabb 30 000 forint
speciális magánzárka-építési támogatásban részesült. Illava 1873-ban 12 000 fo-
rintot kapott. Ezt követően az országos intézetek már általános keretükből gaz-
dálkodták ki a magánzárkák építését. 1873-tól ugyanis a megyei börtönökre
terelődött a figyelem. Ezek egy részét átalakították, de újakat is építettek.
1873-ban 300 000, 1874-ben 200 000, 1875-ben pedig 80 000 forintot szántak
építkezésre, restaurálásra.

Jelentős probléma volt az intézeti tisztségviselők javadalmazásának kér-
dése is. Részben mert az egyes intézetekben dolgozók bére eltért egymástól,
részben mert a javadalom alatta maradt más területek bérezésének. Összeha-
sonlításul: a minisztériumi fogalmazók 800–900 forintot kerestek, még az aj-
tónálló is 420 forint bért kapott. Ezzel szemben Nagy-Enyeden a fegyházigaz-
gató csak 500-at, Szamosújvárott pedig 840-et. Az átlag igazgatói fizetés 1868-
ban 1260 forint volt. Ez összevetve egy átlag bírói fizetéssel (2000–2500 Ft)
nagyon kevésnek tűnik. Hisz az intézetek igazgatóit közel ezer fegyenc (és a
személyzet) fölötti felügyelet felelőssége terhelte.

A szolgák kategóriájába sorolt börtönmesterek és felügyelők helyzete
sem volt jobb. Fizetésük 126 és 180 forint körül mozgott. Ehhez képest a

Váci Allamfogház

teljesen felelősség nélküli, „egyműszakos” beosztásokat a királyi tábla sokkal jobban megfizette. Az ajtónálló 400 Ft-ot, a hivataloszolga 300–350 Ft-ot, a háziszolga és a kapus általában 250–300 Ft-ot kapott.

De ha a fegyintézeti fizetéseket nem az igazságszolgáltatásban dolgozók bérével hasonlítjuk össze, a kép akkor se lesz rózsásabb. A központi és helyi jelentések fogalmazói-szerkesztői gyakran emlegetik azt a tényt, hogy a mezőgazdasági-ipari bérmunkás rétegből toborzott fegyőri állomány elhagyja a szolgálatot, mert a kibontakozó gazdasági fejlődés, iparosítás felverte a munkabéreket, amelyek időnként másfélszer-kétszer magasabbak a fegyőrinél. Az intézetek többsége ráadásul szállást sem tud biztosítani, így az erre szánt összeg alaposan csökkenti az amúgy is csekély honorárium értékét.

Természetesen ennek tükrében a tárca és a szakemberek támasztotta minőségi elvárások – akár a tisztviselők, akár az egyszerű szolgálattelvők irányába – irreálisnak bizonyultak. Az anomáliákat a kiegyezés utáni években megpróbálták rendezni, de később megszűnt az erre szolgáló anyagi fedezet. Az igazságügyi vezetés a lemaradást nem tudta korrigálni, az igazságügy tisztviselői és szolgálattelvői között a büntetésvégrehajtásnál dolgozók mindig az utolsó helyre kerültek, és ez természetesen aláásta társadalmi presztizsüket is.

A fegyintézetek átvételekor azok jelentős része (Mária-Nostrát leszámítva) bérleti rendszerben működött. Ennek lényege az volt, hogy a fegyencmunkát bérbe adták a vállalkozóknak s ennek fejében azok meghatározott összeget (a valós bérmunkaérték negyedét-harmadát) befizették a kincstárnak. Emellett tisztos honoráriumért a rabok öltöztetését és ételmezését is elvállalták. Ám a bevételek és a kiadások között nagy úr tátongett. Az alábbi táblázat néhány fegyintézet bevételeit és kiadását mutatja 1868-ban:

Fegyintézet	Bevétel	Kiadás
Mária-Nostra	380	23 429
Nagy-Enyed	384	13 263
Munkács	5 562	66 134
Szamosújvár	7 367	79 479
Illava	10 076	83 222
Vác	16 755	135 522
Lipótvár	21 500	81 951

A magyar királyi igazságügy-miniszter az 1871-es költségvetési előterjesztésében számolt be a „házi kezelés” előnyeiről. Vácott, amikor lejárt a bérleti szerződés, megújítása helyett új rendszert „a melynél a fegyenczek munkereje kézi iparra használtatik fel” vezettek be. S bár az ezzel járó beruházások összege (a munkatermekre, a gépekre és a szakemberekre költött pénz) tetemes, a haszon nem marad el. Leginkább a javítás mint cél megvalósításában mutatható ki, hisz ez a bérleti struktúrában teljesen elsikkad. Vácott például az ipari tevékenységből 1866-ban 7030 Ft, 1867-ben 7137 Ft, 1868-ban 8894 Ft, végül pedig 1869-ben 8221 Ft bevétel származott.

A miniszter külön megemlíti azt a tényt, hogy ilyen nagy jelentőségű és nagy megterheléssel járó átállás nem vetette vissza a termelést. Ezért aztán valamennyi intézet számára ajánlja a rendszer bevezetését. Sajnos azonban a hazai viszonyok elmaradottsága miatt egy öszvér-megoldás jött létre. Hiába szögezte le 1873-ban a miniszter a házi kezelés vitathatatlan elméleti előnyét, hozzátette, hogy hazánkban e módszer nehezen megvalósítható, hisz ehhez előbb „teljesen berendezett intézeteket, alkalmas hivatalnokokat, előbbre haladott kereskedelmi és közlekedési viszonyokat” kellene meghonosítani.

*

Összegezve a leírtakat: a magyar igazságügyi tárca egy funkciói teljesítésére alkalmatlan fegyintézeti hálózatot örökölt az önkényuralom államától. A liberális kormányzati politika és a lojális Képviselőház a kiegyezés első öt évében megpróbált ezen változtatni, megadott ehhez minden költségvetési támogatást. E konstruktív törekvések az öröklött felemásságokon, valamint a külső gazdasági-társadalmi környezetben megfeneklettek.

Némi eredményt ugyan felmutatott a tárca, de korántsem elegendőt ahhoz, hogy börtönügyi szakembereink elmondhassák: modern, európai fegyházügyünk van. 1872-re alábbhagyott az újtó lendület; a korábban feudális színvonalon működtetett megyei börtönök gondját is magára vevő igazságügyi kormányzat többet már nem tudott intenzíven munkálkodni az országos intézetek fejlesztésén. Lényegében tehát a Habsburg-kormánytól reánk maradt országos hálózat némileg javított változatát hagyta örökölni a dualizmus második nemzedékének.

Dr. Mezey Barna

Bokor Ágnes: Szegénység a mai Magyarországon

A múltkorában egy glosszát¹ olvasva ütköztem meg, s kaptam fel a fejem az alábbiakon: a hivatalos statisztikai adatok szerint Magyarországon az átlagkereset 6958 forint, az egy személyre jutó havi kereset pedig 3479 forint, a kétkeresős és kétgyermekes családot alapul véve. S ezen „átlag”-család egy személyre jutó keresete havonta csupán 589 forinttal több, mint a hivatalosan számított társadalmi minimum, és mindössze 1129 forinttal haladja meg a létminimumot!

Megnyugodtam. Önös szempontokat figyelembe véve azonnal megállapítottam: keresetem „átlag fölötti”, s pillanatnyilag nem fenyegetnek a létminimum alatti létezés filières gondjai. Aztán tünődni kezdtem: vajon e létminimum alatt élők lennének a – sokáig tagadott, de legalábbis elhallgatott² – szegények, disztintívtabban fogalmazva a hátrányos társadalmi helyzetűek? Ez adott lökést ahhoz, hogy kezembe vegyem Bokor Ágnes könyvét – mellyel már eddig is kacérkodtam. E könyv elolvasásához nem kell sem szociológusnak, sem szociálpolitikusnak lenni, csupán olyan – a mai magyar társadalom problémáira – érzékeny állampolgárnak, akinek látószögéből nem esnek ki a társadalmi hierarchia alsóbb rétegeiben elhelyezkedők, a perifériára szorulóknak sem.

Dicséretes, hogy a valóságnak e nagyon is kitapintható szelete az utóbbi időben ekkora publicitást kapott. Bokor Ágnes munkájának megjelentetése ugyanis tudatos könyvkiadói koncepciót tükröz. A „Szegénység a mai Magyarországon” – a szerzők különbözősége ellenére – mintegy folytatása az 1986-ban kiadott „Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből”³ munkának. E két könyv kétségtelenül teljes képet ad a magyarországi szegénységről, a szegénység kialakulásáról, fejlődéséről, jövőjéről, valamint társadalom- és szociálpolitikai megítéléséről.

Bokor Ágnes *kiindulópontja* az, hogy a klasszikus, a totális nincstelenséggel, éhezéssel, nyomornegyedekkel, kilakoltatással, magas gyermekhalandósággal jellemezhető szegénység a felszabadulást követő negyven év

alatt szinte teljesen megszűnt, csak mint elszigetelt jelenség áll elő néhol.⁴ Helyébe egy újfajta, tartalmában és okaiban lényegesen eltérő szegénység lépett. A szerző ugyanakkor megállapítja, hogy a szegénységet mint társadalmi jelenséget csak *objektív, többdimenziós, strukturális* megközelítéssel magyarázhatja adekvát módon a szociológia.

A jelenség leírása először is a fogalmak körüljárását, sőt pontos tisztázását igényli. Így a szegénységnek az ipari társadalmakban megjelenő és dominánssá váló formájára a *depriváció* kifejezést alkalmazza. (No lám csak, egy új fogalom⁵, melyet szótárunkba fel kell venni!) „A deprivációt a szegénység korábbi formájától éppen az különbözteti meg, hogy ebben már nem az alapvető javaktól való megfosztottság dominál”, hiszen a fejlettség már eléri azt a szintet, amelyen lehetővé válik a hierarchikus strukturában minden szempontból alul levők elemi szükségleteinek kielégítése. „Egyező vonás viszont az, hogy az elsődleges szükségleteket kielégítőknél túli anyagi javak, illetve a szimbolikus javak hozzáférhetetlensége továbbra is fennáll.”⁶

Az ország felnőtt lakosságát reprezentáló 15 000 ember kérdőíves felmérését végezték el a Társadalomtudományi Intézetben folyó

¹ Vasárnapi Hírek 1988. okt. 30-i számában: Vértés Csaba: Bérek és követelések.

² „A szegénység létéről a hatvanas-hetvenes években lényegében csak a szociográfia és a szociofilm tudósított.” Bokor Á. i. m. 43. old.

³ Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Magvető Kiadó, Budapest, 1986.

⁴ Ez a kiindulópont összhangban áll Ferge Zsuzsa említett tanulmányával „A tömeges, a népesség felére vagy annál nagyobb hányadára kiterjedő, a létfenntartáshoz közeli vagy az alatti szintet jelentő tömeges szociális szegénység Magyarországon megszűnt.” Ferge Zs. i. m. 61. old.

⁵ Az 1986-os kiadású Idegen Szavak és Kifejezések Szótára a deprivációt még csak mint vallási kifejezést ismerteti. Eszerint a depriváció lelkeszek megfosztása javadalmuktól.

⁶ Bokor Á. i. m. 33. old.

kutatás résztvevői. Bokor Ágnes könyve e vizsgálat eredményeit összegzi. A minta alapján *az emberek 11%-a deprivált, 20%-a pedig deprivációval veszélyeztetett.* A szerző depriváltnak tekintette azt, akinél az egyenlőtlenségi mutatók (munka, érdekérvényesítés, lakóhely, lakás, anyagi életkörülmények, életstílus, egészségi állapot), közül legalább négy jelzett súlyosan hátrányos helyzetet, és veszélyeztetettnek azt, akinél két vagy három mutató utalt erre. *A könyv négy kérdésre keres választ.* 1. Vannak-e szegények ma Magyarországon? 2. Ki azok? 3. Milyen értelemben nevezhetők szegényeknek? 4. Miért éppen azok a szegények, akik; illetve miért van szegénység?

A kutatások egyértelműen bebizonyították, hogy a depriváció a népesség nagy csoportját érinti. Minimálisan másfél milliő embert, de ha a veszélyeztetetteket is hozzászámítjuk, akkor a lakosság 30% ide sorolható.⁷ A kutatás valamennyi vizsgált vonatkozásban kimutatta a depriváltak súlyos hátrányait, ezen túlmenően pedig megállapította, hogy a depriváltak és a nem depriváltak között elhelyezkedő veszélyeztetettek az előbbi kategóriához állnak közelebb. De annyiban eltérnek tőlük, hogy kivételes erőfeszítéseket tesznek társadalmi helyzetük megjavítása érdekében, melyet kiemelkedően sok munkával és fokozott konformitással próbálnak elérni.

A könyv érdeme, hogy következetesen leszámol a szegénységről alkotott téveszméket, s ezzel a korábbi elméletek kritikáját is nyújtja egyben. Így bizonyítja be, hogy:

– a szegénység nem vezethető vissza személyes okokra, nem tekinthető a múlt „átkos örökségének”, hanem csakis a társadalmi struktúrából származtatható és magyarázható;

– az alacsony jövedelem távolról sem azonos a depriváltsággal (mint azt a hatvanas évekig vélték), mert nem az anyagi javakban való szűkölködés az oka az átlagos társadalmi életstílus követhetlenségének. Kimutatható ugyanis, hogy bár a deprivált családok 43%-a alacsony jövedelmű, az alacsony jövedelmű családoknak csupán kb. harmada (36%-a) deprivált;

– a demográfiai tényezők közül ellentétben a közfelfogással nem a sokgyermekes

családi állapot deprivál elsősorban, hanem az idős kor és a magányosság együtt hajlamosít rá. Az öregeknek ugyanis hétszer nagyobb esélyük van a depriválódásra;

– a köztudatban hátrányos helyzetűeknek tartott sokgyerekesek kétségtelenül gyakrabban depriválódnak, de a kettőnél több kiskorú gyermek jelenléte a családban inkább alacsonyjövedelműséget indukál, mintsem depriváltságot;

– a depriváltság megjelenésének valószínűsége fordítottan arányos a lakóhely lélekszámával. Míg Budapesten csupán 4%, vidéken már 14%-a depriváltak aránya;

– az ideg-, elme-, szívbetegségek korántsem a jó társadalmi helyzetben levők betegségei, mert pl. az agy betegségei 4,4-szer, a keringési rendszer betegségei 3,6-szor gyakrabban fordulnak elő a depriváltaknál.

A szerző mindezeket túl az alábbi fontos következtetésekre jut: 1. Nem általában az idősek és nem általában a falusiak depriváltak, hanem a *falusi öregek*. Ennek oka a kis-településeket diszpreferáló nemzeti jövedelemelosztás, illetve a mezőgazdaságot és a parasztságot szorító gazdaság- és társadalompolitika. 2. Mindenkinek, aki nem végezte el a nyolc általánost, jóval nagyobb az esélye a depriválódásra, ugyanakkor a csupán *négy osztályt végzeteknek* semmi esélyük sincs arra, hogy a nem depriváltak kategóriájába sorolódjanak. A legalább érettségizettek viszont 100%-os eséllyel kerülnek el a deprivációt. 3. A depriváltak nemcsak alacsony szakképzettséggel rendelkeznek, hanem alacsonyabb presztizsű foglalkozásokat betöltő *betanított munkások*. Jövedelmük mind az első, mind a második gazdaságban kevesebb a nem depriváltakénál.

4. *A második gazdaságban végzett munka teszi lehetővé, hogy a veszélyeztetettek ne kerüljenek a depriváltak közé.* 5. A hagyományos rétegződési modellben a depriváltak nem depriváltak egyenlőtlenségét az jelzi, hogy az előbbieket *két legnagyobb kategóriája a nyugdíjas betanított munkás (28%) és az eltartott (32%).* Az utóbbiak között viszont az aktív munkások száma 27%, a szellemi dolgozóké pedig 26%.

6. A munkamegosztás magyar rétegződését vizsgálva megállapítható, hogy a betanított munkások esélye hétszer, a mezőgazdasági munkásoké tizenkétszer, a segédmunkás inaktív fizikai rétegé huszonegyszer, a parasztoké harmincegyszer (!) na-

⁷ Ez a megállapítás fedi a korábbi kutatások eredményeit, illetve feltevéseit „A népesség 10–30% közötti aránya... súlyos megélhetési

gyobb a depriváltak közé kerülésre, vagyis *a depriváció a munkamegosztási hierarchia alsó felében jelenik meg.* 7. A munkamegosztásban elfoglalt hely szembeszökően mutatja, hogy *a depriváció erősen rétegspecifikus jelenség.* Vagyis a tizenkét státuscsoport felében nem is szerepel. Először a középső csoportban tűnik fel. Tipikus rétegei: a szegény parasztság (53%), a városi szegények (21%), a falusi szegények (15%). Ok teszik ki az összes depriváltak 89%-át, szemben a nem depriváltak 7%-ával!

A kutatás mindössze egyetlen korábbi feltevélezt nem igazolt, nevezetesen, hogy a depriváltak sajátos *értékszerkezettel* bírnak. Annyi azonban megállapítható, hogy náluk nem érvényes a szubkultúra-elmélet azon tétele, mely szerint a szegények értékrendje eltér a többségtől, mivel a nem depriváltak legfontosabb értékeit ők is elfogadják. Ha egyáltalán különbözik a depriváltak értékrendje a jelenleg általánosan elfogadottól, az inkább a korábbi értékrend maradványaként értelmezhető.

A szegénység legkézzelfoghatóbb megnyilvánulásai az *életstílus* kapcsán érzékelhetők. A teljesség igénye nélkül néhány kirívó jellemzőt felsorolva:

– a depriváltak mindössze 1%-a él panelházban, többségük vályogházban lakik;

– a deprivált családok 6%-ában nincs villany, a komfortelemek csak kivételképpen vannak náluk, míg a nem depriváltak körében épp a hiányuk a különleges;

– rádió a deprivált családok 91%-ában, televízió csupán 60%-ában van;

– 11 fajta berendezési tárgy, 10 féle háztartási gép, 11 fajta kulturális eszköz és 2 féle jármű közül összesen kettő (függöny és rádió) akadt, amellyel kapcsolatban nem merült fel a depriváltak súlyos hátránya;

– a nem otthon folytatott szabadidős tevékenységek közül a templomba járás szerepel a leggyakrabban;

– a depriváltak társas kapcsolatai lazábbak, kevesebb fajta és csekélyebb intenzitású kapcsolat jellemzi őket (pl. 63%-uknak nincs barátja, a szomszédokhoz való ragaszkodás a legerősebb náluk.)

A könyv másik nagy erénye, hogy a szegénységnek mint jelenségnek a leírásán túl feltárja a depriválódás dinamikus folyamatait is. Nevezetesen nagy nyomatékkal emlegeti az inter- és intragenerációs mobilitást, mivel a depriváltak és a nem depriváltak

származásának és társadalmi mobilitásának különbségeiben gondolja megtalálni a depriváltak jelenlegi helyzetének kulcsát és a fent említett eltérésben véli megragadni a szegénység deprivációvá alakulásának folyamatát.

A depriváltak származásának vizsgálatánál feltűnik, hogy 62%-uk apja paraszt volt. A származás és életkor együttes vizsgálata pedig azt jelezte, hogy épp a középkorúak (40 évesek) esélyei a legkisebbek a deprivált kategóriába kerülésre. Ugyanis ez az a korcsoport, amely *a felszabadulást követő* nagy társadalmi átrétegződés idején a legelőnyösebb életkorú volt. Ebből pedig az következik, hogy a fenti *időszak mobilitási folyamataiból kimaradó, kedvezőtlen (paraszti) származásúak, illetve ezek gyermekei – depriváltak ma.* Míg ugyanis a nem depriváltakat a fejlődés által gerjesztett strukturális mobilitás az előző generációhoz képest felfelé vitte, addig a depriváltakat összegységükben a helyükön hagyta, mivel kb. egyformán alakult a lefelé és felfelé elmozdulók száma.

Ami viszont az intragenerációs mobilitást illeti, megállapítható, hogy a társadalmi pozíció az első munkába lépéskor és jelenleg a depriváltaknál gyakran eltér, vagyis ők a mobilabbak. *A nem depriváltak számára már a pályakezdetkor, a depriváltak számára viszont csak a pályafutás során nyílt meg a mobilitás útja.* Mindezt mégsem lehet pozitív jelenségként értékelni, mert a felfelé mobilok aránya kb. azonos a lefelé mobilokéval, viszont jóval magasabb a depriváltaknál. Ennek fő oka a nők eltartott pozícióba kerülése.

Az *intergenerációs mobilitás* lehetséges alternatívája a deprivált személyeknél az volt, hogy a paraszt és betanított munkás apák gyermekeiből segédmunkások lettek a leggyakrabban, a segéd- és szakmunkás apák gyermekeiből pedig parasztok, illetve betanított munkások. Így az alsó pozíciók valamelyikében való megmaradás vagy a szomszédos alsó kategóriába történő átlépés a mobilitás jellemző iránya a depriváltaknál, szemben a nem depriváltak tipikus többlépcsős mobilitásával. Az *intragenerációs mobilitással* kapcsolatban leszögehető: a felfelé ívelés útja a parasztból betanított munkássá válás (de nem az iskolázottság növekedése révén), a lefelé történő elmozdulás végpontja viszont az eltartott kategóriába kerülés.

Bokor Ágnes az általa vizsgált társadalmi jelenséget – mint láttuk – alapvetően strukturális okokra vezeti vissza. S a jelenség jövőjét illetően az alábbi konklúziót vonja le: „Az ötvenes és részben a hatvanas években nemcsak nálunk, hanem a sokkal fejlettebb országokban is élt a szegénység megszűnésének illúziója. Nálunk ezt a fejlődésbe, ott a fejlettségbe vetett nit táplálta. Aztán itt is, ott is fel kellett ismerni, hogy a hierarchikusan tagolt társadalmakban az alul levők mindig szegények, illetve depriváltak

a többiekhez képest. Bármilyen sokat is költsön egy ország szociálpolitikára, bármilyen széles hatókörű legyen is az, a szegénységet nem lehet szociálpolitikával megszüntetni, csak enyhíteni.”⁸ A könyv figyelemre méltó a szerző parainéze pedig megzívlelendő.

dr. Langó Katalin

⁸ nehézségekkel küzd.” Ferge Zs. i. m. 61. old.
Bokor A. i. m. 266–267. old.

Korinek László: Rejtett bűnözés

A bűncselekmények száma Magyarországon a hetvenes évek közepétől emelkedik. Ekkor gyorsultak fel a kriminológiai kutatások, ekkor kezdték vizsgálni azokat a bűneseteket is, amelyek okairól a nyomozóhatóságoknak nem sikerült tudomást szerezniük. 1982-ben Baranya megye felmérést készített a latens bűnözésről.

A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Korinek László művének közreadásával az említett vállalkozás, felmérés eredményeit akarja közkinccsé tenni. Bevezetőjében a szerző a rejtett bűnözés fontosságát és annak a szocialista szakirodalomban való megjelenését taglalja.

A kriminológia a rejtett bűnözést károsnak itéli. Értékelését a következők támasztják alá. 1. Szabályozatlan társadalmi ellenintézkedések nélkül alakul. 2. Különböző aránytalanságok, anyagi-erkölcsi károk forrása, mely ellen lehetetlen harcolni az okok felderíthetlensége miatt. 3. A bűncselekmény elkövetőiben az okok kifürkészhetlensége erősíti a készletetést a bűn elkövetésére. 4. A társadalom se anyagi, se erkölcsi kártérítésre nem számíthat. 5. Rombolja az állampolgárok igazságérzetét, sérti erkölcsi és jogtudatát. 6. A hatóságok tehetetlenségét „látván”, a lakosság együttműködési készsége csökken. 7. Mindenféle tudományos megállapítás, amely a bűnügyi statisztika által feltételezett valóságra épít, objektíve: hamis.

A második fejezet általános tudományelméleti áttekintést tartalmaz. Itt kaphat képet az olvasó a látens bűnözés kutatásának elsődleges és másodlagos módszereiről. A kérdéses, a résztvevő megfigyelés és a kísérlet például a primer módszerek közé tar-

toznak. Ez utóbbi meghatározásánál Korinek at összehasonlítást tartja a legdöntőbb elemnek. Mikor is a kutatóknak eljuttassák a feltételezett bűnesetet, és azok szemmel tartatják „a tette vonatkozó látens arányt”.

A résztvevő megfigyelés lehet nyílt, illetve rejtett. Nyílt, ha a szereplők tudják mi a feladatuk, rejtett, ha nem. E két módszer számos hiba forrása, a harmadik, a kérdéses vezet a legtárgyilagosabb megismeréshez. Ki lehet faggatni a feltételezett tettest, az áldozatot, az informátort, ám ez a módszer is hordoz problémákat (lásd az anonimitás kérdését, az emlékezet kihagyásait stb.). A szerző másodlagos adatforrásként emlegeti az akták elemzését.

A következő rész bemutatja a Baranya megyei vizsgálatot, melynek célja a felderített jogsértések arányának feltérképezése, valamint a lakosság biztonságérzetének és a bűnüldöző, igazságügyi szervekről alkotott véleményének megismerése. A kutatás egyébként Baranya megye és Pécs felnőtt lakosságának 1%-át célozta meg. A felmérés 3600 kérdőív kiküldésével kezdődött és 3448 adatlap feldolgozásával folytatódott. A vizsgálat irányát pedig az alábbi két kérdés köré csoportosítható problémák szabták meg. 1. Mekkora a megkérdezettek szubjektív és objektív leterheltsége? 2. Milyen feltételei és sajátosságai vannak a lakosság feljelenési magatartásának?

A könyv ötödik fejezete dolgozza fel a vizsgálat eredményeit. E rövid ismertetésben csak arra vállalkozom, hogy egy-egy cím kiemelésével felkeltsem a figyelmet a monográfia iránt. Érdekes a feljelenési magatartás elvi vizsgálatán belül a tettes és az ál-

dozat közti kapcsolatok elemzése, a feljelentések elmaradásának – a megkérdoztetek által adott – indokai, a feljelentési magatartás kontroll-csoportok segítségével történő vizsgálata. Végül figyelemre méltó téma a lakossági bejelentések hitelességének kérdése is. A látencia elemzése ezután következik. Megbecsülendő annak foka, a jogsértések súlya és a belőlük levonható következtetések.

A továbbiakban a könyv a lakossági és rendőrségi válogatással mint a bűnügyi statisztika valóságviszalatüktrőző faktorával foglalkozik. E többlépcsős szelektív folyamat első szűrőjén a büntett elkövetésével közvetlenül érintett személyek akadnak fenn. Ha a sértettek nem tesznek feljelentést, akkor már első fokon megjelenhet a látencia. A második szűrő szerepét a nyomozó hatóságok játsszák, akik több szempontból motívtáltak az adott eset büncselekményként való regisztrálásában.

A kutatók következtetéseit viktimológiai megállapítások egészítik ki. Majd a lakosság bűnözéssel kapcsolatos általános attitűdjének – statisztikai és összehasonlító adatokkal alátámasztott – elemzése kerül sorra. A hatodik fejezet a vizsgált anyag kombinációs összefüggéseit fejti fel a statisztikatudomány eszközeivel. A kérdőívekre adott válaszokat rögzíti az ún. Függelék. Itt tudjuk meg hányan vélik elegendőnek az évi 4–5 halálbüntetést, hányan tartják megoldásnak az elrettentés módszerét, kik hogyan jellemzik lakóhelyüket a bűnözés aspektusából stb.

A bűnözés és a rejtett bűnözés statisztikai módszerekkel való feldolgozása, elemzése igencsak érdekelheti a büntetésvégrehajtási intézetek dolgozóit, mert munkájuk során szerzett tapasztalataikat így összevethetik az általános állampolgári véleménnyel.

Dr. Szentpétery Petronella

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boros János bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának alosztályvezetője; dr. Csaly András, az Országos Kriminológiai és Kriminlisztikai Intézet tudományos munkatársa; dr. Langó Katalin főiskolai tanársegéd, Rendőrtisztai Főiskola büntetőjogi és kriminlisztikai tanszék; dr. Mezey Barna egyetemi adjunktus, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, magyar állam- és jogtörténeti tanszék; Piskorné Olasz Anna bv. százados, a Szombathelyi Bv. Intézet nevelési osztályának csoportvezetője, dr. Potzner Irén, a Fővárosi Gyermekek és Ifjúságvédő Intézet hivatásos pártfogója; dr. Szentpétery Petronella, a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó főszerkesztője; Tauber István egyetemi docens, ELTE Állam és Jogtudományi Kar kriminológiai tanszék.

I Nemzetközi tapasztalatok

Csökkenőben a jugoszláv gyilkosságok száma

Mind gyakoribbak a gyilkosságokról közölt hírek Jugoszláviában. Ez azt a benyomást kelti, hogy az élet elleni bűncselekmények száma nő. A statisztikai adatok szerint az országban átlagosan minden tizenkét órában történik egy gyilkosság. A szakértők ezt az adatot azonban nem tartják riasztónak, mert ez a szám évek óta nem változik. A Szövetségi Statisztikai Intézet adatai Jugoszláviában évente 110 ezer büntettest ítélnék el, ebből 700-at gyilkosságért.

A bűnözés szerkezetével foglalkozott a belgrádi Kriminálisztikai és Szociológiai Kutató Intézet is. Megállapították, hogy a 15 évvel ezelőtt végzett komoly kutatás óta ez nem változott. A vizsgálat során ország-szerte felhasználták a törvényszékek, a büntető-javító intézetek tömérdek irattári anyagát a gyilkosság miatt elítéltekről, valamint a létszámukra és a területi hovatar-tozásukra vonatkozó adatokat.

Igy például megállapították, hogy jelentős eltérések mutatkoznak területenként a gyilkosság elkövetéséhez használt eszköz tekintetében. Egyes területeken, így pl. a Vajdaságban, legtöbbször kést használnak, míg Kosovóban és Crna Gorában lőfegyvert. A szakemberek ezt azzal magyarázzák, hogy az emberek primitív és veszélyes szokásból kést hordanak maguknál, tekintet nélkül arra, hogy hová mennek. Érdekes adat, hogy bosszúból és vérbosszúból legtöbbször lőfegyverrel, ittas állapotban kés-sel követik el a gyilkosságot.

A tettesek főleg a gazdaságilag gyengébb társadalmi réteghez tartoznak; elsősorban munkások és földművesek. A legtöbb gyilkosságot falun követik el, és az áldozatok is innen kerülnek ki. A legsúlyosabb bűncselekmények elkövetői szakképzetlenek, alacsony műveltségűek, könnyen válnak dologtalanná, iszákossá. hisz elmaradott anyagi

és kulturális környezetben élnek. Az utóbbi időben azonban mind több a rendezett anyagi viszonyok között élő gyilkos.

Az elkövetők legtöbbször vérbosszú esetében kizárólag férfiak. Nők bosszúból, féltékenységből, gyűlöletből és a megromlott házassági viszony miatt követtek el ily cselekményeket. 1986-ban 728 gyilkosság történt, ebből 111-et nők követtek el. A felmérések kimutatták, hogy a nők gyakrabban ölnek, ha rendezetlen a családi körülmé-nyek.

Az adatok szerint a legtöbb gyilkosságot 21–30, illetve 31–40 éves korban követik el. Ebben a korban kerülnek munkahelyei-ken ellentétbe más személyekkel, vagy követnek el erőszakot, mert munkanélküliek, mert rendezetlen az anyagi helyzetük. A 40. életév után a gyilkosságok száma csökken, feltehetően attól, hogy ezután már rendezik alapvető létkérdéseiket az emberek.

Az 1986-ban elkövetett 728 gyilkosság közül 39 durva, 24 vérbosszúból eredő, 34 pillanatnyi indulatból elkövetett volt. A vonatkozó adatokat 5 évre visszamenőleg vizsgálva kitűnik, hogy az élet és testi épség ellen elkövetett bűncselekmények legtöbbször ún. közönséges gyilkosság, ezután következnek a durva, pillanatnyi felháborodásból, gondatlanságból, elkövetett, majd a haszonlesésből elkövetett, vérbosszúval kapcsolatos gyilkosságok, s végül a szülési gyermekölés-ek. Ez utóbbit évente mintegy 50 esetben követik el.

Érdekesek a kutatási eredmények a gyilkosságok elkövetési helye, ideje és évszaka tekintetében. Bosszúból és vérbosszúból leginkább falvakban ölnek Crna Gorában, Kosovóban és Macedóniában. A házasság és a családi viszony megromlása, haszonlesés miatt legtöbbször a városban. Az újszülöt-eket leggyakrabban – Szlovéniában, Horvátországban és a Vajdaságban – gyilkol-ják meg – lakásban.

Az adatok szerint nagyon kevés az éjfél-től 5 óráig elkövetett gyilkosság, tehát legtöbbször 5 és 24 óra között ölnék. Ebben az időben különösen falun valamivel több gyilkosságot követnek el nyáron és ősszel, illetve amikor hosszabbak a nappalok. Az összes köztársaságban és tartományban tipikus elkövetési nap a vasárnap, illetve a szombat, összefüggésben a nagyobb szeszital-fogyasztással.

Kosovóban a vérbosszúból, Szerbiában a nagyon miatti és összeférhetetlenségből eredő gyilkosságok száma nagy. Haszonlesésből Kosovóban, Crna Gorában és Dalmáciában ölnék a legritkábban. Ez azzal magyarázható, hogy az ilyen indítékból elkövetett cselekményeket e területeken tartják a legaljasabbaknak, nemcsak a tettesre, de a családjára nézve is.

A gyilkosok műveltsége elég alacsony, legtöbbjük írástudatlan, alig néhány osztályos általános iskolai végzettségű van. Legtöbb írástudatlan gyilkos Kosovóban, sorrendben következnek Bosznia és Hercegovina, Macedónia, Szerbia, Crna Gora, Horvátország és a Vajdaság, míg Szlovéniában ilyenek egyáltalán nincsenek.

Tekintettel arra, hogy az ország lakosságának száma emelkedik, de a gyilkosságok száma nem nő; ezeknek a legsúlyosabb bűncselekményeknek az aránya csökkenőben van. (*Viesnik*)

Gyanúsított a szovjet büntetőeljárásban

A szovjet alkotmány 160. cikke szerint „senki sem nyilvánítható bűnösnek valamilyen bűncselekmény elkövetésében, és senki sem büntethető másképpen, mint bírósági ítélet alapján és a törvénynek megfelelően”.

A gyanúsított a büntetőeljárás résztvevője, aki megjelenik a tárgyaláson, élhet jogaival, és kötelezettségek csak a nyomozás vagy az előzetes vizsgálat szakaszában a törvény által szigorúan meghatározott rövid időszakban terhelik. Azután, ha az ügyvel kapcsolatban felvetett összes verzió megvizsgálása eredményeként a nyomozó nem kételkedik abban, hogy a bűncselekmény elkövetője a gyanúsított, akkor vádat emel ellene.

Ekkor még a terheltet sem nyilvánítják bűnösnek. Erre aztán kerül sor, hogy az előzetes vizsgálat teljes anyaga átkerül a bírósághoz, ahol az ügyet érdemben megtárgyal-

ják és döntenek a terhelt vétkességéről vagy ártatlanságáról a neki felrótt bűncselekmény elkövetésében. A bíróság elé állított terhelt: vádlott. A bűnösséget megállapító ítélet meghozatala után lesz a vádlottból elítélt.

A gyanúsított és a vádlott jogainak és törvényes érdekeinek védelme tehát a nyomozás során nem fölösleges gondoskodás a bűnözőkről, hiszen amíg valakit nem ítélnék el, addig ártatlannak kell tekinteni. Vagy más oldalról közelítve, a gyanúsított számára biztosítva van a védelemhez való jog, ami pedig elősegíti az igazság feltárását és biztosítékot jelent arra nézvést, hogy egyetlen ártatlan ember se legyen alaptalanul elítélve és büntetve.

A szovjet büntetőeljárásban gyanúsított az a személy, akit bűncselekmény gyanúja miatt vettek őrizetbe, vagy akivel szemben előzetes biztonsági intézkedést alkalmaztak mielőtt még közölték volna vele, hogy mivel gyanúsították. (Ezt a tételt tartalmazza az OSZSZSZK Btk 52. cikkelye, illetve a köztársasági törvénykönyvek analóg cikkelyei.)

Az őrizetbe vétel: a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy rövid időtartamú, legfeljebb 72 órás szabadságvesztése. Ezért az őrizetbe vételt csak azokkal szemben lehet alkalmazni, akiket szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények elkövetésével gyanúsítanak, és csak a törvényben meghatározott feltételek valamelyikének megléte esetén. Például, ha a szemtanúk, köztük a sértett is közvetlenül az adott személyt jelölik meg a bűncselekmény elkövetőjeként, vagy a gyanúsított testén, ruházatán, egyszerűen nála vagy a lakásán a bűncselekmény nyilvánvaló nyomait fedezik fel. Az őrizetbe vételt követően azonnal vagy legkésőbb 24 órán belül a gyanúsítottat ki kell hallgatni.

Kivételes esetekben alkalmazhatók a gyanúsítottal szemben az ún. előzetes biztonsági intézkedések (a lakóhely elhagyásának tilalmára vonatkozó kötelezvény aláírása; magán-személy, illetve társadalmi szervezetek által vállalt kezesség; előzetes letartóztatás). Az előzetes biztonsági intézkedés foganatosításától számított tíz napon belül a gyanúsított ellen vagy vádat kell emelni vagy pedig az előzetes biztonsági intézkedést kell megszüntetni.

A gyanúsítottat, mint a büntetőeljárásí tevékenység önálló alanyát számos jog és kötelezettség illeti meg, melyekre a vizsgáló vagy a nyomozó köteles őt közérthető for-

mában figyelmeztetni. A gyanúsítottak joga van megtudni, hogy milyen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, továbbá vallomást tehet a gyanúsítással kapcsolatos összes kérdésben, ugyanakkor érvényesítheti a védelemhez való jogát. Hangsúlyozni kell, hogy a gyanúsítottak ugyan joga van vallomást tenni, de nem kötelezhető rá. Azaz nem vonható felelősségre, ha a vallomástételt megtagadja vagy kibúvik alóla vagy tudatosan hamis vallomást tesz.

A gyanúsítottak továbbá joga van bizonyítékokat és kérelmeket előterjeszteni, igénybe veheti a tolmács segítségét, sajátkező jegyzeteket készíthet vallomásáról, kizárási kérelmet terjeszthet elő a nyomozónak, a vizsgálónak.

A jogok mellett a gyanúsítottat a következő eljárásjogi kötelezettségek terhelik: a vizsgáló vagy a nyomozó idézésére köteles megjelenni és tartózkodnia kell az olyan cselekményektől, amelyek akadályoznák az igazság megállapítását. E kötelezettségek megsértése alapot ad a nyomozónak vagy a vizsgálati szerveknek arra, hogy az előzetes biztonsági intézkedéseket megszigorítsák. *(Cselovek i Zakon)*

Narkotikum elleni törvényjavaslatok az USÁ-ban

A választási években a politikusok kedvenc témája a narkotikum elleni küzdelem az Egyesült Államokban. Egy republikánus szenátor elmegy odáig, hogy szövetségi szinten halálbüntetést javasol a nagyobb kábítószerkereskedők számára. Bár a tervnek sok támogatója van, többek között az elnök és alelnök is támogatja, a szakértők szerint kevés esélye van annak, hogy a legnagyobb narkotikumkereskedők valaha is bíróság elé kerülnek, még kevésbé annak, hogy halálbüntetéssel sújtják őket. A legtöbb kábítószer-nagykereskedő – mint pl. a kokainkartell vezetői – külföldön él, és szinte kizárt, hogy bármely ország kiadja őket, amennyiben halálbüntetés vár rájuk. Ezért azután egy ilyen jellegű jogszabály úgyszólván a külföldi narkotikumkereskedők védelmét szolgálná.

Az alábbi javaslatok, pl. a hadsereg igénybevétele a narkotikumok elhárítására a határokon; a keményebb szankciók bevezetése az illegális narkotikumhasználókkal szemben; átfogó narkotikumellenőrzés a munka-

helyeken; milliárdos összegek elköltése a narkotikumellenes programokra, az orvosi kezelésre és megelőzésre – sok vitát váltottak ki. Számos szakértő és gyakorlati ember kételkedik abban, hogy ezekből az ötletekből valaha is jogszabály lesz. Rámutatnak arra, hogy az országba beérkező 7 millió árukonténer alig több mint 3 százalékát képes megvizsgálni a vámhivatal, és a százával érkező hajók, repülőgépek között aligha képesek megtalálni a narkotikumszállító járműveket, kivéve ha segít a véletlen. Hisz lehetetlen minden egyes ládát megvizsgálni. Sokan a polgárjogok szempontjából is kifogásolhatónak tartják a bevezetendő új jogszabálytervezeteket. Rámutatnak arra, hogy a javasolt szankciók éppen azokat tartják vissza a narkotikumok használatától, akik ehhez legritkábban folyamodnak. *(International Herald Tribune)*

Elektronikus jelzők az angol rabokon

Nagy-Britanniában olyan elektronikus jelzőt, népszerű nevén „csipogót” szándékoznak a börtönlakók ruhájára tenni, ami erős visszataetszést keltett ugyan a polgári körökben, de a hatóságok mégis azt remélik, hogy ez a technikai eszköz a börtönből kiszabaduló vagy feltételesen próbára bocsátott személyek ellenőrzését számottevően megkönnyíti, sőt, csökkenti a börtönök zsúfoltságát is. A fémjelvény, amelyet csuklón vagy bokán viselnek, kódolt jeleket bocsát ki, ezek azután telefonvonalon eljutnak a központi számítógépbe.

Az Egyesült Államokban az ellenőrző jelzők piaca néhány év alatt megháromszorozódott és a kilencvenes években várhatóan 1 milliárd dollárnál is többet forgalmazó iparrá válik. Hollandia, Svédország és Dánia is érdeklődik az ellenőrző jelzők iránt. Ennek segítségével olyan foglyokat is szabadlábra lehet helyezni, akik nem tudják kifizetni az óvadékok, ezért egyébként letartóztatásban várnák sorsukat. Ily módon megoldható lenne a háziőrizet is, azaz: az őrizetbe vett személy holléte anélkül is ellenőrizhető lenne, hogy ténylegesen börtönbe kerülne. A brit konzervatív párt és a kormány helyesli az elektronikus jelzők bevezetését.

A feltételes szabadságra bocsátott ellenőrző személyzet egy része egyelőre idegenkedik használatuktól, mondván, hogy ez

„szerepükben elfogadhatatlan változást idézne elő”. (*Financial Times*)

Az alkoholizmus olasz áldozatai

Olaszországban több mint 17 ezer ember hal meg évente az alkoholizmushoz kapcsolódó okok miatt. Miként a kábítószernél, ennél a súlyos csapásnál is adatokat, számokat keresnek. Ám a statisztika csak jelez, nem ad reális képet a helyzetről és a következményekről, amelyeket az alkohol az egyének és a közösségek életében előidéz.

Két évvel ezelőtt az Ispes (a politikát, a gazdaságot és a társadalmat tanulmányozó intézet) már riasztó adatot tett közzé: az utolsó évtizedben az alkohollal való visszaélés miatt 100 ezer ember halt meg Olaszországban. Úgy tűnik, hogy ez különösképpen nem rázta meg az intézmények felelős vezetőit, de magát a közvéleményt sem. Továbbra is százmilliárdokat költenek évente reklámra, amely összekapcsolja – és bizonyos esetekben azonosítja – a sikert, a fényes karriert, a magas életszintet az alkoholfogyasztással.

Fiatalok, sőt egész fiatalok széles rétegei kerülnek mind közelebb az alkoholhoz. Nehéz azután megállapítani a demarkációs vonalat azok között, akik csak étkezés alatt vagy pohárköszöntőknél isznak egy-egy pohár bort és azok között, akiknél az alkoholfogyasztás mindennapi szokássá, bűnné válik. Az Ispes nyolc olasz városban végzett vizsgálatot. Megállapítása szerint Olaszországban „az alkoholizmus ellen szinte semmit sem tesznek, de mindenekelőtt szinte semmit sem mondanak.” A nép hozzászokva a tájékoztatás hiányához, az alkoholizmust a társadalomban rejlő „elkerülhetetlen és kiküszöbölhetetlen” jelenségnek tartja. Esetleg tudomásul veszi, hogy társadalmi csapásról van szó, de úgy tekinti, mintha mindez a magánszférára tartozna. „Az állam hallgatásához – mondja az Ispes – ekként csatlakozik az egyes egyén hallgatása”. A megkérdezett kétezzer személy nagyobb része tudja, hogy Olaszországban túlzott mértékben fogyasztanak alkoholt, de az ő átlagos napi fogyasztásuk eléggé mérsékelte. A 2000-ből csupán 19-en isznak naponta 1 litert vagy ennél több bort.

Az alkoholizmus okai közé társadalmi-gazdasági problémákat sorolnak, így a mun-

kanélküliséget, a lakáshiányt, és csak mellesleg pszichológiai motivációkat (egyedüllet, érzelmi kötődés hiányát). Olaszország, amely az elmúlt években a whisky és a vodka behozatala terén az első helyet szerezte meg Európában, nehezen hoz megfelelő törvényeket az alkoholizmus ellen. Nincsenek megfelelő állami struktúrák e téren, és csak olykor-olykor támogatják az e szektorban működő önkénteseket. (*L'Osservatore Romano*)

Kifizetődik-e Jugoszláviában a gazdasági bűnözés?

A szocialista öngazgatási rendszer Jugoszláviában kétségtelenül igen izmos, mert számos visszaélés és lelkiismeretlenség, a társadalmi tulajdonra irányuló támadás és felelőtlenesség ellenére szívós. A kriminológusok, bírák és ügyészek Sibenikben tartott tanácskozása azon felismerés jegyében folyt, hogy az öngazgatási rendszerre irányuló támogatások tömegjelenséget képeznek. Tudományosan még nem vizsgálták a társadalmi tulajdon ellen irányuló támadás okait és megjelenési alakjait, de vannak már figyelemzetető adatok.

Az összбүнözés az országban évek óta stagnál, vagy némileg csökken, de a gazdaságban növekszik. Legveszélyeztetettebb a kereskedelem és az ipar, majd a pénzügy és a termelői szolgáltatások, az utóbbi időben a társadalombiztosítás is. A бүнözés táptalaja a fejletlen öngazgatás, a társult munka nem megfelelő társadalmi-gazdasági helyzete. De hozzájárul a válság, a piac ingatgága, az infláció is.

Az egész бűntető törvényhozás megérett az alapos megvitatásra. A társadalmi tulajdon jogellenes elidegenítése és megszerzése csak a hetvenes években került törvénybe, tehát elég későn, de a szabályozási rendszerben sok rés maradt. Innen adódnak a „hasznos visszaélések” a pénzügyi-hitelviszonyok, a külkereskedelmi ügyletek, a devizarendszer területén. Közismert titok, hogy a gazdasági бűнözés „kifizetődik”. De ha ezt, mint a tanácskozáson is, jogászok állapítják meg, akkor meg kell érteni annak a figyelemzetésnek teljes komolyságát, hogy a бűntetőpolitika enyhe, és elterjedt gyakorlat a jogszabálysértések túrése.

Keserűen, de riasztóan hangzik az a megállapítás, hogy a visszaélések és lelkiismeret-

lenségek az élet alkotórészeivé, magatartási szinonimáivá váltak. A bűncselekmények tömege bűnözési járványra mutat. A tanácskozáson utaltak a Társadalmi Könyvtiteli Szolgálatnak arra a megállapítására, hogy egymagában Prilep városában 52 közgazdasági vezetőről derült ki, miszerint nemlétező dolgozók, „holt lelkek” részére fizettek ki munkabért, s 638 millió dinárral károsították meg a közösséget.

Felmerült a kérdés, hogy a válság vezetett-e a visszaélések és lelkiismeretlenségek tömegességéhez, avagy ellenkezőleg, az ilyen magatartások vezettek a válsághoz. Hihetőleg a válság és a visszaélések párhuzamosan fejlődnek és kölcsönösen táplálják egymást. Ami a legrosszabb, sok olyan cselekményt tekintenek legálisnak, amelyet büntető felelősségrevonásnak kellene követnie. Ezt illusztrálja, hogy Bosznia és Hercegovina Szocialista Köztársaságban 2000 munkaszervezet munkástanácsainak 11 000 döntése felelőrszben törvénytelen, a társadalmi öngazdálkodási ügyészek szerint. A tanácskozáson az az álláspont alakult ki, hogy a felelős gazdasági vezető a munkástanács ilyen döntésével nem leplezheti a jogosítványaival való visszaélést.

A fedezet nélküli váltók kibocsátása a gazdasági bűnözés új alakzata, amely megrendíti az ökönomia rendjét és szilárdságát. Ezért kiemelt igény, hogy ezeket a visszaéléseket, legalábbis extrém esetekben, minősítsék büntettnek. A legfelsőbb bíróságok bírúinak Szplitben tartott tanácskozásán akként foglaltak állást, hogy a törvénytágyarázóknak e téren még sok a teendőjük, s a fedezetlen váltók kibocsátását és behajthatatlan váltók elfogadását bűncselekménynek kell tekinteni. Ha az elfogadó tudja, hogy behajthatatlan váltóról van szó, s ennek ellenére lehetővé teszi más munkaszervezetnek vagy jogi személynek, hogy ezzel anyagi hasznot szerezzen, úgy ez a gazdasági jogosítvánnyal való visszaélés büntetetté képezi.

A kriminológusok rámutattak, hogy az új alkotmánnyal az ügyvezető szervek még nagyobb jogosítványokat kapnak, ami még nagyobb elővigyázatot igényel a visszaélésekkel szemben. Ki fogja leleplezni a „nagy ha-

lakat”? Bátorító értelemben említették az újságrókat és a sajtót, igényelve a megtorló szervek erősebb fellépését. A visszaélőkkel szemben a társadalom minden alanyi erejének fellépése a helyes út. Olyan társadalmi légkör szükséges, amelyben a törvénytelen, nem öngazdálkodási magatartást, vesztegetést, korrupciós jelenségeket az erkölcs és a társadalmi fellépés erősítésével párhuzamosan megbélyegzik és üldözik. (*Politika*)

Gazdasági bűncselekmények okozta károk az NSZK-ban

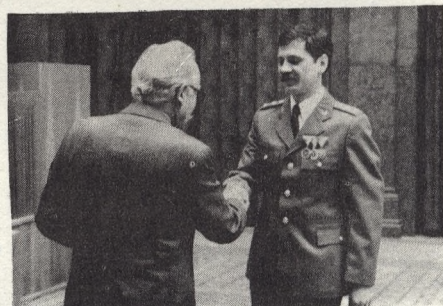
A Német Szövetségi Köztársaságban évi 42–50 milliárd osztrák schillingnek megfelelő összeget tesznek ki a gazdasági bűncselekmények által okozott károk. A rendőrség bűnügyi statisztikái szerint évente 40 000 gazdasági bűncselekményt követnek el az NSZK-ban. Az igazságszolgáltatási szervek adatai alapján viszont az egyes bűncselekmények által okozott kár mintegy 15 millió osztrák schillingnek felel meg. E számításoknál mind a rendőrség, mind az igazságügyi szervek abból indulnak ki, hogy a gazdasági bűncselekmények közül különösen sok marad homályban.

A gazdasági bűncselekmények a hitelcslástól a csalárd határidős adás-vételi ügyletekig, a csalárd beruházási ügyletektől a csödbűncselekményekig, a szubvenciócsalásoktól az illegális kölcsönügyletekig terjednek.

Zimmermann osztrák belügyminiszter hangsúlyozta, hogy a gazdasági bűnözés elleni harc prioritást élvez. A rendőrség ugyan speciális egységekkel rendelkezik e célra, ez azonban nem elégséges. A belügyminiszter véleménye szerint a gazdasági szférával való együttműködést nem szabad túlságosan kiterjedt adatvédelmi rendelkezésekkel korlátok közé szorítani, és elő kell segíteni, hogy az igazságszolgáltatás az illegálisan szerzett nyereségeket a jövőben az eddiginél könnyebben elérhesse, és így maga a gazdasági élet – a megelőzés és az ellenőrzés eszközeinek igénybevételével – jobban tudjon védekezni a manipulációk ellen. (*Die Presse*)

Válogatta: Bánki Erika

Hazánk felszabadulásának 44. évfordulója alkalmából
kitüntetett néhány dolgozó

ára: 10 Ft

